

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SAHNE SANATLARI ANABİLİMDALI

Vahdet Yasin AKYÜZ

DEDE KORKUT DESTANLARININ
TÜRK TİYATRO OYUNLARINDA İŞLENİŞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. A. Pınar ARAS

ERZURUM – 2010

TEZ KABUL TUTANAĐI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜ'NE

Bu çalışma, Sahne Sanatları Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul edilmiştir.

Doç. Dr. A. Pınar ARAS
Danışman / Jüri Üyesi

Doç. Dr. Dilaver DÜZGÜN
Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN
Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. / 06 / 2010

Prf. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEDE KORKUT DESTANLARI

1.1.Destan Kavramı.....	6
1.2.Dede Korkut	11
1.2.1.Dede Korkut Destanları.....	13
1.2.1.1.Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı.....	27
1.2.1.2.Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı.....	30
1.2.1.3.Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı.....	32
1.2.1.4.Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Düştüğü Destan.....	34
1.2.1.5.Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı.....	35
1.2.1.6.Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı.....	37
1.2.1.7.Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı.....	38
1.2.1.8.Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan.....	39
1.2.1.9.Begil Oğlu Emren Destanı.....	41
1.2.1.10.Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı.....	42
1.2.1.11.Salur Kazan'ı Oğlu Uruz'un Tutsaklıktan Çıkardığı Destan.....	43
1.2.1.12.İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Destan.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEDE KORKUT DESTANLARININ

TÜRK TİYATRO OYUNLARI İÇİNDE İRDELENİŞİ

2.1.Destanların Tiyatroya Etkileri.....	47
2.2.Dede Korkut Destanlarının Türk Tiyatro Oyunlarında İşlenişİ.....	52
2.2.1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanından Oyunlaştırılanlar.....	53
2.2.2. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanından Oyunlaştırılanlar	78
2.2.3. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destandan Oyunlaştırılanlar	101
2.2.4. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanından Oyunlaştırılanlar.....	110

2.2.5. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanından Oyunlaştırılanlar.....	111
2.2.6. Farklı Dede Korkut Hikâyelerinden Oyunlaştırılanlar	112
SONUÇ	130
KAYNAKÇA	133
ÖZGEÇMİŞ	139

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
DEDE KORKUT DESTANLARININ TÜRK TİYATRO OYUNLARINDA İŞLENİŞİ

Vahdet Yasin AKYÜZ

2010 – Sayfa: 139

Tez Danışmanı: Doç. Dr. A. Pınar ARAS

Jüri: Doç. Dr. A. Pınar ARAS

Doç. Dr. Dilaver DÜZGÜN

Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN

Destanlar, tiyatro oyun yazarları için önemli kaynaklardır. Hemen hemen her dönemde dünya tiyatrosunda ve Türk tiyatrosunda konusunu destanlardan alan tiyatro oyunları olmuştur. Türk kültürü açısından son derece önemli olan Dede Korkut Destanları da dönem olarak Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu içinde oyunlaştırılmıştır. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, edebiyatımızın konu ve tema bakımından zengin bir devresidir. Bu devrede yeni devletle beraber yeni konu ve temalar da edebiyat metinlerine girmiştir. Edebiyatta gözlemlenen bu gelişim süreci tiyatro için de geçerli bir süreçtir.

Araştırmamıza konu olan Dede Korkut Destanları'nın Türk tiyatro oyunlarında işlenişi içerisinde on dört oyun bulgulayıp, bunlardan on birini inceleme fırsatımız olmuştur. Bu oyunlar sırasıyla; Dirse Han oğlu Boğaç Han destanından oyunlaştırılanlar kısmında; Füzûzan Toprak'ın “Boğaç Han”, Rahmi Özen'in “Boğaç Han Destanı”, Hasan Erkek'in “Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu”; Duha Koca oğlu Deli Dumrul destanından oyunlaştırılanlar kısmında; Suat Taşer'in “Deli Dumrul Ölüm ve Aşk”, Güngör Dilmen Kalyoncu'nun “Deli Dumrul”, Mevlüt Uluğtekin Yılmaz'ın “Deli Dumrul”; Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü destandan oyunlaştırılanlar kısmında; Turgay Nar'ın “Tepegöz”, Kazılık Koca oğlu Yigenek destanından oyunlaştırılanlar kısmında; Suat Taşer'in “Aşk ve Barış”; Salur Kazan'ın evinin yağmalanması destanından oyunlaştırılanlar kısmında; İffet Halim Oruz'un “Burla” ve farklı Dede Korkut destanlarından oyunlaştırılanlar kısmında ise; Turan Oflazoğlu'nun “Korkut Ata” oyunu ile Abay Dağlı'nın “Dede Korkut” oyunlarıdır.

Destanları konu edinen yapıtlarda Dede Korkut Hikâyeleri bazen tek tek bazen de birkaçı birlikte ele alınmıştır. Oyunlarda genellikle destanların özgün haline sadık kalınmıştır. Bununla birlikte bazı oyunlarda, yazarın yaratıcı hayâl gücünün getirisi olan kurguların olduğu da görülmektedir. Destanî malzemenin dram sanatıyla yoğrulmuş olarak ortaya çıkartıldığı bu sentez oyunlar biçim ve içerik bakımından korunuyor olmasına karşın, yeteri kadar okunuyor ve sahneleniyor oldukları şüphelidir. Kültürel miras açısından var olan oyunların

gün yüzüne çıkarılması, destanlardan yeni uyarlamalar yapılması ve bunu yapacak olan oyun yazarları ve senaristlere destek çıkılması bir gereklilik olarak gözükmektedir.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE PROCESS OF DEDE KORKUT EPICS IN TURKISH THEATRE PLAYS

Vahdet Yasin AKYÜZ

Supervisor: Assoc. Dr. A. Pınar ARAS

2010 – Pages: 139

Jury: Assoc. Dr. A. Pınar ARAS

Assoc. Dr. Dilaver DÜZGÜN

Asist. Dr. Fikri SALMAN

The legends are very important sources for playwrights. Almost every period, there are a lot of theatre plays which take their topics from legends in World Theatre and Turkish Theatre. Dede Korkut Legends which are very important for Turkish culture are written in play form in Turkish theatre of Republic period. Republic period Turkish literature is very rich in topic of our literature. In that period, with the new statement, new topic and themes are used in literature texts.

Scrutinizing Dede Korkut Legends in Turkish theatre plays which are the topics of our research, fourteen plays are searched and there are eleven in these, which are scrutinized. These plays are number to number: In Dirse Han oğlu Boğaç Han Destan's part in which they are written in play form; Füzûzan Toprak's "Boğaç Han", Rahmi Özen's "Boğaç Han Destanı", Hasan Erkek's "Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu"; in Duha Koca oğlu Deli Dumrul Destan's part in which they are written in play form; Suat Taşer's "Deli Dumrul Ölüm ve Aşk", Güngör Dilmen Kalyoncu's "Deli Dumrul", Mevlüt Uluğtekin Yılmaz's "Deli Dumrul"; in Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü Destan's part in which they are written in play form; Turgay Nar's "Tepegöz", in Kazılık Koca oğlu Yigenek Destan's legend's part in which they are written in play form; Suat Taşer's "Aşk ve Barış"; in Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destan's legend's part in which they are written in play form; İffet Halim Oruz's "Burla" and different Dede Korkut legends part in which they are written in play form; Turan Oflazoğlu's with "Korkut Ata" play and Abay Dağı's "Dede Korkut" plays.

Some Dede Korkut legends are uttered by one by or together in works which have the topics of legends. In plays generally, there are original forms of legends. Furthermore, in some plays the writer show his creative thoughts. Although these plays are written by gathering with drama arts of legendary aspect, they aren't read and played thoroughly. Reading and playing these cultural plays again are thought necessary for playwrights and scenarists who make new adapting of plays.

ÖNSÖZ

Türk tiyatrosu açısından önemli bir yere sahip olan destan konulu oyunlar nicelik ve nitelik bakımından gelişim süreci içerisinde bir ivme kat etmiştir. Destan konulu oyunların içerisinde de Dede Korkut destanlarından konusunu alan oyunlar Türk tiyatrosunda yeniliklerin denendiği oyunlar olmuştur. Bazı usta yazarların kalemi ile Dede Korkut destanlarından yapılan oyunlaştırmalarda, çağdaş anlamlar içeren örnekler verilmiştir.

Dede Korkut Destanlarının Türk Tiyatro Oyunlarında İşlenişi adlı çalışmamızın Giriş bölümünde drama, dramatik kavramları, tarihsel oyun ve tragedya üzerine kısaca bilgi vermeye çalışıldı. Birinci Bölümde “Destan Kavramı” içerisinde destan, mitoloji, efsane, öykü kavramlarının yerleri, “Dede Korkut” içerisinde Dede Korkut’un kişiliği ve Dede Korkut nüshaları ve “Dede Korkut Destanları” içerisinde de on iki ayrı hikâyeden oluşan Dede Korkut Destanları ele alındı.

Çalışmamızın asıl kısmını oluşturan İkinci Bölümde, ele alınan on bir tiyatro oyun metni olaylar dizisi, tema, mesaj, kişi kadrosu, mekân, zaman, dil, biçim açısından incelenmiştir. Bu inceleme içerisinde konusunu Dede Korkut destanlarından alan oyunlar, Dirse Han oğlu Boğaç Han destanından oyunlaştırılanlar, Duha Koca oğlu Deli Dumrul destanından oyunlaştırılanlar, Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü destandan oyunlaştırılanlar, Kazılık Koca oğlu Yigenek destanından oyunlaştırılanlar, Salur Kazan’ın evinin yağmalanması destanından oyunlaştırılanlar ve Farklı Dede Korkut destanlarından oyunlaştırılanlar şeklinde bölümlere ayrılarak irdelendi.

Çalışmamızın Sonuç kısmında ise, incelenen oyunların benzer özellikleri ve uyarlandığı destan ile olan ilgisi ön plâna çıkartıldı. Destanlardaki ortak özellikler ve oyunlardaki benzer özelliklerin girift dokusu ince bir ayrıştırma ile değerlendirmeye tabi tutuldu.

Çalışmaya başlanırken, temel amaç Dede Korkut destanlarının tiyatro oyunlarına malzeme oluşturmada gösterdiği etkenliğin göz önüne çıkartılmasıydı. Biçim ve içerik bakımından oldukça zengin olan Dede Korkut hikâyeleri Türk tiyatro oyunlarında Cumhuriyet dönemi içerisinde işlenmiştir. Çalışmamızın bu konuda daha önce yapılan çalışmaları tamamlayıcı nitelikte olduğu ve yeni bilgilere ulaşmak bakımından yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Yüksek Lisans Tez konumun belirlenmesinde yardımcı dokunan, danışmanım ve bölüm başkanım sayın Doç. Dr. A. Pınar ARAS’a, değerli hocalarım Öğrt. Gör. Hakan ALKAN’a, Yrd. Doç. Bünyamin AYDEMİR’e, Arş. Gör. Duygu TOKSOY’a, Arş. Gör Cem İÇYAR’a, çalışmalarım boyunca benden yardımlarını esirgemeyen dostum Taner KÖSE’ye,

her konuda bana destek olan aileme ve nişanlım Manolya SAĞLAM'a teşekkürü bir borç bilirim.

ERZURUM 2010

V. Yasin AKYÜZ

“Dede Korkut Hikâyeleri, hiçbir zaman tazeliğini yitirmeyen, eskimeyen, yetişmekte olan bir genç kızın bugünden yarına artan güzelliğini taşımaktadır. Onun güzelliğı, onun tadı, gücü demâdem artar, eksilmez, tükenmez, binihâyettir.”

Orhan Şaik GÖKYAY

GİRİŞ

Sanat insanın varoluş çabasının bir ürünüdür. İnsanoğlu ölüme yazgılı oluşunu ilkel zamanlar itibariyle kavramış ve ölümsüzlüğe bir çare aramıştır. Eksilip, tükenmemenin ve sonsuz olabilmenin yolu sanattan geçmektedir. Sanatta insanla ilişki durumu vardır, tek başına varlık gösteren bir oluşum değildir. Yaşamın içinde var olabilmek adına yeniden bir yaratım süreci olan sanat, ilkel insandan bugüne insanın yerel yönlerinden yola çıkarak, evrensel yönünü göstermeye çalışmaktadır.

Bu yerellikten yola çıkarak evrensel duruma hakim olabilen Dede Korkut destanları, Türk dilinin, edebiyatının, örf ve adetlerinin, ahlâk ve törelerinin, inançlarının, kahramanlıklarının verildiği bir yapıttır. Yalnız geniş anlamda bu destanlar ve onlardan yapılan oyunlaştırmalara geçmeden önce, drama, dramatik, tarihi drama gibi kavramlarla konu irdelenebilir.

Oluşum süreci içerisinde yolu birçok farklı yere uğrayan ve dramatik şiirle ortaya çıkmış olan dramanın, alanı aslında oldukça geniştir. Bugün tiyatro sanatına yerini bırakan dramatik şiir, olayları edebiyattaki gibi öyküleştirmeye değil, olayları canlandırmaya yöneliktir. Eski Yunancada “bir şey yapma”¹ anlamında kullanılan drama, düş evreninde ya da gerçekte olmuş ya da olabileceği sanılan olayları temsili olarak canlandırmaktadır.² Hikâyenin fiziksel görünüşünü oluşturan drama, yer ve kişi etmenleri açısından önemlidir.³ Dramatik kavramı ise, Baker’a göre yazarın aynı zamanda seyircilerin duygularını da yansıtmasıdır.⁴

Tiyatro sözcüğü genel anlamda, oyun, oyuncu, sahne ve izleyici gibi temel öğelerden oluşan sanat, dramatik metin, oyunculuk, sahnelenme, sahne tasarımı, giysisi ve müziği, ışıklama ve sahne tekniği öğelerinin tümünü birlikte içeren sanatsal bir etkinlik olarak tanımlanmaktadır.⁵

Tiyatroyu diğer sanatsal faaliyetlerden farklı kılan en belirgin özellik, tiyatronun göze ve kulağa aynı anda hitap edebilmesidir. Tiyatronun gösterme ve anlatma temeline oturtulmuş bir sanatsal faaliyet olması, sahnelenmeyen tiyatroların bir drama mı yoksa bir edebiyat ürünü mü sayılmalı tartışmasına neden olmuştur. Neticede düz yazı gibi okunabilecekleri için, sahnelenmeyen oyunlar da edebiyat içerisinde düşünülmüştür.

¹ Bkz. Özdemir Nutku, *Dram Sanatı*, Kabalcı Yay., İstanbul 1997, s. 27

² Bkz. Fehmi Efe, *Dram Sanatı Göstergelerin Evreni*, Dharma Yay., İstanbul 2006, s. 25

³ Bkz. Terry Hodgson, *The Drama Dictionary*, New Amsterdam New York, 1998, s. 102

⁴ Bkz. George Pierce Baker, *Dramatic Technique*, A Da Capo Paperback, New York, 1976, s. 43

⁵ Bkz. Aziz Çalışlar, *Tiyatro Ansiklopedisi*, 1. Bsk., T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1995, s. 631

Tiyatro, insanın, kendisi ve dış dünya ile olan ilişkisinin sanatçının perspektifinden sunulması faaliyetidir. Bu yönüyle tiyatro, insanın tabiatıyla uyumlu ve insana en yakın sanatsal çalışmaların başında yer alır. Çok tanrılı bir sisteme inanan Antik çağın insanı için, koroyu oluşturan kişiler, tanrısal dünyanın kullarıydı. İçlerinden biri, bu tanrısal dünyaya karşı çıkarak, koronun söylediklerine cevap verdi. Bu cevap, konuşmayı yani diyalogu yaratmış oldu. Koroya cevap veren kişi ise bu dünyanın kişisidir. Dışta beliren bu ikilik, insanın ruhunda vardır. İnsanın bir kutsal, bir de kutsal olmayan, günlük yanı vardır: Biri yükselere kaldırır, öteki aşağılara çeker. Mitolojik dünya tablosu da, insan ruhu için bir simge olmuştur. İnsan ruhunun değeri, onun dünya varlıklarının üstünde olan tanrısal ya da kötü varlıklara karşı olan tutumunda yatmaktadır. Bu karşılıklı konuşmanın biçimi, oyunu da bir sanat düzeyine yükseltti. Oyunun anlamı bilince varır varmaz, oynayan insan kımıldamaya, kendisini anlamlı bir bütün içinde ifade etme durumuna taşımaktadır.

Gerçek hayatta olmuş ya da olması muhtemel olayları, bir sahne içerisinde taklit etme, gösterme esasına dayanan dram sanatının, insanoğlu ile yaşıt olduğu, kaynağını tarihin ilk dönemlerindeki dinî törenlerden aldığı ve geliştiği kabul edilir. Dram sanatı, bilgilenmenin en temel araçlarından biri olduğu kadar, yaşam ve yaşam kesitleri üzerinde düşünmenin de en önemli yollarından biridir.⁶

Sevda Şener, tiyatro terimini "tiyatro yapıtına özgü olan" anlamında geniş bir yelpazeyi kapsayacak şekilde kullanılması bu terimin her çeşit tiyatro ürününün ortak özelliğini gösterir bir içeriğe sahip anlamda ele alınması taraftarıdır. Sevda Şener'e göre "tiyatro sanatına özgü olanı barındıran" anlamında dram sanatının üç ana özelliği vardır:

*"Dramatik olanı içermesi, içeriği en etkili biçimde yansıtacak özel bir yapısı olması, seyirci önünde oynanmak üzere hazırlanıp seyirci önünde oynanarak tamamlanması"*⁷

Platon, Cumhuriyet adlı kitabında sanatı ve dram sanatını "hayatın bir taklidi" olarak değerlendirir. Tanrının yarattığı varoluş yanında hayatın kendisini bir taklit olarak gören Platon, bu nedenle dram sanatını "taklidin taklidi" olarak niteler. Bu düşünceyi esas alarak, şiir gibi dram sanatının da yalanlardan ibaret olduğunu belirtir ve "mimesis" kavramı ile "taklid"i kastederek, bu kavramı bir küçültme unsuru olarak düşünür. Platon'a göre trajik şiir, insanın duygularını kontrol altına alması gerekirken, onları daha fazla ağlatarak birçok dert üzerinde düşünmesini sağlar. Böyle yapmakla da insanın kötü duygulara ve ölüm korkusuna kapılmasına vesile olur.

⁶ Bkz. Martin Esslin, *Dram Sanatının Alanı*, Çev.Özdemir Nutku, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1996, s. 2

⁷ Sevda Şener, *Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı*, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2001, s. 14

Aristoteles, Platon'un bu düşüncelerine karşı çıkar. Şiirin bir taklit olduğunu kabul etmeyen Aristoteles, dram sanatının insanların nasıl hareket ettiklerini değil, nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirttiği fikrindedir. Özdemir Nutku'ya göre Aristoteles, mimesis kavramında sanatçının taklit işleminde yaratıcı bir gücünün olduğuna inanmıştır;

*"...bilmeden, daha o zamanlar bizim bugün "tabiat gerçeği ve sanat gerçeği" sınıflandırmamızın temelini atmış bulunuyor."*⁸

Platon'un insanların büyük bir kudret tarafından verilmiş olan şeylerin daha dar bir çerçevede taklit ettiklerine inandıklarını söyleyen Özdemir Nutku, Aristoteles'in ise bu taklidi "yeniden yaratma ameliyesi" olarak kabul ettiğini söyler.⁹

Martin Esslin ise, dram sanatını şöyle tarif eder:

*"Dram sanatı gerçek yaşamda olmuş olan ya da tasarlanmış olayları, yani gerçek ya da düşsel dünyadaki olayları taklid eder, oynar, gösterir, bu değişik türdeki gösterimlerin ortak noktası tümünün de birer 'mimetik aksiyon' olmalarıdır."*¹⁰

Martin Esslin'e göre, dramatik metin mimden oluşan aksiyon içinde yalnızca bir ön taslaktır. Tamamlanmış bir drama olması için, oynanmış olması gerekir. Bu bakımdan oynanmamış bir dramatik metni, edebiyat sınırları içerisinde değerlendirmek gerekir. Bu düşünceler ışığında "dram" kavramını "dramatik" kavramından ayıran kesin çizginin, temsil edilme, sahneye konulma ile sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında "dramatik metinler için, sahneye konmamış, oynanmamış edebî metinlerdir." şeklinde bir tanım söz konusudur.

Dramanın kendine özgü, gerçek sanat biçiminin oyunculuk sanatı olduğunu belirten Martin Esslin, dramanın diğer güzel sanatlarla ilişkisini yapıtında ifade etmektedir. Çevreyi görebilmek için resim, heykel ve mimarlık, duygusal atmosferi ve tartımı vermek için müzik sanatları kullanılır, müziğin sahne üzerinde uygulaması gerçekleştirilir. Bunun yanı sıra, dramanın sözlü kısmı için de edebiyattan yararlanılır. Başka sanatları alıp bunları birbirinin içinde kaynaştıran dramanın tüm sanatların en karmaşığı, en melezi olduğunu görürüz.¹¹

Tiyatro tarihi açısından bakıldığında, mitoloji, masal, şiir, öykü havası olan oyunlar, romantik tiyatro içinde, aydınlanma tiyatrosunun maddeciliğine, akılcılığına ve gerçekçiliğine karşı, idealizmi, akıl dışıcılığı ve coşkunluğu tiyatronun merkezine koyan ve metafizik kavramları, romantik yoldan sahneye taşıma eylemi ile var olmuşlardır.

⁸ Özdemir Nutku, *Tiyatro ve Yazar*, Gim Yayınları, Ankara, 1960, s. 36

⁹ Nutku, A.g.e., s. 36

¹⁰ Martin Esslin, *Dram Sanatının Alanı*, s. 22

¹¹ Esslin, a.g.e., s. 25

Dram sanatının en önemli aşamalarından biri, tragedyadır. İnsanı derinlemesine incelemesi ve gerçekleri bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermesi bakımından bu önemi almıştır. Tragedyalar, insanın doğa içinde hem karşıt kavramlarla hem de kendisiyle çatışmalarını anlatır. Bu çatışmalar içerisinde insanın yok olma seyri vardır. Bu yok oluş, soyut ya da somut anlamda insanın felaketine yol açmaktadır. Tragedyanın tarihi çizgisi, Rönesans'la birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bu boyut evrenselliştir. Tragedya, Rönesans'la birlikte başta İngiltere, daha sonra başlı başına bir tür olarak Yeni Klâsik Fransız tiyatrosu içinde oluşmuştur. Batı'da önceleri klâsik anlayış uyarınca manzum olarak yazılan tragedya, sonraları Corneille, Racine, Goethe ve Schiller'in eserlerinde de görüldüğü gibi nesir şeklinde de kaleme alınmıştır. Şiir, kökenleri insanlık tarihi kadar eski bir sanattır. Destanları, insanların gerçekleştirdiği ilk trajik temsiller olarak değerlendirmek mümkündür, söz konusu trajik temsillerin ifadesi, şiir aracılığı ile yapılmıştır. Bu noktadan hareketle tiyatro, şiir ve destanın başlangıçtan beri bir arada oldukları söylenebilir.

“Tarihî drama, konularını, olay ve kişilerini tarihten alan, ancak tarihî malzemeyi çeşitli şekillerde işleyen, dram sanatının önemli bir türüdür.”¹²

Dramanın tarihi türünde, geçmişin anlatılması temel olmasına rağmen asıl amaç bu anlatım vesilesiyle geleceğe ışık tutmak ve problemleri belirlemektir. Tarih, tiyatro için bir malzemedir ve bu malzeme yapısı içerisinde destanları da barındırmaktadır. Tiyatroda seçilen konu toplumsal bir sorun olabileceği gibi destansı bir durum da olabilir. Bu durumla ya geçmişteki yanlış eleştirilerek geleceği aydınlatmak, ya destansı bilgileri canlı tutmak ya da ders vermeye çalışmak amaçlanır. Bu arada tarihin resmîliğinin de dışına çıkılarak destansı olaylar daha insancıl yönleriyle öğrenilmiş olur. Bu şekilde tarih bilincinin oluşmasına da katkıda bulunulur. Çünkü dramada tarih, aynı zamanda yaşatılır. Bir tarih kitabı ne denli güzel, ne denli etkileyici, çarpıcı bir biçimle yazılmış olursa olsun, kabul ettirmeye çalıştığı şeyleri nesnel kayıtlara dayandırmıyorsa tarih bilimi açısından hiçbir değeri yoktur. Oyun yazarı ise, dramatik güzelliğin oluşması için gerekli unsurları bir araya getirmemişse işlediği hammadde başarılı bir oyun çıkaramamışsa, isterse en güvenilir belgelere dayansın kimse umursamaz.

Çok çeşitli konuların işlendiği dramalarda aslında tarih ve alt başlık olarak destan hazır bir kaynaktır. Olay, kişiler, zaman ve mekân bellidir. Sadece yaşanan olayları yeni bir biçimle ve bu güne uyarlayıp yaşanan problemleri çağrıştıracak şekilde yeni bir anlatım

¹² Yasemin Yabuz, (1971-1985) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Karahisar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Afyon, 2003, s. 14

eksiktir. Yazar, bu hazır malzemeye kendi anlatımının katkısıyla geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantıyı kurarak orijinal eserler ortaya çıkarır.

Tarihî oyun yazarı tarihi ve destanı bir malzeme olarak kullanır. Ama tarihten çok dram sanatına hakim olması gerekir. Sadece tarih bilmek destansı bir oyun yazabilmek için yeterli değildir. Önemli olan bu bilgiyi dram sanatının kuralları içerisinde geçmiş ve gelecekle sentezleyerek birkaç saatlik bir oyunla sunabilme başarısını göstermektir. Bir dram yazarının tarihî gerçekliğe ya da destanın bütün özelliklerine sonuna kadar bağlı kalmak gibi bir zorunluluğu yoktur. Hatta bir destansı gerçeği tamamen kurgularla örerek ve gerçeklerden istediği kadar uzaklaşarak anlatabilir. Tarihî oyunlarda yazarın geçmişe karşı değil, bugüne ve geleceğe karşı bir sorumluluğu vardır.

Tarihî drama yazarı, destansı bir durumu derinlemesine araştırmalardan sonra tüm gerçekliğiyle de sunabilir. Bu durum sadece geçmişi sergilemek olarak adlandırılabilir. Tarihî dramada temel durum, tarihe bugünün ve yazarın yaptığı katkıdır. Bu katkı, Dede Korkut'un destanlarının bulgulanması ile edebiyatımıza ulaşmış, oyun yazarlarımızın çabaları ile de tiyatro sanatımız ile harmanlanmıştır. Tez – antitez – sentez birlikteliğini hayatın her evresinde, özellikle de yine hayatın bir yansıması olarak kabul edildiğini söylediğimiz sanat evresinde daima uygulamaya çalışmayı seçmek, bu çalışmanın asal nedenini oluşturmaktadır. Böylece kültürel bir dokumuz olan Dede Korkut Destanları ve daha birçok destanımız tiyatronun her dönem yaşamayı başarmış olan sentezci yönüyle kuşaklardan kuşaklara aktarılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEDE KORKUT DESTANLARI

1.1. Destan Kavramı: Destanlar, Dünya edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Türk yazınında da, biçim ve içerik bakımından ulusal konuları işleyen, öyküleyici yanı ağır basan yapıtlar vardır.

“Tarihöncesinin tanrıları, tanrıçaları, yarı tanrıları ve yiğitleriyle ilgili olağanüstü olayları öyküleyici bir yöntemle ve koşuk olarak anlatan en eski bir yazınsal tür, epope”¹³

Bu tür sözlü anlatımdan yazılı anlatıma dönüşmüş olan yapıtlarda; destan, mitoloji, öykü, efsane kavramları yapıtları ele almak açısından önemlidir.

“Mitlerin ve masalların geleneksel toplumlarında bir arada bulunmaları, birbirleriyle çağdaş olmaları nazik bir sorun yaratır, ama çözümü de yok değildir.”¹⁴

Destan sözcüğü dilimize Farsça'da "Efsane, mesel ve hikâyet-i güzeşteğân" anlamında kullanılan, "dâstân" kelimesinden ses ve anlam değişikliği ile girmiştir. İlk defa ne zaman kullanıldığını tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, İslâmiyet'in kabulünden sonraki dönemde dilimizde kullanılmaya başlamıştır denilebilir.¹⁵

Bunun dışında destan aynı zamanda Türk edebiyatında sosyal, tarihî ve mizahî konularda söylenen millî bir nazım şeklinin ve çeşidinin de adıdır.¹⁶ Bu anlamıyla destan halk edebiyatında ve divan edebiyatında farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Oğuz Destanı ve Manas Destanları da bu edebiyat türüne girmekle beraber; saz şairlerinin yedi, sekiz ve çoğu zaman on bir hece ile ve dörtlüklerle meydana getirdikleri ve her türlü hayat olaylarını içine alan eserleri de halk edebiyatı alanında destan olarak değerlendirilmiştir.

Genellikle birbirleriyle karıştırılan bu kavramları açıklamak da konu bütünlüğü açısından yararlı olacaktır.

“Mitoloji; çok eski zamanlarda gelmiş ve yaşamış olan ulusların inandıkları Tanrıların, kahramanların, perilerin, devlerin hayat ve maceralarından bahseden “Mit” “Mythe”ler ve hikâyelerdir. Aynı zamanda Mitoloji; gerçek hayata uymayan bu efsanevi hikâyelerin, masalların nasıl doğduğunu, nasıl geliştiğini, güzelleştirdiğini ifade

¹³ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2003, s. 368.

¹⁴ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, Türkçesi: S. Rifat, 2. Bsk., Om Yay., İstanbul 2001, s. 244

¹⁵ Bkz. Naciye Yıldız, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile ilgili Tespit ve Tahliller*, TDK Yayınevi, Ankara 1995, s.3

¹⁶ Bkz. Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 2

ettikleri anlamı, inancı ve bu alanda yetişen bilginlerin düşüncelerini bildiren bir (ilim)dir.”¹⁷

Mitoloji, etimolojik olarak baktığımız zaman da masalsı ve güvenilmez yönüyle ağır basmaktadır.

“Mythos söylenen veya duyulan sözdür, masal, öykü, efsane anlamına gelir. Ama mythos’a pek güven olmaz, çünkü insanlar gördüklerini, duyduklarını anlatırken birçok yalanlarla süslerler.”¹⁸

Öykünün yani hikâyenin tanımı diğer yazın türleriyle arasındaki etkileri anlamak açısından önemlidir.

“Gerçek ya da tasarlanmış olayları ilgiyi çekecek bir biçimde anlatan, genellikle beş on sayfadan oluşan düzyazı türü.”¹⁹

Öykü sanatı kullanılan araçlar bakımından şiirle bir paylaşım içindedir, yalnız öykünün yapısı ve retorik şiirden başkacadır.

“Hikâyeciler, şairlerin aksine, kendi “ben”lerinden çok “başkaları”ndan bahsederler. Bilhassa “insanlar arasındaki anlaşmazlık ve çatışma” hikâyede önemli bir yer tutar. Hikâye bu bakımdan roman ve tiyatroya yaklaşıp. Dramatik tarzda yazılmış hikâyeler vardır.”²⁰

Efsane ise, yine gerçek dışılık kavramını yansıtan sözcükler arasındadır.

“Gerçeğe dayanmayan, gerçekdışı söz, söylene.”²¹

Saim Sakaoğlu, Efsane Araştırmaları isimli eserinde destan ve efsanenin karşılaştırmasını yapmıştır. Buna göre efsane ve destandaki olaylar gerçekten yaşanmış olarak kabul edilir. Destanlardaki olayları tarih sayfalarında bulmamız mümkündür. Fakat bu durum efsane için her zaman geçerli değildir. Efsane ve destanın ayrıldığı bir diğer nokta da olayın geçtiği zamandır. Bir olayın destan olabilmesi için eski bir devirde olması, aradan geçen zamanda meydana gelmesi gerekir. Yani, destanın konusu olan olay ile destanın teşekkülü arasında uzun bir zamanın geçmesi gerekmektedir.

Efsane ile destanın birbirine en yakın olduğu özellik ise olayın geçtiği yerdir. Her iki anlatmada da günümüzün dünyası kendilerine mekan olarak seçilmiştir. Efsaneler bazen kutsiyet taşısa da bu husus destanlarda görülmez. Destanlar daha ziyade milli olmaları yönünden bir özgünlük taşır. Ayrıca efsanelerin benzerleri başka milletlerde de

¹⁷ Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 1

¹⁸ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 15. Bsk., Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s.5

¹⁹ Püsküllüoğlu, a.g.e., s. 1033

²⁰ Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2003, s. 10

²¹ Püsküllüoğlu, a.g.e., s. 435

bulunabilmektedir. Fakat destanlar milli oldukları için benzerleri olamaz; destanlar sadece bir millete aittir.²²

Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı* adlı eserinde destanları milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum hikâyeleri olarak tanımlamaktadır. Bu maceralar milletlerin tarihten önceki devirlerinde veya tarihlerinin kuruluşu asırlarında başlar; bazen tarih boyunca devam eder.²³

Şükrü Elçin ise, *Halk Edebiyatı'na Giriş* isimli eserinde destanın bir boy veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biri olduğunu belirttikten sonra; sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsullerin, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan "Kahraman-Bilge" şahsiyetlerin menkıbevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyeler olduğunu söyler. Ayrıca cemiyetin ortak hayat görüşü ile ülkülerini aksettiren bu eserlerin oluşması için bir "yaratma zemini" ile savaş, din değiştirme, göç kuraklık v.b. büyük hadiselerin millet vicdanında birtakım sarsıntılara sebep olması gerektiğini belirtmektedir.²⁴

Ali Öztürk, destanı bütün bir budunun millî varlığını ilgilendiren olayların, bir kahramanın yaşayışı etrafında ve onun şahsında mistik güçlere sahip motiflerle işlenerek gelişen millî edebiyatın anonim türü olarak tanımlamaktadır.²⁵ Faruk Kadri Timurtaş'a göre ise destanlarda bir milletin başından geçen çeşitli olaylar, felaket ve saadetler, yenilgi ve başarılar; aralarında yetişen ve bu hadiselerde önemli roller alan kahramanlar; o milletin, dünyanın meydana gelişi, insanların yaratılışı, kendi türeyişleri ve ölüm hakkındaki düşünceleri ve inanışları yer almaktadır.²⁶

Araştırmacılarımızın destan kavramı ile ilgili yaptıkları tanımlamaları belirttikten sonra bu tanımlamalar ışığında destanların genel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Destanlar millîdir. Destanlar bir milletin ortak değer ve kabullerini dile getirir. Farklı milletlerin destanlarında yer alan ortak değer ve motifler, insanoğlunun benzer olaylar karşısında benzer ve farklı tepkilerini gösterir. Evrensel insanın ortak nitelikleri destanların millî olmadığı göstermez. Bu ortak niteliklerin işleniş ve ifade edilişi millîliği şekillendirir.²⁷

²² Bkz. Saim Sakaoğlu, *Efsane Araştırmaları*, Konya 1992, s. 24

²³ Bkz. Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, s. 1

²⁴ Bkz. Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, 9. Bsk., Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 72

²⁵ Bkz. Ali Öztürk, *Türk Destanları*, Pozitif Yayınları, 2009, s. 19

²⁶ Bkz. Faruk Kadri Timurtaş, *"Türk Destanları"*, *Türk Kültürü*, Ankara 1965, s.577

²⁷ Bkz. Naciye Yıldız, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile ilgili Tespit ve Tahliller*, s. 7

2-Destanlar bireysel değil, toplumu anlatan şiirlerdir.²⁸ Destanların geçtiği dönemlerde toplum ile fert arasında bir bütünlük söz konusudur. Bu bütünleşme toplum hayatında kolektiflikten bireyselleşmeye yönelik gelişmeler hızlandıkça destanlar kaybolmuştur.²⁹

3- Destanlar millî ülküyü ifade eder. Ali Öztürk'e göre bu ülkü Türk destanlarında kendini "Budunun üstünlüğü ve acuna buyruk olma" şeklinde gösterir. Destanları şekillendiren olaylar; farklı zamanlardaki değişik düşmanlarla yapılan savaşlar ve çekişmeler olmasına rağmen, destanları dolduran ruh ve düşüncesi bir ülkü halinde her destanın iç yapısını ören bir hayat anlayışı olmuştur. Bu ülkünün etkisiyle Türk destanlarında kişisel tutkulara ve çekişmelere destanı etkileyecek kadar yer verilmez. Budunun üstünlüğü ve acuna buruk olma ülküsü özellikle Oğuz Kağan ve Alp Er Tunga (Efrasiyab) Destanlarında çok belirgindir.³⁰

4- Destan olayları belirli bir kahraman etrafında şekillenir. Türk destanlarında bu kahramanlar Alp'lerdir. Alpler (destan kahramanları) kişisel tutkuların üstünde millete mal olmuş kişilerdir. Yunan, Alman ve İran destanlarında kahramanların aynı millettten olmalarına rağmen kişisel çıkarları için birbirlerini yok etmeye çalışmaları sık rastlanır bir durumken bu durum Türk destanlarında görülmez. Türk destan kahramanı olan Alp'ler kişisel tutku ve çekişmelerin ötesinde bir ülkünün peşindedirler ve bu ülkeye ulaşılması için çalışırlar. Bu ülkü;

a-İstiklâlini korumak.

b-Toplumsal hayat anlayışım kişiliğinde yaşamak.

c-Bütünlüğün yanı sıra acuna buyruk olmak ülküsüne bağlılık şeklinde özetlenebilir.³¹

5- Destanlar, doğrudan doğruya tarihî belgeler olmamakla birlikte tarihten önemli izler taşır. Geçmişte millet hayatında önemli izler bırakan bir olay ozanlar vasıtasıyla sözlü gelenek içinde yüz yıllar boyunca ağızdan ağıza aktarıldıktan sonra yazıya geçilir. Destanlar bu şekilde ilk devrelerin önemli tarihî olaylarını, o dönem toplumsal yapısını ve inanç özelliklerini bize kadar getirir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki destan yüzyıllar boyunca sözlü gelenek içinde ağızdan ağıza aktarılırken bazı olağanüstü motifler içerir, ayrıca toplumun geçirdiği değişimlerden etkilenerken zamanla bazı değişiklikler gösterebilir. Türklerin İslâmiyet'e girmelerinden önce yazılan bazı destanların daha sonra islâmi bir hüviyete bürünmeleri buna örnek verilebilir. Sonuç olarak destanlardan tarihî bir kaynak olarak istifade ederken çok

²⁸ Bkz. Faruk Kadri Timurtaş, "Türk Destanları", *Türk Kültürü*, s. 578

²⁹ Bkz. Naciye Yıldız, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile ilgili Tespit ve Tahliller*, s. 7

³⁰ Bkz. Ali Öztürk, *Türk Destanları*, s. 80

³¹ Bkz. Ali Öztürk, *Türk Destanları* s. 27

dikkatli olmak ve destanlardan elde edilen bilgileri o dönemi konu edinen başka destanlarla ve diğer tarihî belgelerle karşılaştırmak gerekmektedir.

6- Destanlar genellikle manzum eserlerdir. Ancak nazım-nesir ve nesir teknikleriyle yazıya geçirilmiş Türk destanları da vardır. Fakat bu nesir tarzındaki ifadelerde cümleler günlük konuşma kalıplarına benzemezler. Cümle başı ve sonundaki kafiyeyle, ses tekrarlarıyla, benzer kelime gruplarının artarda dizilmesiyle nesir, nazma yaklaştırılır. Nazım nesir tekniği ile anlatılan destanlarda geçiş ve hikâye kısımları nesir, karşılıklı konuşmalar nazım halindedir.

7- Destan türü folklor, hadiselerinin özelliği olan otomatiklik, yani kendi kendine, tabii olarak olma özelliğine sahiptir. Kır çiçeklerinin tabii şartlarda bitmeleri ve yayılmaları gibi toplumun ortak beklenti ve hayalleri ile zenginleşerek doğarlar, genişleyerek yaşarlar ve toplumun kabulleri, yaşama tarzı değiştikçe yozlaşır ve nihayet unutulur ve kaybolurlar. Zeki Velidî Togan'a göre mükemmel bir destanın oluşması için destanın belirli safhaları geçirmesi gerekir. Buna göre; ilk safhada destanın oluşmasına tabii olarak meyilli bir millet veya boy, çeşitli devirlerde zihinleri meşgul eden olaylar, maceralı bir toplum hayatı veya heyecan verici dini ve fikri hayat gelenekleri yaşar ve bütün bunlar o toplumun halk şairleri tarafından küçüklü büyüklü destan parçaları halinde dile getirilir. İkinci safhada ise daha sonraki devirlerde millet ciddi medenî etkilere kapılmamış ve bütün milleti ilgilendiren yeni büyük sarsıntılar geçirmiş ise, bu büyük olayın etrafında eski destan hatıraları toplanmaya başlar. Üçüncü safhada toplumun bir bölümü, yüksek bir medeniyet seviyesine yükselir. Bu derece, aydın bir halk şairi, millet fertlerinin zihinlerinde bir bütün şeklini almaya doğru ilerleyen millî destanı, belirli bir plan dahilinde tertip ve tanzim ederek ona yazılı bir şekil verir.³²

Türk destanları, kâinatın, insanın, kadının ve erkeğin yaratılışı; Türk milletinin doğuşu, çeşitli Türk devletlerinin kuruluş, gelişme, çöküşleri, zafer ve yenilgileri gibi konularla beraber pek çok sebep açıklayıcı efsaneyi de içinde barındırır. Bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatının da ilk örnekleri destanlardır. Bu destanlar da Türklerin İslâmiyet'i kabulü öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde ele alınmaktadır.

İslâmiyet'ten önceki dönemde; birincisi Altay -Yakut; Yaratılış destanı, ikincisi Sakalar Dönemi; a.Alp Er Tunga Destanı, b.Şu Destanı, üçüncüsü Hun Dönemi; Oğuz Kağan Destanı, Atilla Destanı, dördüncüsü Gök Türk Dönemi; a.Bozkurt Destanı, b.Ergenekon Destanı, beşincisi Uygur Dönemi; a. Türeyiş destanı, b.Göç Destanı vardır.

³² Bkz. A. Zeki Velîdî Togan, *Türk Destanlarının Tasnifi*, Atsız Mecmua, S. I, İstanbul 1931, s.4

İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde ise; birincisi Karahanlı Dönemi; Satuk Buğra Han Destanı, ikincisi Kazak-Kırgız Kültür Dâiresi, Manas destanı, üçüncüsü Türk-Moğol Kültür Dâiresi; Cengiz-name, dördüncüsü Tatar-Kırım; Timur ve Edige Destanları, beşincisi Selçuklu-Beylikler ve Osmanlı Dönemleri; a. Seyid Battal Gazi Destanı, b. Danişmend Gazi Destanı, c. Köroğlu Destanı yer almaktadır.³³

1.2. Dede Korkut: Dede Korkut sadece Oğuzlarda yaşamış olan biri değil, aynı zamanda da destanlarla adı özdeşleşmiş bir kişidir. Türk dili ve edebiyatı alanında Dede Korkut Kitabı veya kısaca Dede Korkut adı ile tanınan yapıt, bir destanî Oğuz öyküleri bütünüdür. Bu yapıtın Biri Dresden'de, öteki Vatikan'da olmak üzere iki yazması bulunmaktadır. Yapıtın Dede Korkut adı ile anılmasının nedeni, Dede Korkut adındaki ozanlar pirinin, yapıtta toplanmış olan Oğuz destanlarını düzenlemiş olmasıdır.

*“Dede Korkut hem gerçekten yaşamış tarihî bir şahsiyet, hem de o hadiselerin akışında payı bulunan bir destan kahramanıdır ve zamanla, her iki şahsiyeti birbirine karışıp kaynaşarak nur yüzlü bir insan halini almıştır.”*³⁴

Dede Korkut Kitabı Türkiye'de ilk olarak 1916 yılında Kilisli Rıfat Bey tarafından yayınlanmasıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Rıfat Bey'in yayını Arap harfleriyle olup Dresden nüshasının Berlin Kütüphanesinde bulunan bir kopyasından nakil yapılmıştır, ikinci yayın ise Orhan Şaik Gökyay tarafından 1938'de yapılmıştır. Orhan Şaik Gökyay da bu eserini Berlin Kütüphanesinde bulunan kopyaya dayanarak yapmıştır. Yazar bu eserinde, Berlin Kütüphanesinde bulunan kopyayı Dresden ve Vatikan nüshaları gibi ayrı bir nüsha olarak göstermektedir.³⁵ Ancak onun bu görüşü Saim Sakaoglu tarafından kabul edilmemekte ve “Dede Korkut Kitabı İncelemeler – Derlemeler – Aktarmalar” adlı eserinde bu görüş dile getirilmektedir. Aynı şekilde Muharrem Ergin de “Dede Korkut Kitabı I” adlı eserinde, Dede Korkut hikayelerinin asıl nüshalarından bahsederken sadece Dresden ve Vatikan nüshalarından bahsetmektedir. Dede Korkut hikayelerinin son ilmi yayını ise Dresden ve Vatikan nüshalarının karşılaştırmasıyla ve transkripsiyonlu olarak 1958'de Muharrem Ergin tarafından yapılmıştır. Bu eserin yeni baskılan günümüzde de yayınlanmaya devam edilmektedir.

Dede Korkut adındaki dede kelimesinin Korkut adı kadar eski olmadığı ve bunun Korkut'un yaşlılığını nitelendirmek için asıl ada sonradan eklendiği düşünülmektedir. Tarihi

³³ Bkz. <http://www.frmtr.com/turk-dili-ve-edebiyati/1385883-destan-nedir-ve-buyuk-turk-destanlari-edebiyat.html>

³⁴ Eflâatun Cem Güney, *Dede Korkut Masalları*, 2. Bsk., Doğan Kardeş Yay., İstanbul 1963, s.193

³⁵ Bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 2000, s. I-X

kaynaklarda ve çeşitli Oğuz rivayetlerinde Korkut adının bazen dede'siz olarak sadece Korkut, bazen da Korkut Ata şeklinde geçmesi bunu açıkça göstermektedir. Asıl olarak, Kâşgarlı'da mevcut bulunan ve Oğuzca olduğu kaydedilen, XIII. yüzyıldan bu yana da Anadolu metinlerinde gördüğümüz dede sözcüğü ile, daha eski Türkçede ve Doğu Türkçesi hariç Batı Türkçesi dışındaki öteki Türk lehçelerinde karşılaşılmaktadır.

“Radloff'ta Çağatayca olarak da bulunmakla beraber, yapısı bakımından şüpheli görünen bu kelimenin Doğu Türkçesine de Oğuzcadan geçtiği anlaşılmaktadır. Eskiden beri Türkçede ve öteki Türk lehçelerinde yaşlı büyüklerin ünvanı olarak Batı Türkçesindeki dede kelimesi yerine genel olarak ata ünvanı kullanılmıştır. Bu kullanışa Batı Türkçesinde de rastlanmaktadır.”³⁶

Korkut adının geçtiği tarihi kaynaklara bakılınca ad sade Korkut olarak söylenmediği zaman, bunun Doğu Türkçesinde Korkut Ata şeklinde geçtiği, Batı Türkçesinde ise Korkut Ata veya Dede Korkut şekillerinde kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan Dede Korkut adını kullanan kaynakların, bugün elde bulunan Dede Korkut öykülerinin ve bu öykülere dayanan rivayetlerin etkisi altında kaldığı düşünülebilir.

“Kahramanımızın adı tarihî kaynaklarda şu şekillerde geçmektedir: Reşidüddin'in Câmiüt-tevârihinde Korkut, Nevaî'nin Nesâimü'l-mahabbesinde Korkut Ata, Şecere-i Terâkime'de Korkut veya Korkut Ata, Târih-i Dost Sultan'da Korkut; buna karşılık Yazıcıoğlu'nun Selçuknâmesinde Korkut Ata, Topkapı Sarayı Oğuznâme'sinde Dede Korkut, Câm-i Cem-âyin'de Korkut Ata ve Dede Korkut, Atalar Sözi kitabında Dede Korkut, Bayburtlu Osman'ın tarihinde Dede Korkut, Edirneli Ruhî ve Müneccimbaşı tarihlerinde Korkut Ata (bk. Tarihî kaynaklarda Dede Korkut).

Asıl Dede Korkut Kitabına gelince, eserin Dresden nüshasında ad 4 defa Korkut Ata, 29 defa Dede Korkut, 21 defa Dedem Korkut, 18 defa yalnız Dede, 1 defa da Dede Sultan şeklinde geçmektedir. Bunlardan 4 yerde geçen Korkut Ata isim grubu eserin asıl hikâyelerle ilgisi şüpheli görünen giriş bölümünde bulunmakta, Vatikan nüshasında da girişten başka yerde Korkut Ata şekli geçmemektedir. Böylece her iki nüshada da hikâyelerde tam hâkimiyet dede tarafındadır. Dresden nüshasının üzerinde de Kitâb-i Dedem Korkut yazılıdır. Vatikan nüshasının başında Dede Korkut adı bulunmamaktadır.”³⁷

³⁶ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 1

³⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 2

Bu çıkarımlardan Korkut'un, Türk topluluğunda sanının Ata değil, Dede olduğu anlaşılmaktadır. Adın on sekiz defa yalnız Dede olarak geçmesi bir kesinlik durumu oluşturmaktadır.

Dede sözcüğünün Oğuz lehçesinde kullanılmış olması ve Dede Korkut öykülerinin her şeyden önce Oğuz destanları olması, bunun yanı sıra Korkut'un da Oğuzlardan gelmesi dede sanının doğru bir kullanım olduğunun kanıtıdır. Bunlara ek olarak, ata sözcüğünün, yapıtta "baba" anlamında kullanıldığını belirtmekte yarar vardır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulunca, Muharrem Ergin'in de yapıtında belirttiği gibi; Korkut Ata adı yerine sıfat tamlaması şeklindeki Dede Korkut adını kullanmanın daha doğru olduğu kendiliğinden anlaşılmış olur.

1.2.1. Dede Korkut Destanları: Dede Korkut'tan günümüze kadar gelen ve yaygınlıkla da on iki ayrı öyküden oluştuğunu bildiğimiz kitap, kültür mirasımız olarak da ayrı bir yere sahiptir. Fuat Köprülü'nün Dede Korkut destanlarıyla ilgili düşünceleri bu konunun önemini göstermektedir:

“Dede Korkut hikâyelerinde, Türk tarihinin çerçevesi dışında çok büyük önem taşıyan maddeler vardır. Bu hikâyeler külliyyatı için karşılaştırmalı bir araştırma yolu tutulursa Türk edebiyatı bundan çok şey kazanacaktır. Bunun sonucunda, bu hikâyelerin ahlâkı ve asıl Türk karakteri ortaya çıkacaktır. Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız yine Dede Korkut ağır basar.”³⁸

Hikâyelerin bir bütün oluşturmalarının nedeni, bütün esere yerleştirilmiş olan toplumsal tablodur. Kitabın, hikâyelerin bütünü ile çizmiş olduğu bu tablo aynı devirde, aynı bölgede, bir hanın etrafında belirli bir hanlık düzeni içinde toplanmış bulunan Oğuz derebeylerini canlandırmaktadır. Başta bütün beylerin kendisine bağlı oldukları bir han vardır. Genel olarak hanlar hanı diye gösterilen, Begil oğlu Emren hikâyesinde de padişah olarak vasıflandırılan bu han Kam Gan oğlu Bayındır'dır. Bütünü ile Oğuz ülkesinin hükümdarı olan Bayındır Han genel olarak arka plândadır ve hikâyelerin hiçbirinde kahraman olarak görünmez. Onun hikâyelerdeki rolü, beylere akın izni vermek, gerekince beyleri büyük divanına toplanmak ve yılda bir defa büyük bir ziyafet vermektir. Akınların sonunda beyler ganimetlerin en değerlisini ona ayırırlar. O da ziyafetlerimde, gelen haraç malından beylere armağanlar verir, kahramanlık yapan bey çocuklarına giyecekler bağışlar. Boğaç ve Tepegöz hikâyelerinde ise

³⁸ Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, 1. Bsk., Akvaryum Yay., İstanbul 2007, s. 13

sahnede şöyle bir görünürse de rolü seyirci olmaktan eri geçmez. Bunların dışında hikâyelerindeki yeri kahramanların kendisine mânevi destek olarak bakmalarından ibarettir.

Görev bakımından Bayındır Han'dan sonra Kazan Bey gelmektedir. Bayındır Han'ın damadı olan Ulaş oğlu Salur Kazan aynı zamanda onun beylerbeyidir ve bütün İç Oğuz ve Taş Oğuz (Dış Oğuz) beyleri kendisine bağlıdır. Birlikte yapılan savaşan o idare eder, en önde ve ortada o bulunur. Bayındır Han gibi o da akın izni verir ve beyleri divanına toplar. Oğuz beylerinin en büyük savaşçısı ve kâfirlerin en korkulu hasmı odur. Hikâyelerin üçü onun üzerinde toplanmış olup sonuncu hikâyede de asıl rol yine Kazan Bey'indir. Diğer hikâyelerde de sık sık sahneye çıkar. Kazan Bey Dede Korkut hikâyelerinin baş kahramanıdır.

*“Vatikan nüshasının "Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Bey ve gayri" başlığını taşıması da bundandır.”*³⁹

Kazan Bey'den sonra ona bağlı Oğuz beyleri gelmektedir. Bu beylerin bir kısmı hikâyelerin esas kahramanı durumunda olup ötekileri derece derece olaylara karışan ve divanlarda toplantılarda adları geçen şahıslardır. Asıl kahramanlar sırasıyla Dirse Han ve oğlu Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Kazan Bey'in oğlu Uruz, Deli Dumrul, Kanlı Koca ve oğlu Kan Turalı, Kazılık Koca ve oğlu Yigenek, Aruz ve oğlu Basat, Begil ve oğlu Emren, Egrek ve Segrek, ve Aruz Koca'dır. Bunların dışında Kazan Bey'in kardeşi Kara Göne vardır. Kara Göne'nin oğlu Kara Budak aynı zamanda Kazan'ın damadıdır. Bunlardan başka Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder (Tundar), Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin, Bügdüz Emen, Eylik Koca oğlu Dülek Evren, Ters Uzamış, Pay Biçen, Pay Büre, Düzen oğlu Alp Rüstem, Ense Koca oğlu Okçu, Alp Eren, Soğan Saru v.b. vardır. Bunların içinde Beyrek en mühim kahramanlardan biridir, Pay Büre Bey'in oğlu ve Pay Biçen Bey'in damadıdır. Kıyan Selçuk ile Basat'ın babası olan Aruz Koca, Kazan Bey'in dayısıdır. Kazdık Koca, Bayındır Han'ın veziridir. Emen Yigenek'in dayısıdır. Aruz Koca, Emen, Alp Rüstem, Dülek Evren, Taş Oğuz beylerinden; Kara Göne, Ters Uzamış, Okçu İç Oğuz beylerindendir. Kazan'ın kendisi de iç Oğuzdandır ve aynı zamanda İç Oğuzun ve Taş Oğuzun beylerbeyidir. Bu saydıklarımızın dışında kalan ve hikâyelerde geçen kadın erkek öteki kahramanlar da hep aynı devirde yaşamış olduğu düşünülen kişilerdir.⁴⁰

Hikâyeler, aynı devirde aynı bölgede yaşayan ve birbirlerine çeşitli şekillerde bağlı bulunan Oğuz beyleri etrafında toplanmıştır. Her hikâye, temel olarak bir beyin macerası olmakla beraber, az veya çok diğer beylerin de katıldıkları veya hiç değilse bir vesile ile isimlerinin karıştığı bir olaylar silsilesidir. Sonra, ön plânda beyler bulunmakla beraber,

³⁹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 24

⁴⁰ Bkz. a.g.e. 24

beylerin çevresi ve yaşayışı canlandırılırken âdetleri, gelenekleri ve çeşitli yönleri ile bütün bir Oğuz kavminin hayatı bu hikâyelere aksettirilmiştir. Bu aksettirme işi ise bütün hikâyelere yayılmış bulunmakta, bu suretle vakaları bakımından birbirinden ayrılan hikâyeler tek bir topluluk hayatının, bütün bir Oğuz kavminin yaşayış ve dünya görüşlerinin etrafında toplanmaktadır.

“Eski Türk dini, disiplin, otorite ve savaşçılığı, her şeyden üstün tutuyordu... Müslüman olmuş Oğuz Türklerinin destanları da, Türk mitolojisinin en eski motifleri ile dolu idiler.”⁴¹

Hikâyelere bakıldığında anlatılmak istenen şeyin Oğuz kavmi ve hayatı olduğu, hikâye kahramanlarının ise buna örnek ve vesile olmak üzere seçilmiş bulunduğu görülür. Gerçekten eserde kahramanların olan şey yalnız vakalardır. Olayların içine yerleştiği hayat ve dünya görüşken ise bütün Oğuzların ortak malıdır. Bu yüzden şahısları ilgilendiren vakalar anlatılırken hikâyelerde "Oğuz" kelimesini kullanarak sık sık Oğuz topluluk hayatına atıflar yapıldığı görülür. Böylece konu Oğuzlar olup, aşağı yukarı hep aynı alp tipinde olan vaka kahramanları ise birer sembol durumunda bulunmaktadır. Hikâyelerin, sonlarında, hepsine aynı ad verilmiş olması ve her birinin bir Oğuznâme olarak vasıflandırılmış bulunması da bunu göstermektedir.

Hikâyelere toptan bakınca birçok anlatış, tip ve olay tekrarları ve benzerlikleri göze çarpar. Fakat her hikâye çok iyi bir şekilde düzenlendiği ve bağımsız bir bünyeye büründüğü için bu tekrar ve benzerlikler insanı rahatsız etmemekte, aksine erin çok sıcak atmosferi içinde insanı tanıdık bir hava gibi karşılamaktadır.⁴² Dirse Han oğlu Boğaç hikâyesinde avdan dönmeyen oğlunun acısı ile çırpınan anneyi, bir az sonra oğlu için feryat eden Burla Hatun tipinde görürüz. Kan Turalı'nın Selcen Hatun'u Beyrek'in Banı Çiçek'i gibidir. Tutsaklıkta kalanlar hep on altı yıl kalırlar. Onları çıkaran oğul ve kardeşleri hep on beş, yaşına bastıktan sonra babalarının ve kardeşlerinin tutsak olduğunu öğrenirler. Kâfirler bir yerde ellerinde tutsak olan Kazan'ı, başka bir yerde Egrek'i, üzerlerine gelen Oğuzlara karşı çıkarırlar, Bir savaşta Kazan Bey'in, bir başka savaşta da Kan Turalı'nın göz kapaklarına kılıç dokunur ve çok sıkışık oldukları bir zamanda gelen karılarını tanımazlar. Yani, hikâyeler hep aynı tip, vaka ve kahramanlarla doludur. Bunların içinde aynı kâfir beylerinin her hikâyenin sonunda Oğuz beyleri tarafından tekrar tekrar öldürülmesi gibi gariplikler bile vardır.

“Dede Korkut hikâyeleri genel olarak bir takım mücadelelerin destanlarıdır. Bu mücadelelerin ikisi Oğuzların kendi aralarında geçer. Bunlardan birinde (Dirse Han

⁴¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, 1. Bsk., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s.s. 43 - 45

⁴² Bkz. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 25

oğlu Boğaç) mücadele bir beyin oğlu ile kendi adamları arasında geçer, ötekinde İç Oğuzla Taş Oğuz (Üç Ok—Boz Ok) karşılaşır.”⁴³

İki hikâyede ise mücadele doğa ve insan üstü kuvvetlere karşıdır. Birinde Deli Dumrul Azrail'in karşısına çıkar, ötekinde Basat Tepegöz adındaki devi öldürür. Bunların dışında kalan sekiz hikâyede mücadele Oğuz beyleri ile kuzeydeki ve batıdaki kâfirler arasındadır. Düşmanların en büyüğü Şökli Melik'tir. Diğer düşmanlar Kara Arslan Melik, Kara Tüken Melik, Buğaçuk Melik, Arşun oğlu Direk Tekür ve diğer melik ve tekürlerdir.

Hikâyeler çok defa Bayındır Han'ın veya Kazan Bey'in ziyafetinde başlar. Mücadeleler tehlikeli durumlar gösterdikten sonra hep Oğuz beylerinin üstün gelmesiyle sona erer.

“Olayların geçtiği alan kuzey-doğu Anadolu ve Azerî alanıdır. Burada sınırları açık bir şekilde belli olmayan Oğuz ülkesi vardır. Oğuzlar İç Oğuz ve Taş Oğuz (Üç Ok — Boz Ok) diye ikiye ayrılırlar.”⁴⁴

Dede Korkut Oğuzların akıl hocalığını yapar, Oğuz kavminin bütün sorunlarını o çözer. Dede Korkut aynı zamanda ozandır ve hikâyelerde anlatılan her mücadelenin sonunda yapılan şenliklerde kopuz çalıp destanlar söyler. Bütün hikâyeler mücadelelerin sonunda onun tarafından düzenlenerek sahiplerine ithaf edilmiştir.

Oğuzlar'ın hanı Bayındır'dır ve teşkilât bakımından beylerbeyi olan Kazan Bey'e bağlı çeşitli beylerin idaresindedirler. Her beyin bir divanı vardır. Beylerin oğullarına genel olarak baş kesip kan döktükten sonra beylik verilir. Bunun için azgın ve vahşi bir hayvanı öldürmek de yeter.

“Beylerin üç yüz, bey çocuklarının kırk yiğitlik maiyeti olur. Divanlarda her beyin yeri rütbesine göre belirtilmiştir. Beylerbeyinin sağında oturanlara sağ beyler, solunda oturanlara sol beyler denir, inaklar eşikte ve has beyler dipte otururlar. Sancak beylerinin sayısı yirmi dördtür.”⁴⁵

Tehlikeli sınırlarda karakol vazifesi gören beyler bulunur. Her beyin bir tahtı vardır ve ziyafet verdiği zaman büyük çadır ve otağlar diktirir. Akına gitmek için Kazan veya Bayındır Han'dan izin almak gerektir. Akın veya av tellâllar ile ilân edilir.

“Oğuzlar Müslümandır. Fakat din çok kuvvetli bir unsur olarak görünmez. Müslümanlıkları daha çok dışıdır. Zaten yaşadıkları çağ peygamberlerin çağıdır. Aralarında Bügdüz Emen peygamberi görmüş ve Oğuz da sahabesi olmuştur. Savaşta

⁴³ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 26

⁴⁴ A.g.e., s. 26

⁴⁵ A.g.e., s. 26

beyler önceden abdest alıp iki rekât namaz kılarlar. Düşmana saldırırken adı görklü Muhammed'e salavat getirirler.”⁴⁶

Mücadele sonunda daima, aldıkları kalelerin kiliselerini yıkıp mescit yapar, keşişleri öldürüp ezan okuturlar. Fakat öte yandan bol bol şarap ve kımız içtikleri görülür. At eti yerler. İçlerinde Deli Dumrul Azrail'i bile bilmez ve onunla savaşıma kalkar. Mücadelelerinin hiçbirisi din uğruna değildir. Düşmanları kâfir diye anmakla beraber onlarla mücadeleleri tamamıyla dünyevîdir ve hiç bir kahraman din kahramanı olarak gözükmemektedir.

Oğuzlarda aile anlayışı oldukça sağlam bir durumdadır. Bu sağlam aile yapısı, eski Türk ailesinin İslâmi motif altında gelişimini de göstermektedir.⁴⁷ Aile yapısında temel olarak monogami vardır.⁴⁸ Ancak çok zor durumlarda birden fazla kadın alınabilmektedir. Bunun tek örneği Beyrek'in kendisini tutsak bulunduğu hisardan kaçırarak Bayburt Beyi'nin kızını almasıdır. Diğer durumlarda hiç bir zaman ikinci bir kadın almak hatıra gelmez. Kanadan çocuğu olmayanlar bile bunu düşünmezler. Kadınlara çok saygı gösterilir. Gerekince, Begil'in karısının yaptığı gibi, kocalara akıl öğretirler. Kadınlar kocalarının kâfir kızları ile düşüp kalkmalarını, kâfir kızlarının onlara sâkilik etmelerini kıskanmazlar. Kocalar karılarına sevgilim diye hitap ederler. Evin işlerine, ziyafetlere kadın nezaret eder. Çok kuvvetli bir ana sevgisi vardır. Babalar da çocuklarına çok düşkündürler. Çocuğu olmayanların Allah'ın gazabına uğradığına inanılır. Bey karılarının maiyetinde kırk ince belli kız bulunur. Ağır işleri hizmetçiler görürler. Karı kocanın karşılıklı davranış ve seslenişleri içten ve saygılıdır. Aile başkanı baba olmakla beraber bir koca baskısı yoktur. Çocukların ana babaya hürmeti kesindir. Babanın bir sözünü iki eden çocuk iyi sayılmaz. Ana hakkı Tanrı hakkıdır. Erkek çocuk kıza üstün tutulur. Ahlâk çok kuvvetlidir. Yalan söz nedir bilmezler. Aralarında bir tek yalan söyleyen vardır, onun da adı Yalancıoğlu kalmıştır. Namus için can verilir.⁴⁹

Hikâyelerdeki hayat tarzı ise göçebe hayatıdır. Yazın yaylaya göçer, kışın ovaya inerler. Evlerin daha ziyade büyük göçebe çadırı şeklinde olduğu anlaşıyor. Başlıca varlıkları hayvanlardır. Her beyin büyük tavlaları, ağılları vardır. Başlıca hayvanları at, deve ve koyundur. Geçimlerinde yağmacılığın ve avların da yardımı olur. Beylerin ünlü çobanları ve yalkıcıları vardır.

Çocuklarını, zamanı gelince, evlendirmek isterler. Bir çocuğa baş kesip kan dökmeden ad takmazlar. Böyle hallerde ad takma işini Dede Korkut yapar. Nişanlanma yüzük takmak suretiyle olur. Beşik kertme şeklinde nişanlanma da vardır. Düğünler yedi gün yedi gece veya

⁴⁶ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 27

⁴⁷ Bkz. Gıyasettin Aytaş, *Tanzimatta Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 25

⁴⁸ Bkz. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 27

⁴⁹ Bkz. A.g.e., s. 27 - 28

kırk gün kırk gece sürer. Düğünde güveyinin yüzüğüne ok atarlar. Gerdek güveyinin okunun düştüğü yere dikilir. Düğünde kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yerlerde eğlenirler.

“Başlıca sazları kopuzdur. Savaşta davullar ve borular çalınır.

Birisi ölünce atının kuyruğunu keser veya atını boğazlayarak yemeğini verirler.”⁵⁰

Dede Korkut'taki insan tipi oldukça önemlidir ve bu insanlar alp tipinin örnekleridir. İnsanda aranılan vasıf kahramanlıktır, kadınlarda da buna önem verilmektedir. Kahramanların hayatı daha çok göçebe hayatının gereği olarak, dışa dönüktür. Kuvvet ve cesarete önem verilir. Beyliğin babadan oğula geçmesi bile kahramanlık göstermeye bağlıdır. Hikâyelerdeki tipler çok çetin insanlardır ve genel olarak mübalâğlıdır. Yemeleri, içmeleri, uyumaları ve savaşmaları hep insan üstü bir durum gösterir. Kuvvetli bir aşk mevcut değildir. Buna karşılık ana, baba ve kardeş sevgisi çok kuvvetlidir. Bu sevgi alp tipli hikâyeye kahramanlarına büyük bir duygululuk verir. Erkeklerin de, kadınların da çok kolay ağladıkları görülür. Ağlama tarzı da genel olarak feryat etme şeklindedir. Kahramanların çok ve kolay ağlamaları, tipleri ile çelişmektedir.

Doğa bu öykülerde büyük bir yer tutar ve canlı bir doğadır. Akan suları, uçurumlu, karlı, sisli dağlar, yeşil çimenleri ile canlı ve hareketli bir tabiat unsuru ile karşılaşırız. Göçebe psikolojisi ile tabiat unsurları birer canlı gibi sayılmışlardır. Gerekince dağa beddua edilir, sudan haber sorulur. Hikâyelerde en çok tekrarlanan unsurlardan biri de avdır. Ava da aşağı yukarı bir akın kadar önem verilir. Büyük hazırlıklar görülür ve gerekirse bir haftalık avlar düzenlenir.⁵¹

Bütün bu unsurlar öykülere dağılmış olarak anlatılmaktadır. Hikâyelerin bağımsızlığına rağmen, bütün bu noktalar ya tekrar olarak veya birbirlerini tamamlayarak bütün hikâyelere geçmiş bulunmaktadır. Hikâyeler bu nedenlerden dolayı tek başlarına bağımsızdır. Fakat hepsi birden aynı zamanda büyük bir bütün oluşturmaktadır. Bu bütünlük tam anlamıyla bir destan bütünlüğü gibi değildir.

“Bütün öyküler tek bir kahraman üzerinde toplanmadığı ve zincirleme bir bütün teşkil etmediği için Dede Korkut Kitabına bir epope gözü ile bakamayız. Fakat hikâyelerin birbirleriyle olan bağlılığı mânalı bir bütün teşkil etmekte ve bunların büyük bir destandan, bir epopeden ayrılmış bulunduğunu açıkça göstermektedir. Esasen hikâyelerin bu şeklini tespit eden meçhul sanatkarın bütün kuvveti ile onları bağımsız hale getirmeye çalışmasına rağmen aradaki bağların büsbütün kopmamış olması da

⁵⁰ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 28

⁵¹ Bkz. a.g.e., s. 29

bundandır. Çünkü bu hikâyelerin esas malzemesi hep aynı kaynaktan çıkmış gibi gözükmekte ve daha önce oluştuğu anlaşılan büyük Oğuz destanına dayanmaktadır.”⁵²

Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I’de, hikâyelere ayrı ayrı geniş anlamı ile destan demek de mümkün olmadığını söylemektedir. Çünkü hikâyeler küçüktür, en uzunları olan Beyrek bile epope olarak bilinen büyük kahramanlık öyküsünün ancak bir parçası olabilecek büyüklüktedir.

*“Fakat hikâyelerin esas karakteri destanîdir, epiktir. Bu bakımdan onları birer destan parçası saymak ve bunun için onlara dar anlamda destan demek mümkündür. Fakat bu hususta kullanılacak en uygun tabir, destanî hikâyedir.”*⁵³

Dede Korkut hikâyelerini masal sözcüğüyle eşleştirmek yanlış bir kullanım olur. Çünkü hiç bir gerçekliği olmayan, kahramanları adsız ve baştanbaşa uydurma, zamansız, mekânsız hikâyeler için kullanılan ve "légende" karşılığı olan masal kelimesinin Dede Korkut hikâyelerine uyacak hiçbir tarafı yoktur.

*“Dede Korkut hikâyeleri tam bir destan karakterinde olan, bir tarihî vakaya dayanan ve destan tarzında teşekkül etmiş bulunan kahramanlık menkıbeleridir.”*⁵⁴

Dede Korkut Kitabında bu hikâyelere boy denilmektedir ki bu kelime “destan” sözünün Türkçe karşılığıdır. Kitapta boy kelimesi ile hikâyelerin türü belirtilmekte ve vasıflandırılmaktadır. Hikâyelere içindekiler bakımından verilen ad ise Oğuznâme"dir. Demek ki eserin kendisine göre Dede Korkut hikâyeleri boy şeklinde Oğuznâmelerdir. Dresden nüshasında hikâyelerin başlıkları da boy sözünü taşımaktadır. Vatikan nüshasında ise boy yerine hikâyet kelimesi kullanılmıştır. Her iki nüshanın içinde ve hikâyelerin sonunda bu hikâyeler için kullanılan tâbirler, boy, içindekiler bakımından da Oğuznâme olarak adlandırılmaktadır.

“Dede Korkut hikâyeleri şekil bakımından epope ile halk hikâyesi arasında bir yer tutar. Hikâyeler manzum ve mensur olarak tespit edilmiştir. Hâdiselerin anlatılışı, vakaların hikâyesi mensur olarak geçer, fakat seslenme ve konuşmalar genel olarak manzum şekildedir.

Fakat Dede Korkut'taki mensur parçalar normal mensur hikâyelerde gördüğümüz nesre hiç benzememektedir. Birbirini kovalayan cümleler büyük bir ahenkle sıralanmakta, bunların meydana getirdikleri akıcı bütünlük, taşıdıkları seci unsurlarının dışında ayrı bir ölçü izlerini taşımaktadır. Seçili olmayan yerlerde de düzenli bir nesirle

⁵² Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, s. 29

⁵³ A.g.e., s. 29

⁵⁴ A.g.e., s. 30

*karşılaşılması Dede Korkut nesrinde manzumeye yakın bir ifadenin bulunduğunu açıkça göstermektedir. Hattâ bu yüzden manzum ve mensur parçaları birbirinden ayırmak bazen çok güç olmakta, bazen de imkânsız bir hale gelmektedir. Dede Korkut'un nesrini böyle bir nevi yarı manzume haline getiren şey, kanaatimizce, onun kaynağı ile ilgilidir.”*⁵⁵

Hikâyelerin şekil ve içeriği, tarihî deliller ve çeşitli Oğuz rivayetleri bu hikâyelerin, eskiden oluşmuş büyük bir Oğuz destanından ayrılan, yeni yeni unsurlar eklenerek zamanla bağımsız hale gelen parçalar olduğunu göstermektedir. Dede Korkut Kitabının, destanî unsurlar taşımak bakımından Türk halk hikâyeleri arasında başka bir benzerinin bulunmaması da bundandır. Her haliyle bir hikâyeleşmiş destan görünüşünde olan Dede Korkut Kitabı, içinden çıktığı Türk çevresi henüz destan çağını tamamlamadan düzenlendiği ve tespit edildiği için hikâyeler içindekiler bakımından olduğu gibi, şekil bakımından da büyük ölçüde destan izlerini taşımaktadır. İşte bu sebeptir ki kitabın mensur kısımları da çok orijinal bir karaktere bürünmüş ve nesirle nazım arasında bir çeşit destanî nesir benliğini almıştır. Hikâyelerin aşağı yukarı yarı yarıya manzum şekilde olması, bilhassa bazen tasvirlerde bile manzum ifadenin kullanılması ve bunların klişe halinde tekrarlanması da hep bu sebepten ileri gelmektedir.

*“Kitaptaki manzum parçalar esas olarak seslenmelere ve konuşmalara ait kısımlardadır. Hikâyelerin üslubu "style directe" tarzında olduğu için konuşmalar daima kahramanların ağzından anlatılmakta, kahramanların sözleri vakaları anlatan üçüncü şahıs tarafından hikâye edilmeyerek aydur sözü ile doğrudan doğruya sahiplerine bırakılmaktadır. Çok hareketli olan bu hikâyelerde şahıslar daima sahnede olduğu için eserin büyük bir kısmı bu konuşmalardan ibaret olup aydur sözü de böylelikle en çok geçen kelimelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.”*⁵⁶

Bu konuşmaların karşılaşmalarda ve heyecanlı anlarda geçenleri ise, ozan geleneği gereğince, daima manzum olduğu için kitap aşağı yarı yarıya manzum parçalarla doludur. Bu manzumeler gerek içindekiler, gerek şekil bakımından destanî Türk şiirinin çok güzel ve çok orijinal örneklerini teşkil etmektedir. Taşıdıkları kahramanlık unsurları, göçebe hayatı ile yakından ilgili tabiat ve hayvanlara dayanan geniş ve canlı tasvir ve benzetmeler, akıp giden bir coşkunluk ve yiğitçe edası bakımından canlı bir destan havası taşıyan bu parçalar şekil bakımından çok dikkate değer bir durumdadırlar. Kafiyeleleri bakımından genel olarak hafif bir ses benzerliği verecek şekilde yarım kafiyeleli olan, birçok defa da ahengi tekrarlarla elde eden bu manzumelerde vezin yoktur. Fakat ölçüsüz bir mısra yapısı içinde bir iç ahengi meydana

⁵⁵ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 30

⁵⁶ A.g.e., s. 31

getirilebilmiş ve meçhul sanatkâr bu parçaların taşıdığı içlilik ve sadeliği ölçünün baskısından uzak tutarak, serbest nazmın çok başarılı örneklerini vermiştir.

Dede Korkut hikâyelerindeki bu manzume tarzının bir geleneğe dayandığı söylenebilir. Dede Korkut hikâyelerinin kendisinden ayrılmış olduğu anlaşılan meçhul büyük Oğuz destanının bu tarzda bir serbest nazımla oluşmuş bulunmasına ihtimal vermemek için hiç bir sebep bulunmamaktadır. Aksine bütünü bakımından kuvvetli bir destan havası taşıyan Dede Korkut Kitabındaki bu manzum parçaların taşıdığı destanî unsurlar, bunların bir epopenin küçük parçaları olması ihtimalini çok kuvvetlendirmektedir. Hikâyelerin belirlendiği zamanın destan çağı olduğu düşünülürse bu ihtimalin yabana atılır bir şey olmadığı daha iyi anlaşılır. Oğuzların halk şairleri olan ozanların o devirlerde Oğuzlar arasında çalıp söyledikleri şiirlerin ve Oğuz destanlarının bu şekilde manzum parçalar olduğu anlaşılmaktadır.

*“Çağatay lügatlerinde ozan kelimesinin karşılığı olarak verilen bilgiler bu manzum parçalar için çok dikkati çekecek durumdadır. Dede Korkut Kitabında bu manzum parçalara soy ve soylama denilmektedir. Böyle manzumeler söylemeğe de soyla- deniliyor. Aynı şekilde destan için boy ve destan söylemek için de boyla- tâbirleri kullanılmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki o devirde Oğuzlar arasında çok tutulan destanlara boy, bir destanın içindeki parçalara da soy denilmektedir.”*⁵⁷

Böylece Dede Korkut hikâyelerindeki manzume şeklinin Oğuz destanındaki şekillerle aynı olduğu görülmektedir. Dede Korkut hikâyeleri konu ve içerik bakımından olduğu gibi şekil bakımından da bir bütünlük göstermekte ve eserin bütünü büyük bir Oğuz destanının biraz hikâyeleşmiş önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dede Korkut Hikâyeleri arasındaki ortak özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Dede Korkut, bütün metinlere aynı adı verir: Oğuz-nâme.
2. Hemen her metnin (hikâyenin) başlığı aynıdır. Metinlerin açışı tam ya da eksik tekrar niteliği gösterir.
3. Hanlar Hanı Bayındır Han, genellikle metinlerin başında anılır ve bir daha geçmez. Çünkü olayların gerisindedir, öne çıkarılmaz. Yetkileri olan ama kendi pek ortada olmayan gölge biri durumundadır.
4. Metinlerin hepsinde kurgu bakımından da ortak noktalar vardır. Her metnin başında kahraman bazı haksızlıklara ya da kötülüklere uğrar ve bunlarla baş etmeye çalışır. Metinlerin ortalarında kahramanlar birbirine benzer tehlikelerle karşılaşır. Bu tehlike genelde kâfirdir.

⁵⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 32

Kahramanın başı derde girer, kahraman tutsak olur. Metnin sonuna doğru birileri –ki bunlar adını yalnız kurtarma operasyonlarında duyduğumuz, adına öykü dizilmemiş, sonra başlarına nelerin geldiğini, yaşamlarını nasıl tamamladıklarını bilmediğimiz Oğuz yiğitleridir- kahramanı kurtarır, kahramanlar her türlü zorluğu yener.

5. Kahramanlar, bir insanda bulunması gereken özelliklerden çok, olağanüstü varlıklarda bulunan yeteneklere sahiptir. Her şeyden önce kahramanlar çok güçlüdür; öyle ki bir orduyla tek başına savaşacak güçte ve yetenektedirler. Örneğin; Oğuz’un baş edemediği Tepegöz’ü Basat tek başına alt eder. Kan Turalı, kimselerin yenemediği canavarı öldürür. Segrek, altmış teçhizatlı kâfiri tek başına yenip uykuya yatar, üzerine gelen yüz kâfiri atının uyandırmasıyla yine yenip tekrar uyur, sonunda kardeşi Egrek ile koca kâfir ordusuyla baş edip savaşı kazanır.

6. Kahramanlar o kadar sıcak ve sevecen, olumlu sunulur ki, okuyucu her zaman yanlarındadır. Metin kahramanlarıyla üzüldür, onlarla sevinir, heyecanlanır. Çünkü anlatıcı taraf tutar. Kahramanlarını okuyucunun beğeneceği kimlikle sunar.

7. Kahramanlar pek hastalanmazlar; ya yaralanır ya attan düşüp bir yerlerini kırar ya da tutsak olurlar. Duygularını kopuzları aracılığıyla soylama adı verilen manzumelerle ifade ederler. Bundan önce de mutlaka “..... soyladı görelüm hanum ne soyladı aydur” yapısı kullanılır. Bazen yalnız “aydur” ya da “görelüm ne soyladı” gibi kısaltılmış biçimleriyle, bazen de daha çok sözcükle zenginleştirilmiş biçimleriyle karşılaşılır.

8. Kahramanlar gözü pek, iyi yürekli, soğukkanlı, asi, çabuk öfkelenen tiplerdir. Çok iyi at biner, kılıç kuşanırlar. Çok küçük yaşlarda mutlaka kan dökmüşlerdir. Büyük başarı göstermedikleri takdirde adları konmaz. Ad koyma işi Dede Korkut’a aittir. Yiğitlerin kahramanlık niteliklerinin başkalarınca onanması çok önemlidir. Kahramanlık, yalnız erkeklere ait değildir. Kızlar da erkekler kadar yiğit olmalıdır. Beyrek, babasına evleneceği kızın niteliklerini sayarken, “Ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben ata binmeden o binmiş olmalı, ben düşmanıma varmadan o baş getirmiş olmalı.” der. Beyrek, Banı Çiçek’in kadın oluşuna bakmadan onunla at koşturur, ok atar ve güreşir. Selcen Hatun, Kan Turalı’yı kâfir elinden kurtarır. Dirse Han ve Begil, eşlerinin kendilerine akıl vermelerine izin verdikleri gibi onların önerilerine uyarlar.

9. Metinlerde Oğuz Beyleri, sıklıkla kâfirlerin tutsağı olur ve yıllar sonra mutlaka onu kurtarmaya bir yakını gider. Örneğin; Uruz, Toman’ın Kalesinden babası Kazan’ı; Segrek, on altı yıl sonra Alınca Kalesinden kardeşi Egrek’i; Yigenek, Düzmürd Kalesinde on altı yıl tutsak kalan babası Kazılık Koca’yı kurtarır. Üstelik kurtarıcılara yakınlarının tutsak olduğu daha önce söylenmemiştir. On beş, on altı yaşına gelince kendilerine kızan biri tarafından

söylenir; onlar da hemen kurtarma operasyonuna başlarlar. Savaş sahnelerinin tekrarı hemen her metinde karşımıza çıkar.

10. Metinlerdeki kişiler, ya oldukça iyi ya da oldukça kötüdür. Adına boy koşulan kahramanlar iyiler sınıfına girerler. Kâfirler ise mutlaka kötüler sınıfındadır. Onlardan söz edilirken hep bedduayla söz edilir. Yalnız kâfir kızları çok güzeldir. Oğuz Beylerinin onlarla evlenmesi doğaldır.

11. Metinlerde aynı adlı kişilerle karşılaşmak mümkündür.

12. Dede Korkut Destanlarının hepsi, aynı temel çizgi üzerinde gelişip sonuçlanır. Metinlerde bol bol kan akar, kafa göz yarılır, başlar kopar, savaşlar yapılır. Metinlerin sekizinde savaş, Oğuz Beyleriyle kâfirler arasında; ikisinde (Bugaç, Bamsı) Oğuzlar arasındadır; ikisinde (Deli Dumrul, Basat) de savaş yoktur, ama zorlu mücadele söz konusudur.

13. Oğuz Beyleri ile kâfir beylerinin tanıtımında kullanılan kalıplar da metinlerde ortaktır. Oğuzlar için; “..... oğlu: Eylik Koca Oğlu Döne bilmez Dülek Evren”; “..... kızı : Pay Piçen Big kızı Banı Çiçek”; “..... Koca : Uşun Koca”; “..... Big : Kazan Big”; “..... Han: Dirse Han”; “..... Hatun : Burla Hatun”. Bunlardan başka adların önünde gelen unvan sıfatlarının kullanımı yaygındır. Boz Atlı Beyrek, At Ağızlı Aruz, Saru Donlu Selcen, Boyu Uzun Burla vb. Kâfirler için sıklıkla “..... Melik”, ender olarak “..... Tekür” yapısı kullanılır.

14. Kadına verilen önem, gösterilen saygı tüm metinlerde öne çıkar. Hatta kadının ön planda olduğu anaerkil devrini düşündürür. Mukaddime’de Dede Korkut’un dediği “Oğul kimden olduğun ana bilir.” sözü, bize bunun ipuçlarını verir. Bu söz bile Oğuz toplumunda kadının yeri ve konumunun yükselen değerler arasında sayılması gerektiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

15. Metinlerde oğulun anasına, ananın oğluna bağlı oluşunun örnekleri sıklıkla görülür. Salur Kazan, kâfirden tutsaklar içinden yalnız anasını ister. Karısını, oğlunu feda etmeye hazırdır. Kâfir ise Kazan’ın anasını Yayhan Keşiş’e verip ondan oğlan doğurmasını sağlayarak Kazan’a karım koyacak, böylece intikam alacaktır. Kâfirin intikam için anayı kullanması, çobanın isyanı, oğlun anaya verdiği değer en güzel örneğidir. Dirse Han’ın karısı, oğlunun ilk avı için hazırlıklar yapar, oğlunun geri dönmeyişi ile çaresiz dertlere düşer ve oğlunu aramak için yola koyulur. Her şeyi yapmaya hazırdır. Aynı şekilde ava giden oğlu için hazırlanan Burla Hatun, oğlanın geri dönmeyişi üzere perişan olur, dayanamayıp oğlunu ve kocasını aramaya gider. Yigenek’in anası, kocasının tutsak olduğunu çocuğunu koruma amacıyla oğlundan saklar. Aynı endişeyle Segrek’ten de kardeşi Egrek’in tutsak olduğu

saklanır. İki oğlundan birini Tepegöz'e veren bir ananın hayattaki oğlunu kurtarmak için Basat'ın karşısına çıkıp yalvarması analık içgüdüsünün sonucudur. Peri kızı da tehlikelerden koruması için yüzük vermiştir (çocuğuna) Tepegöz'e.

16. Kadınlar, kocalarına da çok saygılıdır. Âdeta onların koruyucuları, danışmanları durumundadırlar. Onlardan desteklerini esirgemezler. Begil'in ve Dirse Han'ın karılarının eşlerini teselli edişleri; Deli Dumrul'un eşinin kocasına anasının babasının bağışlamadığı canı bağışlaması, Selcan Hatun'un uyuyan Kan Turalı'yı düşmanların saldırısından korumak için beklemesi, Burla Hatun'un yaralı Kazan'a yardımı, ölen ya da tutsak olan kocanın, sevgilinin ardından yaşananlar, aynı temanın değişik örnekleridir.

17. Metinlerde tekrarlanan bir özellik de av sahneleriyle ilgilidir. Oğullar ya da kocalar ava gider. Analar oğullarını ilk avı için hazırlar. Avdan dönmeme, yaşanan sıkıntılar, arama çabaları birbirine benzer. Ayrıca ava gidilmeyen hikâyelerde de kahramanların yiğitleriyle birlikte yeme-içmeye dayalı eğlencelerine mutlaka yer verilir.

18. Olayların geçtiği yerler metinlerde aynıdır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde Pasinler, Dervend, Sürmelü, Hamid, Mardin vb. Muharrem Ergin, Oğuz ülkesinin sınırlarının açık bir biçimde belli olmadığını, her beyin bir yurdu, bir ordusu olduğunu, ama bunların da sınırlarının ve yerlerinin hiçbir şekilde belirtilmediğini bildirir.

19. Metinlerde işlenen ayrılık teması da ortaklık gösterir. Yurttan, anadan, atadan, sevgiliden, kavim kardeşten ayrılık söz konusudur. Ancak sonunda -Bamsı boyu hariç- mutlaka evlilik, şenlik gibi bir olay yaşanır ve bu, Dede Korkut tarafından resmîleştirilir.

20. Metinlerde olayların anlatıldığı bölümler nesir, karşılıklı konuşmaların büyük bir bölümü ise nazımla aktarılır. Öykülemenin diyalogla iç içe girerek, birbirini döne döne tekrarlayarak verilmesi, metinler boyunca sıkça görülür. Nazım bölümlerindeki sağlam ölçü ve kafiyenin olmayışı, çok şeyde olduğu gibi manzum parçalarda da nazımın ilkin biçimini görmekte olduğumuzdan kaynaklanmaktadır. Hem nazım hem nesir bölümlerinin aynı karakterde olması, nesrin nazma yaklaşmasıyla; manzum bölümlerin yetkin nazım özelliği göstermemesi, manzum bölümlerinin ilk olma özelliği göstermesiyle açıklanabilir.

21. Metinde daha önce verilen bir bilgi sıkça gündeme getirilir. Aynı yöntem tüm metinlerde görülür. Örneğin; Dirse Han Boyunda, Bayındır Han'ın yılda bir kez verdiği toyda oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa, oğlu kızı olmayanı kara otağa oturtup altına kara keçe, önüne kara koyun yahnisi konma emri Dirse Han'a iletilir. Dirse Han, evine gelince bunu aynen karısına aktarır. Salur Kazan Boyunda, Kazan Han'ın evinin yurdunun yağmalanıp yakınlarının tutsak gidişi önce öykülenir, sonra iki kez kâfir tarafından

diyaloglarla tekrarlanır, ardından çobana söylettirilir, en sonunda Kazan Han ile kâfirin karşılıklı söyleşilerinde iki kez daha tekrarlanır.

22. Metinler mutlu sonla biter. Dede Korkut gelir, iyi dileklerde bulunur. Artık kahramanların başarısı onaylanmış, ilgi görmüştür. Metinlerin kapanışları da birbirinin benzeridir. Kapanışlar, Dede Korkut ağzından söylenmiş sözlerle yapılır. Kimi daha uzun, kimi daha kısa olsa da; aralarında ufak tefek ayrılıklar bulunsa da hepsinde ortak olan, Dede Korkut'un gelip şadlık çalması, boy boylayıp soy soylaması ve gazi erenlerin başına ne geldiğini söylemesidir.

23. Metinlerin Dede Korkut'la kapanması tam tekrardır.

24. Metinlerin açılış ve kapanışlarında tekrarlanan kalıp yapılardan biri de “hanum hey”dir. Salur Kazan, Emren, Segrek, Bamsı Boyları bu kalıpla açılmayıp yalnız kapanışta söz konusu kalıba yer verir. Gökyay, “hanum hey” kalıbının kullanımını kitabın bir yazar tarafından değil de destanları anlatan birinden dinleyen bir kişi tarafından yazıya geçirilmiş olabileceğine bağlar.⁵⁸

Dede Korkut hikâyelerinin bilinen sayısı on ikidir. Asıl ve büyük nüsha olan Dresden nüshası iki hikâyeyi içine almaktadır. Vatikan nüshasında ise bu hikâyelerin altı tanesi bulunmaktadır. Bunların dışında, on üçüncü bir hikâyenin varlığı da iddia edilmiştir.

“Azerbaycanlı milliyetçilerin Berlin'de çıkardıkları Açık Söz dergisi İlkteşrin 1936 tarihli 3. sayısında, Bakü'de çıkan Bakinskiy Raboçiy gazetesinin 4 Ağustos 1936 tarihli sayısından naklen, Profesör Bekir Çobanzade'nin Leningrad Şarkiyat Enstitüsü yazmaları arasında Dede Korkut'un on üçüncü hikâyesini bulduğunu haber vermiştir. (O. Ş. Gökyay, Dede Korkut, Başlangıç, s. 16; Kırzioğlu M. Fahrettin, Dede-Korkut Oğuznâmeleri, İstanbul, 1952, s. 12). Sonradan, bu hikâyenin Azerbaycan'da yayınlandığına dair sözlü haberler de gelmiştir. Fakat Dede Korkut Kitabı, milliyetçiliği ve Türk birliği duygusunu aşıyor diye 1950'de Rusya'da yasak kitap ilân edilmiş ve bu husustaki bütün yayınlar toplattırılmış olduğu için on üçüncü hikâye hakkında başka bir bilgi elde edilememiş, bu mesele bugüne kadar aydınlanamamış, bu yoldaki haberlerin doğru olup olmadığı anlaşılamamıştır. ”⁵⁹

Dede Korkut hikâyeleri için on iki sayısının kesin olduğu da hiç bir zaman iddia edilemez. Aksine, yeni Dede Korkut hikâyelerinin ortaya çıkması her zaman mümkündür. Bu

58 Bkz. Kerime Üstünova, “Dede Korkut Kitabını Oluşturan Destanlardaki Ortak Özellikler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/1 Winter 2008 s.s. 139 - 143

⁵⁹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 33

konuda Dede Korkut hikâyeleri ile ilgili rivayetlerde ve bilhassa Dede Korkut Kitabında kuvvetli deliller vardır. Bu delillerden biri Dede Korkut ile ilgili rivayetlerde Dede Korkut hikâyelerinde geçmeyen bazı kahramanların zikredilmiş olmasıdır. İkincisi Korkut hikâyelerinde toplu savaflara katılan ve maceralarına göre tavsifleri yapılan Oğuz erenlerinden bir kısmının hikâyeleri bulunduğu halde bir kısmının ayrı hikâyeleri bulunmamasıdır. Üçüncü delil Vatikan nüshasıdır, altı hikâyeyi içine alan bu nüsha bu altı hikâye ile de bütün bir kitap teşkil edebilmektedir. Dresden nüshası bilinmeseydi Dede Korkut Kitabı Vatikan nüshası ile altı hikâyeden ibaret sanılabilirdi. Dede Korkut hikâyelerinin eski ve büyük bir Oğuz destanın parçaları olarak görüldüğü de düşünülürse yeni parçaların da ortaya çıkabileceği düşünülebilir.

Tarihi kaynaklarda bulunan Dede Korkut, Dede Korkut Kitabının nüshaları ya da kişileri ile ilgili yazılar önem taşımaktadır. Dede Korkut'tan veya Dede Korkut Kitabındaki hikâyeler ve kişilerden bahseden eski eserler şunlardır:

“1— Dede Korkut isminin geçtiği en eski tarihî kaynak İlhanlı veziri Reşidüddin'in Câmiü't-tevârih'idir.

2- Mısırlı müellif Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî'nin Dürerü't-tıcan adlı umumî tarihinde Dede Korkut hikâyeleri ile ilgili çok önemli bir kayıt vardır.

3 — Yazıcıoğlu Selçuknâme'sinin Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesinde 1390 numarada kayıtlı eski bir nüshasının başında fihrist için boş bırakılan sahifelerden üçüne sonradan eklenmiş 65 satırlık bir Oğuznâme vardır.

4— Berlin Devlet Kütüphanesinde (bk. Pertsch katalogu No. 34 -1) bulunan ve hazihi er-risâleti min kelimâti Oğuznâme el-meşhur bi-Atalar Sözi başlığını taşıyan yazma bir atalar sözü kitabında da Dede Korkut ile ilgili adlar geçmektedir.

5— Yazıcıoğlu Ali'nin XV. yüzyılın ilk yansında II. Murad adına yazmış olduğu Târih-i âl-i Selçuk adlı eseri...

6- Tebrizli Hasan b. Mahmud Bayatî'nin hacca giderken tanıştığı Cem Sultan'ın ricası üzerine, yanında bulunduğu bir Oğuznâme nüshasına dayanarak yazmış olduğu Câm-i Cem-âyin adlı Osmanlı silsilenâmesinde de Dede Korkut'un adı geçmektedir.

7- Ali Şir Nevaî'nin 1495 yılında, Câmi'inin Nefahatü'l-üns'ünden çevirme ve tamamlama yolu ile yazdığı Nesâimü'l-mahabbe adlı sûfilerden ve mutasavvıflardan bahseden eseri...

8— Bayburtlu Osman'ın III. Murad (1574—1595) devrinde yazdığı Tevârih-i cedîd-i mir'at-i cihan adb eserinin "Bayundur Han" bölümü...

9— Bitlis Kürt beylerinden olan Şeref Han'ın 1597'de bitirdiği Şerefnâme adlı Farsça tarihinin mukaddimesi...

10- Dede Korkut'un Kayılar hakkındaki kerametinden Osmanlı tarihçisi Edirneli Rûhî de bahsetmiştir. Eserini XVI. yüzyılın başında yazan Rûhî...

11- Ebulgazi Bahadır Han'ın 1659—1660 tarihinde yazdığı Şecere-i Terâkime adlı eser...

12- Edirneli Rûhî'nin Dede Korkut ile ilgili kaydım sonradan Müneccimbaşı'nın da tekrarladığını yukarıda söylemiştik. Meşhur Arapça tarihini 1672 'de yazan Müneccimbaşı'nın tekrarı...

13- Târih-i Dost Sultan isimli eser...

14- Evliya Çelebi de Dede Korkut'tan bahseden müellifler arasındadır. Fakat Evliya Çelebi'nin bu hususta verdiği bilgiler sadece Dede Korkut mezarları ile ilgilidir. Seyahatname...

15- Buharalı Hafız Derviş Ali Çengî adlı bir müellifin XVII. yüz yılda yazdığı Tuhfetü's-sürûr adlı, ozan çalgısı kopuzdan bahseden Farsça bir kitap...

16— Kul Âta adlı ne zaman yaşadığı belli olmayan bir Azerî şairinin Leylâ - Mecnun mesnevisi...

17— XVII. yüz yıla ait bir batı kaynağında da Dede Korkut ile ilgili bazı kayıtlar vardır. Alman hükümetinin Rusya'ya ve İran'a gönderdiği elçiler heyetine dahil bulunan Leipzig Üniversitesi Profesörlerinden Adam Olearius 1638 'de Demirkapı- Derbend şehrinden geçerken o civardaki mezarları incelemiş ve bu eski mezarlar hakkındaki yerli söylenti ve inanışları dinlemiştir... ”⁶⁰

Gördüğümüz üzere, Muharrem Ergin'in yaptığı araştırmalar sonucu bulguladığı on yedi ayrı kaynakta Dede Korkut'tan, nüshalardan veya kitaptaki kişilerden bahsedilmektedir.

1.2.1.1.Dirse Han oğlu Boğaç Han destanı

Anlatı geleneğinden günümüze ulaşan metinler, yani kurmaca metinler reel dünyanın gerçeğe yakın bir şekilde metne dönüştürülmüş şeklidir. Gerçeği, kurmaca olarak en yakın şekilde anlatma -öyküleme, öykünme- bir bakış açısı ve anlatıcı düzlemini zorunlu kılar. Bu açıdan anlatı türlerinde anlatıcı ya da bakış açısı, metnin okuyucu ile bütünleşmesini sağlar. Sözlü kültürde bu işi meddahlar, masal ebeleri gibi kişiler yaparken modern anlatılarda bu işi daha çok yazar veya yazar adına metin konuşan kişi ya da kişiler üstlenir.

⁶⁰ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s.s. 34 - 46

Dede Korkut hikâyeleri dönemi itibariyle anlatıcı düzlemi sağlam ve zengin bir yapıya sahiptir. Hikâyelerde masal, destan ve hikâyeye ait kalıp ve anlatı biçimleri vardır. Boğaç Han hikâyesi de bu özelliklerinden dolayı bakış açısı ve anlatı düzlemi olarak modern anlatı ve bakış açısının özelliklerini taşır. Hikâyede anlatıcı, hikâyenin bütününe hâkimdir. Hikâyenin kurgu ve anlatı düzlemi bakımından başarılı olmasının yanında anlatıcı, zaman zaman hikâyede tarafsızlığını yitirir ve kahramanın yanında yer alır. Bu bir kusurmuş gibi görünse de dönemi itibariyle bakış açısı ve anlatım düzlemi olarak başarılıdır. Boğaç Han hikâyesinde hâkim-tanrısallık bakış açısı ve buna dayalı olarak özetleme, iç monolog, diyalog, dış diyalog ve leitmotif gibi teknikler kullanılmıştır. Stanzel'e göre; "Tanrısallık anlatıcı genellikle, yazarın eserini yorumlamasına aracılık eden sözcüsü sayılır. Diğer taraftan eserin konusunu tam açıklayabilmek için bu anlatı figürünün eleştirel olarak kavranması gereği göz ardı edildi. Yazar tanrısallık anlatıcı rolünde anlatım işlevini kurmacılaştırır ve canlandırır. Anlatıcı bu esnada tarihi kimliğinden farklı bir kimliğe bürünebilir hatta güya aracı imiş gibi de olabilir."⁶¹ Anlatıcı, hikâyede her şeyi bilen, tanımlayan geçmiş ve geleceği okuyabilen, zaman ve mekânla bağılı olmayan tanrısallık bir güce sahiptir. Bu güç sayesinde Bayındır Han, Dirse Han ve Boğaç Han'ın yaşadıklarını öncesi ve sonrasıyla bilir.

*"Bir gün Kam Gan oğlu Bayındır Han yerinden kalkmıştı. Sami otağını yeryüzüne diktirmişti. Alaca gölgeyi gökyüzüne yükselmişti. Bir yerde ipek halıyı döşenmişti. Hanlar hanı Bayındır yılda bir kere ziyafet verip Oğuz beylerini misafir ederdi."*⁶²

diyen anlatıcı, daha hikâyenin ilk cümlelerinde yerini, konumunu ve olaylara karşı mesafesini bize yansıtır. Anlatıcı, yukarıdaki alıntılardan da anlaşıldığı üzere hâkim ve tanrısallık bir güçle bu törenlerin her yıl yapıldığını bilir ve törenlerin yapılışı hakkında okuyucuya bilgi verir. "Hanlar hanı Bayındır yılda bir kere ziyafet verip Oğuz beylerini misafir ederdi" ibaresi de anlatıcının zaman ve mekânla bilgi yönünden hâkim olduğunu gösterir. Aynı zamanda hikâyede anlatıcının geriye dönük açıklama ve özetleme yaptığını da gösterir. Geriye dönük özet şeklinde bilgi veren anlatıcı, Bayındır Han'ı yakından tanır, onun hakkında bize bilgi verir. Bayındır Han'a bu kadar yakın olan ve onu bu kadar yakından tanıyan kişi hikâyelerde ozanların piri Dede Korkut'tur.

Anlatıcı, öykülerde hem örtük hem de görüntü seviyesine taşınmış bir anlatı düzlemiyle ortaya konur. Dede Korkut'tan başkası Oğuz'un geçmişini, yaşam biçimini ve geçirdiği değişim ve dönüşümleri bilecek bir konumda değildir. Nitekim o bu yönüyle

⁶¹ Bkz. Veysel Şahin, "Boğaç Han Hikâyesinin Anlatı Düzlemindeki Görünümü", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8 Fall 2009, s. 2102

⁶² Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 77

Oğuz'un tam bilicisi ve tek bilicisidir. Boğaç Han hikâyesinde anlatıcı her zaman iyinin, baş kişinin yanındadır. Bu durum hikâyede olayların anlatıcı tarafından yönlendirildiği ya da anlatıcının taraf tuttuğu hissini uyandırmaktadır.

Hanlar hanı olan Kam Gan oğlu Han Bayındır yılda bir kere büyük bir ziyafet tertipleyerek Oğuz beylerini konuklarmış. Bir gün Bayındır Han yine böyle bir ziyafet hazırlığı yaparken bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere de kara otağ kurdurur. “ Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı kara otağa alın, altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyun yahnisinden getirin, yerse yesin, yemezse kalsın gitsin, oğlu kızı olmayana Tanrı Teali gazap etmiştir, biz de ederiz, iyi bilsin” der.⁶³

Oğuz beyleri birer birer gelip toplanmaya başlarlar. Dirse Han adında oğlu kızı olmayan bir bey de kırk yiğidini yanına alarak toplantıya gelir. Bayındır Han'ın adamları Dirse Han'ı karşılayarak kara otağa kondururlar, altına kara keçe sererek önüne kara koyun yahnisi getirirler. Dirse Han hiddetle bunun sebebini sorar, Bayındır Han'ın buyruğunu anlatırlar. Bunun üzerine Dirse Han yiğitlerini alarak ziyafeti bırakıp karısı ile görüşmek üzere eve döner. Durumu tatlılıkla anlattıktan sonra hiddete gelerek çocuk olmamasında hangisinin suçlu olduğunu sorar. Karısı ikisinde de suç olmadığını, bu işin Allah'tan geldiğini söyleyerek büyük bir ziyafet vermesini, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerini çağırmasını, fakirlere yardımda bulunmasını teklif eder. Dirse Han karısının dediğini yaparak büyük bir ziyafet tertip eder ve sonunda beylerin duasını ister. Beyler el kaldırıp Dirse Han'a çocuk vermesi için Tanrıya dua ederler. Bir ağzı dualının duası ile istedikleri olur ve bir zaman sonra Dirse Han'ın bir oğlu dünyaya gelir. Oğlan on beş yaşına gelince Dirse Han Bayındır Han'ın ordusuna karışır.

Bayındır Han'ın bir boğası ile bir buğrası vardır. Bir yazın, bir güzün boğa ile deveyi savaştırmakta, seyretmektedirler. O yaz hayvanları yine meydana çıkardıkları gün Dirse Han'ın oğlu üç ordu çocuğu ile orada aşık oynamaktadır. Diğer çocuklar kaçırlar, Dirse Han'ın oğlu kaçmayarak orada boğa ile karşı karşıya kalır. Çetin bir boğuşmadan sonra çocuk boğayı öldürür. Beyler başına toplanırlar. Çocuğa ad koymak ve babasından taht ve beylik istemek için Dede Korkut gelir. Babasından taht ve beylik alarak oğlana boğayı öldürdüğü için Boğaç adını verir.

Boğaç beylik alıp tahta çıkınca babasının kırk yiğidini anmaz olur. O kırk namert yiğit de eski itibarlarına kavuşmak için Boğaç'ı yok etmeğe karar verirler. Babasına oğlunu kötüleyen dedikodular getirerek onu oğlunu öldürmek için teşvike başlarlar. Dirse Han

⁶³ Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 25

bunlara kanarak oğlunu öldürmek üzere bir av tertip eder. Av sırasında kırk namert bir yandan çocuğa babasını sevindirmek için önünde av avlamasını söylerken öte yandan Dirse Han'a "Bak oğlun senin üzerine geliyor, geyiğe atarken seni vuracak, deyip Dirse Han'ı oğlunu vurmağa teşvik ederler. O da çekip ok ile oğlunu vurur. Boğaç düşünce babası üzerine gitmek isterse de o kırk namert buna engel olur ve evlerine dönerler.

Boğaç'ın annesi oğlunun ilk avıdır diye büyük bir hazırlık yapmıştır. Fakat gelenler arasında oğlunu göremeyince deliye döner. Kırk namert, çocuğun avda olduğunu söylerler ise de annesi durmaz kırk ince belli kızı yanına alarak av yerine gider. Bir çukurda çocuğu kanlar içinde bulurlar, Boğaç korkmamalarını söyler ve yaralanınca Hızır'ın gelerek yarasını sıvazladığını,

*“sana bu yaradan ölüm yoktur, dağ çiçeği ananın sütüyle sana merhemdir”*⁶⁴

dediğini anlatır. Boğaç'ı getirip babasından gizli olarak tabiplere verirler. Kırk günde iyileşir. Kırk namert bunu duyunca, yaptıkları ortaya çıkmadan, bu sefer Dirse Han'ı yakalayıp kâfir illerine götürmeğe karar verirler. Han'ı tutup ellerini bağlarlar, boynuna ip takıp yaya yürüterek kâfir illerine yönelirler. Oğuz beyleri bundan haberi değillerdir. Annesinin isteği ile yine Boğaç Han arkadan yetişerek kırk namerdi öldürüp babasını kurtarır.⁶⁵

*“Kara ölüm geldiği zaman geçit versin, sağlıklı devletini Hak arttırsın. O öğüdüm yüce Tanrı dost olup medet etsin.”*⁶⁶

Hanlar hanı Bayındır Boğaç'a taht verir, beylik verir. Dedem Korkut gelip destanlar söyler, bu Oğuznâmeyi bu şekilde düzenler ve tespit eder.

1.2.1.2. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması destanı

Bir gün Ulaş oğlu, Uruk'un babası ve Bayındır Han'ın güveyisi Salur Kazan büyük çadırlarını kurarak ziyafet verir. Dokuz kâfir kızının sâkilik ettiği ziyafette Oğuz beyleri içerler, içe içe Kazan sarhoş olur ve beylere av teklif eder. Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder ile Kara Göne oğlu Kara Budak uygun görürler. At ağızlı Aruz Koca, Kazan'a Gürcistan ağzında oturduğunu hatırlatarak yurdunun üstüne kimi bırakacağını sorar. Kazan üç yüz yiğit ile oğlu Uruz'u bırakacağını söyler ve atına biner. Kardeşi Kara Göne, Bayındır Han'ın düşmanını bastıran Şir Şemseddin, Bayburt hisarından uçan Beyrek, Kazan'a keşiş diyen Yigenek, saymakla tükenmez, hasılı bütün Oğuz beyleri atlanırlar, ala dağa ala ordu ava çıkar.

Kâfirin casusu bunu kâfirler azgını Şökli Melik'e haber verir. Elbisesinin arkası yırtmaçlı ve alaca atlı yedi bin kâfir gece yarısında Kazan Bey'in yurduna baskın yaparak

⁶⁴ Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 27

⁶⁵ Bkz., a.g.e., s.s. 17-33

⁶⁶ Orhan Şaik Gökay, *Dede Korkut Masalları*, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1939, s. 18

evini barkını yağmalar ve kırk ince belli kız ile karısı Burla Hatun'u ve üç yüz yiğit ile oğlu Uruz'u tutsak ederler. Kâfirler bununla kalmayarak altı yüz kişi ile Kazan'ın Kap ular Derbendi'ndeki on bin koyununu da almağa giderler. Karaçuk Çoban, Kıyan Güci ve Demür Güci adındaki iki kardeşi ile bunlara karşı koyar. İki kardeşi şehit olur, Karaçuk Çoban taşı bitince koyun ve keçi atarak ünlü sapanı ile kâfirleri bozguna uğratar ve kaçıtır.

Aynı gece Kazan av yerinde kaygılı bir rüya ile uyanır. Kardeşi Kara Göne'ye evi ile ilgili bu korkulu rüyayı yordurur. Yurdunun tehlikede olduğunu sezerek tek başına yola düşer, üç günlük yolu bir günde alarak yurduna gelir. Durumu görünce kâfirin ardına düşer. Yolda sudan, kurttan haber sorar. Bunları geçince Karaçuk Çoban'ın köpeği karşısına çıkar. Onu izleyerek çobanın yanına gider. Çoban durumu anlatır. Kazan kâfirin gittiği yana yönelir, çoban da arkasına düşer. Tek başına gitmek için Kazan, çobanı altında yemek yedikleri ağaca sararsa da, çoban ağacı koparıp arkasına alır ve peşini bırakmaz. Birlikte kâfir ülkesine giderler.

Öte yandan Şökli Melik şenlik yapmaktadır. Bu arada Burla Hatun'u sâki yapmak ister. Fakat kırk kızdan hangisinin Burla Hatun olduğunu anlayamazlar. Bunun üzerine oğlu Uruz'un etinden yemek yaparak bey kızlarına vermelerini söyler, hangisi yemezse, Burla Hatun odur der. Bunu duyan Burla Hatun oğluna gelerek ne yapması gerektiğini sorar. Uruz kâfire teslim olmamak için kendi etinden çekinmeden yemesini söyler. Uruz'u asılacağı ağacın dibine götürürler. Tam bu sırada Kazan ile Karaçuk Çoban yetişir. Kazan at ayağı altında kalmasın diye önce kâfirlerden annesini ister, fakat vermezler ve oğlu doğması için onu Yayhan Keşişoğlu'na vereceklerini söylerler.

“Kazan: Karacuk Çoban, anamı kâfirden dileyeyim, at ayağı altında kalmasın. At ayağı çabuk, ozan dili çevik olur.”⁶⁷

Bu sırada Oğuz beyleri de yetişirler. Demirkapı Derbendini alan Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder; Hemid ile Merdin kalesini yıkan, Kapçak Melik'e kan kusturan, Kazan'ın damadı, Kara Göne oğlu Kara Budak; destursuzca Bayındır Han'ın düşmanını basan Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin; Parasar'ın Bayburt hisarından parlayıp uçan, Kalın Oğuz imrencesi, Kazan Bey'in inağı Beyrek; Kazılık Koca oğlu Yigenek; Kazan Bey'in dayısı Aruz Koca; Peygamberi görüp Oğuzda sahabesi olan Bügdüz Emen; Aygır Gözler suyunda at yüzdüren, elli yedi kalenin kilidini alan, Ağ Melik Çeşme kızına nikâh eden, Sofi Sandal Melik'e kan kusturan Eylik Koca oğlu Alp Eren v.b., hasılı Oğuz beyleri hep gelirler. Büyük bir savaş olur. Düşmanı yener, Şökli Melik'i, Kara Tüken Melik'i, Buğaçuk Melik'i öldürürler.

⁶⁷ Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 51

Kazan Bey çoluk çocuğunu, malım, hazinesini kurtarır, geri döner. Yedi gün yedi gece şenlik yaparlar. Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznâme'yi bu şekilde düzenler. Destanın sonunda yine, dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası vardır.⁶⁸

*“Hani dediğim bey erenler, dünya benim diyenler? Ecel aldı yer, gizledi. Fani dünya gene kaldı. Gelimli gidimli dünya, ahır sonu ucu ölümlü dünya.”*⁶⁹

1.2.1.3.Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek destanı

Kam Gan oğlu Han Bayındır, iç Oğuz ve Taş Oğuz beylerine büyük bir ziyafet veriyor. Pay Büre adında bir bey de orada hazır bulunmaktadır. Bir ara onun Kara Göne oğlu Kara Budak, Kazan oğlu Uruz, Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek gibi gençlere bakarak ağladığı görülür. Sorarlar, oğlu olmadığı için ağladığını söyler. Beyler oğlu olması için dua ederler. Pay Biçen adındaki bir bey de kızı olsun diye dua ister, onun için de dua ederler. O da kızı olursa Pay Büre'nin oğlu ile beşik kertme nişanlı yapacağını vaat eder.

Bir müddet sonra Pay Büre'nin bir oğlu, Pay Bicen'in bir kızı olur. Pay Büre bezirganlarını oğluna armağanlar almak üzere Rum iline gönderir. Bezirgânlar İstanbul'a gelir, çocuk için bir at, bir yay, bir gürz alırlar. Aradan on beş sene geçer. Çocuk delikanlı olur. Bir gün av dolayısıyla babasının tavlasına gelir. Bu sırada İstanbul'dan dönmekte olan bezirgânlar da Kara Dervend ağzına gelmişlerdir. Fakat Evnük kalesinin kâfirleri bunlara saldırarak mallarını yağmalarlar. Bezirgânın biri Oğuz'a kaçarken önüne çıkan tavlada gördüğü yiğitten yardım ister. O yiğit kâfirleri yakalayıp malı kurtarır, önce yiğit, sonra bezirgânlar Pay Büre Bey'in evine gelirler. Çocuk baş kesip kan döktüğü için Dede Korkut gelip ona ad kor ve Bamsı Beyrek adını verir.

Bu vesile ile beyler av tertip ederler. Beyrek bu avda bir geyiği kova kova yavuklusunun otağına gelir. Burada Pay Biçen kızı Banı Çiçek'le ok atar, at koşturur, güreş tutar. Üçünde de kızı yener ve Banı Çiçek olduğunu anlayınca yüzük takarak nişanlanır. Avdan dönünce Beyrek kız ile evlenmek için teşebbüse geçer. Fakat kızın Deli Karçar adında bir kardeşi vardır, kız kardeşini isteyen öldürmektedir. Deli Karçar'ın gönlünü yapmak üzere beyler Dede Korkut'u göndermeğe karar verirler. Dede Korkut kaçma kovma olunca değiştirmek üzere iki atla gider. Kardeşini Karçar'dan isteyince Deli onun peşine düşer ve yakalar. Fakat kılıç çalacağı sırada Dede'nin duası ile eli havada kalır. Bunun üzerine Dede'ye yalvarır ve kızı vermeğe razı olur. Dede'nin duası ile kolu iyileşir.

⁶⁸ Bkz. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. 6

⁶⁹ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Masalları*, s. 31

Dede Korkut dönerek Deli Karçar'ın istediği bin at, bin deve, bin koç, bin köpek ve pireleri alır, Karçar'a götürür. Malları teslim ederken Karçar'ı soyarak pireleri topladığı ahıra sokar.

*“Deli Karçar: Hey Dede Sultan, Tanrı bunun semizini de alsın, ağrını da! Bunun iyisi, kötüsü seçilecek gibi değil, Dede, Allah aşkına kapıyı aç, çıkayım.”*⁷⁰

Deli, pirelerin hücumundan, Dede'nin tavsiyesi üzerine, kendisini suya atmakla kurtulur ve düğün hazırlığına başlar. Fakat tam gerdeğe gireceği gece, Bayburt hisarının beyi yedi yüz kâfirle gelerek Beyrek'i ve otuz dokuz yiğidini tutsak eder, naibi de şehit olur.

Bunun üzerinden on altı yıl geçtiği halde Beyrek'in ölüsü dirisi bilinmez. Deli Karçar Bayındır Han'a başvurarak Beyrek'in dirisi haberini getirene hediyeler, ölüsü haberini getirene kız kardeşini vereceğini söyler. Yalancı oğlu Yaltacuk isimli birisi bu işi üzerine alır, gidip Beyrek'in vaktiyle kendisine vermiş olduğu gömleği kana bulaştırarak Beyrek'in öldüğü haberini getirir. Banı Çiçek'i almak için küçük düğününü yapar, büyük düğününe mühlet kor. Bu sırada Beyrek'in babası bezirgânlarını Beyrek'i aramağa gönderir. İki bezirgân gelip Bayburt'ta Beyrek'i bulur ve durumu anlatırlar. Beyrek kendisine âşık olan Bayburt beyinin kızının yardımı ile urganla hisardan aşağı inip kurtulur ve Oğuza gelir. Yurtlarında, önce, Yaltacuk'a geçeceği yolda suikast hazırlayan babasının çobanları ile karşılaşır. Sonra atını bir ozanın kopuzu ile değiştirerek evlerine uğrar. Fakat kendisini tanıtmaz. Bir eski deve çuvalını boynuna geçirerek deli ozan kılığında düğüne gider. Bu sırada düğünde güveyi, Budak, Uruz, Yigenek ve Şir Şemseddin ile ok atmaktadır. Beyrek diğer ok atanları övdüğü halde güveyiye sövünce Yaltacuk kızarak yayını çekmesini söyler. Beyrek, Yaltacuk'un yayını çekince yay iki parça olur. Sonra getirilen kendi yayı ile ok atarak güveyinin yüzüğünü parçalar. Bunun üzerine Kazan Bey bu deli ozana o günkü beyliğini verir ve hareketlerinde serbest bırakır. Deli Ozan da bütün düğün yemeğini döker, çalgıcıları döver. Kadınların toplandığı otağa gelir. Orada evlenen kızı oynatmak ister, Kısırca Yenge ile Boğazca Fatma adlı iki kadım gelin diye oynattırırlarsa da, ozan aldanmaz ve sonunda Banı Çiçek oyuna kalkar. Burada Deli Ozan, Beyrek olduğunu anlatır. Düğün karışır ve Yaltacuk kaçarak Tana sazına girer. Beyrek sazı ateşleyince çıkar, yalvarır ve Beyrek de bağışlar. Beyrek'in anası babası sevinir, babasının ağlamaktan kör olan gözleri Beyrek'in serçe parmağının kanı ile açılır.

Beyrek otuz dokuz yiğidi ile iki bezirgânını kurtarmadan düğün yapmaz. Oğuz beyleri Bayburt hisarı üzerine yürürler. Yapılan savaşta Kazan Bey, Şökli Melik'i, Deli Dünder, Kara Tekür'ü, Budak, Kara Arslan Melik'i öldürür, yedi kâfir beyi kılıçtan geçer. Beyrek, Yigenek,

⁷⁰ Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 74

Kazan Bey, Kara Budak, Delü Dünder, Uruz Bey hisarı alırlar. Kâfirin kilisesini yıkıp cami yapar, keşişlerini öldürüp ezan okuturlar. Bayındır Han'a değerli hediyeler ayırırlar. Beyrek, Melik'in kızını alıp geri döner. Kırk gün kırk gece toy düğün olur. Dede Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznâme'yi düzenleyerek Beyrek'e ithaf eder. Destan burada biter. Bundan sonra ozan duası gelmektedir.⁷¹

*"Dedem Korkut geldi, şadlık çaldı, boy boyladı, soy soyladı. Gazi erenlerin başına neler geldiğini söyledi. Bu Oğuzname Beyreğin olsun, dedi."*⁷²

1.2.1.4.Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in esir düştüğü destan

Bir gün Ulaş oğlu Kazan ey büyük bir ziyafet verir. Doksan tümen genç Oğuzu sohbetine toplar. Kalın Oğuz beyleri dokuz kâfir kızının altın kadehlerle sundukları al şarabı içerler. Kazan Bey hediyeler dağıtır.

Bu ziyafette bir ara Kazan Bey sağ tarafında oturan Kara Göne'ye bakar güler, sol yanında oturan dayısı Aruz'a bakar neşelenir, fakat karşısında yaya dayanıp duran oğlu Uruz'a bakınca ağlar. Uruz bunun sebebini sorunca Kazan, on altı yaşına geldiği halde henüz oğlunun baş kesmemiş olduğunu hatırlatarak kendisi ölünce tahtını tacını sonra ona vermeyeceklerinden korktuğunu söyler. Uruz babasının kendine örnek olmadığını hatırlatınca Kazan Bey üç yüz yiğit ile ata biner, kırk yiğidi ile oğlu Uruz da atlanırlar, ava çıkılır. Kâfirin serhaddine, Cızığlar'a, Ağlağan'a, Gökçe Dağa giderler. Av avlayıp çadırlar kurarlar.

Fakat Başı Açuk Tatyân kalesinden, Ak Sıka kalesinden kâfirin casusları varmış, gidip teküre haber verirler. On altı bin kâfir bunların üzerine gelir. Kazan, oğlu Uruz'u savaşa sokmaz, çıkıp bir yüksek yerden seyretmesini emreder. Fakat savaşa baka baka cûşa gelen Uruz dayanamaz, kırk yiğidi ile kâfirin bir tarafına dalar. Yapılan savaşta kırk yiğidi şehit olur, kendisini de tutsak ederler. Kazan düşmanın ezildiğini sanarak beyleri ile geri döner. Oğlunun korkup eve kaçtığını sanarak kızgınlıkla eve gelir.

*"Beyler: Oğlan kuş yürekli olur, kaçıp anasına gitmiştir..."*⁷³

Bu sırada Kazan Bey'in hanımı boyu uzun Burla Hatun oğlunun ilk avıdır diye Kazan'ı ve Uruz'u karşılamak üzere büyük hazırlıklar yapmış, Oğuz beyleri için büyük bir ziyafet tertip etmiştir. Fakat oğlunun gelmediğini görünce Kazan'ı yorgun argın geri çevirir.

Kazan Kanlı ara Dervend'de kâfirlere yetişir. Oğlu Uruz kâfirlerden izin alarak babasını savaşmamak için kandırmak isterse, Kazan razı olmaz ve tek başına savaşa girer. Bir müddet dövüştükten sonra göz kapağına kılıç dokunur ve kendisini yerlere atar. Bu sırada kırk

⁷¹ Bkz. Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s.s. 61-101

⁷² Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Masalları*, s. 54

⁷³ Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 113

ince belli kızı ile Burla Hatun kardeşi Kara Göne, Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder, bin kavim başları Döger, bin Bügdüz başları Emen, dokuz koca başları Aruz v.b. hasılı Kazan'ın bütün beyleri dört nala gelirler. Büyük bir savaş olur. Kazan ortaya hücum ederek tekür ile Şekli Melik'i öldürür. Dünder sağ kanada hücum ederek Kara Tüken Melik'i kılıçtan geçirir. Sol tarafta Bağaçuk Melik'i Kara Budak öldürür. Burla Hatun kâfirin kara tuğunu kılıçlar, yere düşürür. Kâfir ordusu yenilgiye uğrar.

Kazan, oğlunu kurtararak Ağca Kala Sürmelü'ye gelir, kırk otağ diktirip yedi gün yedi gece şenlik yaptırır. Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznâmeyi bu şekilde düzenler. Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası gelmektedir.⁷⁴

“Şimdi hani dediğim bey erenler, dünya benim diyenler? Ecel aldı yer, gizledi. Fani dünya kime kaldı. Gelimli gidimli dünya, akıbet son ucu ölümlü dünya.”⁷⁵

1.2.1.5.Duha Koca oğlu Deli Dumrul destanı

Oğuzda Duha Koca oğlu Deli Dumrul adlı bir yiğit bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırıp geçenden otuz üç akçe, geçmeyenden döve döve kırk akçe almış. Bunu benimle kim savaşabilir şeklinde bir kabadaydık ve zorbalık olarak yapar, yiğitlikte şanın Rum'a, Şam'a gitmesini istemiş.

Bir gün köprüsünün yanında konmuş olan bir obada iyi bir delikanlı ölür. Ağlayış, sızlayışları duyan Deli Dumrul gelip genç yiğidi kimin öldürdüğünü sorar, ölen gencin canını Azrail'in aldığı öğrenince Allah'a yalvararak Azrail'i gözüne göstermesini söyler. Azrail'i öldürüp iyi gençlerin canını kurtarmağa ant içer.

Hak Teala, Deli Dumrul'un bu küstahlığına kızarak, gözüne görünmesi için Azrail'e emir verir. Deli Dumrul kırk yiğidi ile yiyip içip otururken, Azrail kapıcı ve çavuşlara görünmeden içeri dalar. Deli Dumrul onun heybetinden ürperir. Azrail olduğunu sorup öğrenince kılıcına el atarak vurmak ister. Tam hamle yaparken Azrail bir güvercin olup bacadan kaçır. Deli Dumrul ata binip ardına düşer. Yolda bir iki güvercin öldürür. Bir müddet sonra Azrail atının gözüne görünür. At ürker ve Deli Dumrul'u yere vurur. Azrail derhal göğsünün üzerine biner ve canını almak ister. Deli Dumrul yalvarmağa başlar. Azrail kendisine değil, Allah'a yalvarmasını söyler. Bunun üzerine Deli Dumrul Allah'a yalvararak "canımı alacaksın sen al, Azrail'e bırakma" der. Bu söz Allah'ın hoşuna gider ve Azrail'e nida eyleyerek, can yerine can bulursa, Deli Dumrul'un canını bırakmasını buyurur. Azrail bu buyruğu Deli Dumrul'a söyler. Deli Dumrul bunun üzerine babasına gelir ve durumu

⁷⁴ Bkz. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, s. s. 10 - 11

⁷⁵ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Masalları*, s. 68

anlatarak canı yerine babasından can ister. Babası malını mülkünü vermeğe hazır olduğunu, fakat canına kıyamayacağını söyleyerek anasına gitmesini tavsiye eder. Deli Dumrul anasına gider, fakat o da canını vermeğe razı olmaz. Bunun üzerine Azrail can bulamayan Deli Dumrul'un karşısına çıkar ve canını ister. Deli Dumrul hasreti olduğunu, karısı ile iki oğlunu görmek istediğini ve onlara ısmarlayacağı emaneti bulunduğunu söyleyerek biraz daha izin ister ve karısına gelir. Olup bitenleri anlatarak malım mülkünü kendisine bıraktığını, gönlünün sevdiği ile evlenmesini ve çocuklarını öksüz bırakmamasını söyler. Fakat karısı öne atılarak kendisinin canını vermeğe hazır olduğunu bildirir. Bunun üzerine Azrail kadının canını almağa gelir. Fakat burada Deli Dumrul, Allah'a yeniden yalvararak, alacaksa ikisinin birden canını almasını, bırakacaksa ikisinininkini birden bırakmasını niyaz eder.

"Deli Dumrul: Yücelerden yücesin,

Kimse bilmez, nicesin?

Görklü Tanrı!

Çok bilmezler seni,

Gökte arar, yerde arar,

Sen ise inananların gönlündesin!

Dâim duran, güçlü Tanrı!

Bâki kalan, bağışlayıcı Tanrı!

Ulu yollar üzerine, imaretler yapayım senin için!

Aç görsem, doyurayım senin için!

Yalıncak görsem donatayım senin için!

Alırsan ikimizin canını birlikte al,

Koyarsan ikimizin canını birlikte koy!

*Keremi çok Kadir Tanrı!"*⁷⁶

Hak Tealâya Deli Dumrul'un sözü hoş gelir. Azrail'e buyurarak bunların yerine anasının babasının canını almasını ve Deli Dumrul ile karısına yüz kırk yıl ömür verdiğini bildirir. Azrail ana ile babanın canını alır. Deli Dumrul eşi ile yüz kırk yıl daha yaşar.⁷⁷ Dedem Korkut gelerek destanlar söyler.

*"Bu boy Deli Dumrulun olsun, benden sonra alp ozanlar söylesin. Alını açık cömert erenler dinlesin dedi."*⁷⁸

Hikâyenin sonunda yine aynı ozan duası vardır.

⁷⁶ Tûba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 141

⁷⁷ Bkz. a.g.e., s.s. 131-142

⁷⁸ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Masalları*, s. 75

1.2.1.6.Kanlı Koca oğlu Kan Turalı destanı

Oğuz zamanında Kanlı Koca adında bir gürbüz erin Kan Turalı adlı yetişmiş bir yiğit oğlu varmış. Kanlı Koca oğlunu evlendirmek ister. Fakat oğlu alacağı kızın kendisi kadar kahraman bir kız olması gerektiğini söyler, önce Kan Turalı, sonra babası Oğuzu gezerler; iç Oğuzda da, Taş Oğuzda da böyle bir kız bulamazlar. Kanlı Koca dönüp dolaşıp Trabzon'a gelir.

Trabzon tekürünün Selcen Hatun adında bir kızı vardır. Tam istedikleri gibidir. Fakat babası, bu kızı almak için sakladığı üç canavarı öldürmeyi şart koşmuştur. Bu üç canavar kağan aslan, kara boğa ve kara erkek devedir.

*“Kanlı Koca: Hay, canım oğul, hüner dediğim o değil! O kız için üç canavar beslemişler. Her kim o üç canavarı basar, o kızı ona verecekler, basıp öldürmese onun başını keserler, burca asarlar.”*⁷⁹

O zamana kadar kızı isteyen otuz iki kâfir beyinin oğlu yalnız boğa ile dövüşmüş ve daha birincisinde yenilerek hepsinin başları kesilmiş ve burca asılmıştır.

Kanlı Koca bunları dehşetle görür ve evine döner. Durumu oğluna anlatır, fakat gitmesini istemez. Kan Turalı dinlemeyerek yola düşer ve kırk yiğidi ile Trabzon'a gelir. Yaptığı karşılaşmada her üç canavarı da öldürür. Kızı alarak Oğuza yönelirler. Yedi gün yedi gece sonra Oğuzun sınırına gelirler. Kan Turalı kırk yoldaşını babasına müjdeci gönderir ve kendisini karşılamalarını ister. İki sevgili güzel bir yerde inerek "işrete" dalar, yer, içerler.

O zamanlar Oğuz yiğitlerinin başına ne gelse hep uykudan gelirmiş. Kan Turalı'nın da uykusu gelir ve uyur. Fakat kız kendisini sevenlerin arkasına düşebileceklerini düşünerek uyumaz ve tam kuşam atına binip nöbet bekler. Gerçekten Tekür, kızı verdiğine pişman olmuştur. Altı yüz kâfiri bunların arkasına takar. Kâfirler kız nöbet beklerken görünürler. Selcen Hatun Kan Turalı'yı uyandırır, savaşa tutuşurlar. Bir müddet sonra Selcen Hatun kâfirin yenildiğini sanarak kanlı kılıcı ile döner. Bu sırada Kan Turalı'nın anası ile babası da karşılamaya gelmişlerdir. Selcen Hatun Kan Turalı'nın dönmediğini görünce yeniden savaş meydanına gider. Bir derede Kan Turalı'yı kâfirlerin sıkıştırdığını görür. Atı vurulmuş, göz kapağı yaralanmıştır. Derhal saldırarak kâfirleri dağıtır ve kendisini tanımayan Kan Turalı'ya kendisini tanıtarak onu atının arkasına alır, dönmek üzere yola girerler. Yolda Kan Turalı, Selcen Hatun'un Oğuzda kendisini kurtardığını söyleyerek övüneceği düşüncesiyle kızı öldürmek ister ve bu düşüncesini kıza açar. Selcen Hatun önce tatlılıkla Kan Turalı'yı bu düşüncesinden vazgeçirmek ister. Başaramayınca kızar ve dövüşmeğe hazır olduğunu söyler.

⁷⁹ Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 148

Karşı karşıya geçerler. Selcen Hatun temrensiz bir ok atar, Kan Turalı ürperir. Koşarak kucaklaşıp, barışırlar ve birbirlerini denediklerini söylerler.

Sonra yeniden yola düşüp babasının yanına gelirler, oradan hep beraber Oğuza girer, düğüne başlarlar. Kan Turalı gerdeğe girip muradına erişir. Dedem Korkut gelip şadlık çalıp destanlar söyler. Hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası gelmektedir.⁸⁰

*“Ak alnında beş kelime dua ettik, kabul olsun. Âmin diyenler didar görsün. Yiğıştırsın, biriktirsin, günahınızı adı güzel Muhammed Mustafaya bağışlasın.”*⁸¹

1.2.1.7.Kazılık Koca oğlu Yigenek destanı

Kam Gan oğlu Han Bayındır'ın İç Oğuz, Taş Oğuz beylerine verdiği büyük bir ziyafette veziri Kazılık Koca şarabın etkisi ile coşarak Bayındır Han'dan akın diler. Han izin verir. Kazılık Koca işe yarar kocalarım toplar, hazırlık görür, yola çıkar. Çok dağlar, dere tepe aşarak Arşun oğlu Direk Tekür'ün Karadeniz kıyısındaki Düzmürd kalesine gelip konarlar. Yapılan savaşta Kazılık Koca tutsak edilerek kaleye hapsolunur.

Kazılık Koca on altı yıl hisarda tutsak kalır. Emen adında biri altı defa saldırır, fakat kaleyi alamaz.

Kazılık Koca'nın tutsak edildiği sırada bir yaşında olan oğlu Yigenek on beş yaşına girer. Yigenek babasını ölmüş bilir, tutsaklıkta olduğunu çocuktan saklarlar. Fakat bir gün Kara Göne oğlu Budak ile bir sohbette atışınca Budak, yiğit ise gidip babasını kurtarmasını söyler. Babasının sağ olduğunu öğrenen Yigenek, Bayındır Han'dan asker ister ve akın izni alır. Bayındır Han'ın buyruğu ile, eskiden Demirkapı Derbendinde bey olan Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder, Aygır Gözler suyunda at yüzdüren ve elli yedi kalenin kilidini alan Eylik Koca oğlu Dülek Evren, Bağrıncı oğlu İlalmış, Toğsun oğlu Rüstem, Delü Evren, Soğan Saru, hasılı yirmi dört sancak beyi Yigenek'le birlikte hazırlık görürler. Ertesi gün Yigenek dayısı Emen'i rüyasında gördüğünü anlatarak, rüyasında Emen'in kendisine kaleye gitmekten vazgeçmesini söylediğini, kendisinin de bunu reddettiğini nakleder. Hep birlikte yola girip Düzmürd kalesine ulaşırlar. Yapılan, savaşta Ârşun oğlu Direk Teküt, Deli Dünder'ı, Dülek Evren'i ve yirmi dört sancak beyinin diğerlerini bir bir meydandan kaçıır, hiç birisi karşısında duramaz. Sonunda Yigenek meydana at sürerek daha ilk vuruşta tekürü yaralar. Tekür kaleye kaçmak isterse de Yigenek arkasından yetişerek kale kapısında boynunu vurur. Bunun üzerine Kazılık Koca'yı serbest bırakırlar.

⁸⁰ Bkz. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, s. s. 13 - 14

⁸¹ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Masalları*, s. 88

“Kazılık Koca: Hay, bey yiğitler, kâfiri kim öldürdü?”⁸²

Fakat beyler bununla yetinmeyerek kaleyi de alırlar. Kilisesini yıkıp mescit yapar, aziz Tanrı adına hutbe okuturlar. En değerli hediyeleri Bayındır Han'a ayırdıktan sonra ganimetleri gazilere bağışlayıp dönerler, evlerine gelirler.⁸³

Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznâme'yi Yigenek'e ithaf eder.

“Dedem Korkut gelip boy boyladı, soy soyladı. Bu Oğuzname Yüğneğin olsun, dedi.”⁸⁴

Burada biten hikâyenin sonunda yine aynı ozan duası vardır.

1.2.1.8.Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü destan

Bir gece, üzerine düşman gelince Oğuz kavmi ürkerek göç eder. Kaçıp giderken yolda Aruz Koca'nın küçük çocuğunu düşürürler bir arslan bulup götürür, besler. Bir müddet sonra Oğuz kavmi yine dönüp yurduna yerleşir. Arslanın götürdüğü çocuk büyümüştür. Sazlıktan çıkıp atları öldürerek kanlarını sömürmeğe başlar. Toplanıp çocuğu sazlıktan çıkarır, getirirler. Fakat her seferinde çocuk kaçıp yine arslan yatağına gider. En sonra Dedem Korkut gelip ona insan olduğunu, hayvanlarla değil, insanlarla birlikte yaşaması gerektiğini anlatır ve büyük kardeşinin adının Kıyan Selçuk olduğunu bildirerek; kendisine de Basat adını takar.

Aruz'un bir çobanı vardır. Konur Koca Saru Çoban adındaki bu çoban yaylaya çıkma zamanı gelince daima herkesten önce yaylaya çıkar. Bir gün yine böyle bir yaylaya çıkma zamanında Saru Çobanın sürüsü Uzun Pınar denen bir pınara gelince, ürkmeye başlar. Çünkü pınara periler konmuşlardır. Çoban ilerleyerek peri kızlarından birisini yakalar ve tamah ederek münasebette bulunur.

Ertesi sene aynı pınarın başında peri kızı çobandan olan çocuğunu dünyaya getirmiştir. Bayındır Han beylerle gezerken bununla karşılaşır. Tepesinde tek gözü olan bu çocuğu Basat'la birlikte beslemek üzere Aruz Koca evine getirir. Dadılara verirler. Fakat Tepegöz öyle kuvvetli emer ki bir kaç dadının canını alır. Bunun üzerine sütle beslerler. Günde bir kazan süt yetmez. Tepegöz büyüüp gezmeğe ve çocuklarla oynamağa başlar. Fakat bu sefer de çocukların burunlarını, kulaklarını yediği görülür. Aruz Tepegöz'ü evinden kovar. Tepegöz'ün peri anası gelip ok ve kılıç işlemesin diye oğlunun parmağına bir yüzük geçirir. Tepegöz Oğuzdan çıkarak bir yüce dağa yerleşir, yol keser, adam öldürür, büyük bir haramî olur. Bir müddet sonra Oğuzdan da adam yemeğe başlar. Toplanıp üzerine giderler. Fakat Tepegöz'e bir şey yapamazlar. Kazan Bey ile kardeşi Kara Göne Tepegöz'ün önünde

⁸² Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 176

⁸³ A.g.e., s.s. 169-177

⁸⁴ Orhan Şaik Gökay, *Dede Korkut Masalları*, s. 93

dayanamazlar. Düzen oğlu Alp Rüstem'i, Uşun Koca'nın iki oğlunu, demir donlu Mamak'ı öldürür. Bıyığı kanlı Bügdüz Emen acze düşer. Aruz Koca'ya kan kusturur ve büyük oğlu Kıyan Selçuk'un ödü patlar. Hâsılı Oğuz kavmi Tepegöz'ün önünde perişan olur. Yurtlarından kaçmak isterler, fakat Tepegöz yedi defa önlerini keserek bir yana bırakmaz. Çaresiz, Tepegöz'le anlaşmağa karar verirler. Dedem Korkut'u gönderip Tepegöz'le pazarlık ederler. Tepegöz yemek üzere günde iki adamla beş yüz koyuna razı olur. Aynı zamanda yemeğini pişirmek için de iki kişi ister. Yünlü Koca ile Yapağulu Koca'yı Tepegöz'ün yemeğini pişirmeğe gönderip günde iki adamla beş yüz koyun vermeğe başlarlar. Böylece her ev sıra ile bir oğlunu verir. Kapak Kan adında birisi de iki oğlundan birini vermiştir. Bu sefer sıra öbür oğluna gelir. Anası feryat etmeğe başlar. Tam bu sırada Basat, çıkmış olduğu akından dönmektedir. Kapak Kan'ın karısı, oğlunun yerine bir tutsak vermesi için Basat'a karşı gelir. Ona Tepegöz'ün yaptıklarını anlatır ve bir tutsak alır. Basat durumu öğrenince Tepegöz'le karşılaşmağa karar verir. Kazan ve babası vazgeçirmeye çalışırlarsa da, Basat kararından dönmez ve Tepegöz'ün yerleştiği Salahana kayasına gelir. Bu sırada Tepegöz sırtını güneşe verip uyumaktadır. Basat'ın attığı okları önce sinek sanır, fakat okun bir parçası önüne düşünce kalkıp Basat'ı yakalar, çizmesine sokar, yeniden uykuya dalar. Biraz sonra Basat çizmeyi yarıp içinden çıkar; Kocalardan; Tepegöz'ün yalnız gözünde et olduğunu öğrenince süngüsünü ocakta kızdırarak uyuyan Tepegöz'ün gözüne basar, gözünü kör eder. Bundan sonra Basat ile Tepegöz arasında çetin bir çekişme başlar. Basat önce kaçıp mağarada koyunun içine girer. Tepegöz bunu anlar, mağaranın kapısını keserek koyunları birer birer çıkarır. Basat bir koçun derisine girerek mağaradan, çıkar. Tepegöz bu sefer yüzüğünü verir, Basat parmağına takar, Tepegöz bu arada Basat'ı hançerle vurmak ister, Basat yine kurtulur. Tepegöz, bunun üzerine hazinesini vermek bahanesi ile Basat'ı hazinenin bulunduğu kümbede sokar. Tam kümbeti yıkacağı sırada kümbet yarılr ve Basat dışarı çıkar. Nihayet ancak, bir mağara kapısında asılı olan kılıcının başını keseceğini söyleyerek Tepegöz Basat'ı kılıca gönderir.

“Basat: Bre, ak sakallı babamı ağlatmışsın;

Karacık ak pürçekli anamı buzlatmışsın,

Kardeşim Kıyan'ı öldürmüşsün,

Akça yüzlü yengemi öksüz komuşsun

Kor muyum seni?

Kara Polat kılıcımı çekip sıyırmayınca,

Kafalı, börklü başını kesmeyince,

Kardeşim Kıyan'ın kanını almayınca,

Komam!”⁸⁵

Kendi kendisine inip çıkan bu çok keskin kılıca Basat, ok ile zincirini koparıp düşürdükten sonra yaklaşır ve getirerek Tepegöz'ün boynunu vurur. Kocaları Oğuza müjdecî gönderir. Oğuz ülkesi sevinç içinde çalkanır. Beyler Salahana kayasına gelir, Tepegöz'ün başını ortaya getirip şenlik yaparlar. Dede Korkut gelip gazi erenlerin başlarına gelenleri anlatır ve Basat'a dua eder. Burada biten hikâyenin sonunda iki cümlelik kısa bir ozan duası vardır.⁸⁶

“Ölüm vakti geldiği zaman temiz imandan ayırmayın, günahınızı adı güzel Muhammed Mustafaya bağışlasın.”⁸⁷

1.2.1.9.Begil oğlu Emren'in destanı

Kam Gan oğlu Han Bayındır yine bir gün büyük çadırlarını kurarak İç Oğuz, Taş Oğuz beylerini divanına toplamıştır. Bu sırada Dokuz Tümen Gürcistan'ın haracı gelir. Bir at, bir kılıç ve bir çomaktan ibaret olan bu haracın azlığı Bayındır Han'ı üzer. Bunları beyler arasında nasıl böleceğini düşünürken Dede Korkut "üçünü de aynı yiğide verelim, Oğuz iline karakolluk yapsın" der. Sonunda Begil adında bir yiğide verirler. Dedem Korkut kılıcı Begil'in beline bağlar. Begil atına binip hısım akrabasını ayırıp evini çözer ve Oğuzdan göç eyler. Berde'ye, Gence'ye gidip Dokuz Tümen Gürcistan ağzına yerleşerek karakol vazifesine başlar.

Begil yılda bir defa Bayındır Han'ın divanına gelmektedir. Yine bir gün Bayındır Han'dan adam gelerek Begil'i divana çağırır. Bayındır Han Begil'i tam üç gün ağırlar, azizler. Üç gün de av eti ile ağırlamak üzere av tertip ettirir. Av hazırlığı sırasında beylerin kimisi atını, kimisi kılıcını, kimisi ok atmasını övmeğe başlar. Salur Kazan ne atını, ne de kendisini över, sadece Begil'in hünerini söyler.

Gerçekten Begil av sırasında öyle herkes gibi ok kullanmamaktadır. Avını yakalamak için yayını boynuna atarak onu kolayca durdurmakta, zayıf ise belli olsun diye kulağını delip bırakmaktadır. Kazan işte bundan bahsederek

"Kazan Bey: Hüner atın mıdır, erin midir? Beyler: Erindir.”⁸⁸

Kazan bunu ata bağlar. Kazan'ın bu sözü Begil'e çok dokunur. Bayındır Han'ın hediyelerini önüne dökerek divanı bırakıp evine döner. Karısına Oğuza baş kaldırdığını söyleyerek Dokuz Tümen Gürcistan'a göçmelerini teklif eder. Karısı bırakmaz ve gözü gönü açılın diye Begil'i ava gönderir. Av sırasında Begil attan düşer ve sağ uyluk kemiği kırılır. Eve döner, kimseye söylemez. Fakat beş gün divana çıkmaz. Sonunda karısına durumu söyler. Böylece Begil'in

⁸⁵ Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 193

⁸⁶ Bkz. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. S. 15 - 17

⁸⁷ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Masalları*, s. 102

⁸⁸ Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 201

ayağının kırıldığı her yana yayılır. Kâfir casusları bunu teküre bildirirler. Tekür Begil'in yurduna saldıрмаğa karar verir. Begil casusları ile bunu haber alınca oğlunu, Kazan'ı yardıma çağırmağa göndermek ister. Fakat oğlu Emren bunu reddederek düşmanın karşısına kendisinin çıkacağını bildirir.

Emren babasının atına binerek kâfirleri karşılar. Şökli Melik'in kâfirleri gelirler. Emren tekürle yaptığı savaşta yenilecek gibi olunca Allaha yalvarır. Tanrı da kendisine kırk kişilik kuvvet verir. Bunun üzerine tekürü basıp altına alır. Tekür müslümanlığı kabul eder. Kâfirler dağılırlar. Akıncılar kâfir ülkesini yağma ederler.⁸⁹

Begil şenlik yapar ve oğlunu hediyelerle birlikte Bayındır Han'a götürür. Padişah, Kazan oğlu Uruz'un sağ yanında ona yer gösterir, elbiseler giydirir. Dedem Korkut gelip şadlık çalar, bu Oğuznâme'yi düzenleyerek Emren'e ithaf eder.

*“Dede Korkut gelip şadlık çaldı. Bu Oğuzname'yi düzdü koştı. Begil oğlu Ermenin olsun dedi. Gazilerin başına ne geldiğini söyledi.”*⁹⁰

Gazilerin başından geçenleri anlatır. Burada biten hikâyenin sonunda yine aynı ozan duası vardır.

1.2.1.10Uşun Koca oğlu Segrek'in destanı

Oğuz zamanında Uşun Koca adında birinin iki oğlu vardır. Büyük oğlu Egrek, istediği zaman Bayındır Han'ın divanına gelebilmektedir. Aynı şekilde Kazan'ın divanına da her istediği zaman teklifsizce girmekte ve beyleri basarak Kazan'ın önünde oturmaktadır.

Bir gün yine böyle teklifsizce beylerin önüne geçip oturunca; Ters Uzamış adındaki bey, "hey Uşun Koca oğlu, bu oturan beylerin her biri oturduğu yeri kılıcının ve ekmeğinin kuvveti ile almıştır, sen baş mı kestir, kan mı döktün, aç mı doyurdun çıplak mı donattın ?" der. Egrek "baş kesip kan dökmek hüner midir?" diye sorar. Ters Uzamış "hünerdir ya!" der. Ters Uzamış'ın bu sözleri Egrek'e dokunur, kalkıp Kazan Bey'den akın izni ister. Kazan Bey izin verir, akın ilân ederek akıncı toplar.

Egrek üç yüz akıncı ile birlikte Şirüğüven ucundan Gökçe " Denize kadar yağmaya girişir. Bol ganimet alırlar. Yolu, Alınca kalesine uğrar. Burada Kara Tekür'ün Oğuz yiğitlerine tuzak olsun diye yaptırdığı koruya girerler. Bunu casuslarından öğrenen Kara Tekür altı yüz kâfir göndererek yiğitlerini öldürtüp Egrek'i yakalattırır. Alınca kalesinde zindana atarlar.

Aradan zaman geçer, Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek büyür, yiğit bir delikanlı olur. Bir gün bir dernekte ayakyoluna çıkarken iki öksüz çocuğun dövüştüklerini görür. Onları

⁸⁹ Bkz. Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s.s. 199-212

⁹⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Masalları*, s. 111

ayırarak için her birine bir tokat vurunca çocuklardan biri, hüneri varsa Alınca kalesinde tutsak bulunan kardeşini kurtarmasını söyler.

*“Biri: Bre, bizim öksüzlüğümüz yetmez mi? Bize neye vurursunuz? Hünerin varsa, kardeşin Alınca Kalesi’nde tutsaktır, var, onu kurtar.”*⁹¹

Segrek kardeşi olduğunu ve onun tutsak bulunduğunu öğrenince deliye döner. Gelip anasının ağzını arar. Gerçeği anlayınca Alınca kalesine gitmeye karar verir. Anası babası engel olmağa çalışırlar, fakat başaramazlar. Kazan Bey’in tavsiyesi ile hemen düğününü yaparlar. Fakat Segrek gerdeğe girince kızın bütün ısrarlarına rağmen murada ermeği reddeder. Gelin durumu kayın atasına ve kayın anasına anlatır. Hasılı Segrek’i durduramazlar. Atına atlayıp yola girer ve üç günlük yolu bir günde alarak Dereşam ucundan geçer, kardeşinin tutulduğu koruya gelir. Kâfirin ilkıcılarını öldürüp koruya girer. Tam bu sırada uykusu geldiği için atının yularını bileğine bağlayıp uyur.

Diğer taraftan kâfirin casusu durumu gelip teküre bildirir. Tekür önce altmış atlı, sonra yüz atlı gönderir, fakat her iki seferde de bileğine bağladığı at Segrek’i uyandırır ve Segrek kâfirleri dağıtır. Segrek’in üzerine yeniden gitmeği reddederler. Sonunda Egrek’i çıkarıp göndermeğe karar verirler ve o yiğidi öldürürse kendisini serbest bırakacaklarını söylerler.

Egrek üç yüz kâfirle birlikte korudaki yiğidin üzerine gelir. Kâfirler uzakta dururlar. Egrek bu Oğuz yiğidinin yanına gelir. At, bu sefer yularından boşanıp kaçtığı için, Segrek’i uyandıramaz. Egrek uyuyan yiğidin kopuzunu alarak çalar ve onu uyandırır. Haberleşince kardeş olduklarını öğrenir, kâfirleri basıp kaleye dökerler, iki kardeş dönerek yine Dereşâm suyunu geçer ve sağ esen Oğuza gelirler. Uşun Koca büyük şenlikler yapar. Büyük oğluna da gelin getirir, iki kardeş birbirine sağdıç olurlar.

*“Şadlık, yemek içmek oldu. Ulu oğluna da güzel gelin getirdi.”*⁹²

Dedem Korkut gelip destanlar söyler. Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan bir cümle ile dört cümlelik ozan duası vardır.⁹³

1.2.1.11 Salur Kazan’ı oğlu Uruz’un tutsaklıktan çıkardığı destan

Beyler beyi olan Han Kazan bir gün, Trabzon tekürünün kendisine göndermiş olduğu şahin ile ava çıkar. Av yerinde şahini bir sürü kazın üzerine atarlar. Fakat şahin kazları bırakır, uçup gider ve Tumanın kalesine iner. Kazan ve beyler arkasına düşerler. Giderken Kazan’ın uykusu gelir ve kalenin görüldüğü bir yerde küçücük ölüm dalar. (Oğuz beyleri yedi gün uyudukları için uykuya küçücük ölüm demektedirler.)

⁹¹ Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 217

⁹² Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Masalları*, s. 119

⁹³ Bkz. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1*, s. s. 18 - 20

Bunu gören kâfir casusu Tumanın kalesinin tekürüne haber verir. Tekür askerini toplayarak gelir. Kazan'ın yirmi beş beyini şehit ettikten sonra Kazan'ı uyuduğu yerde arabaya bağlayıp Tumanın kalesine getirir, bir kuyuya hapsederler. Kuyunun ağzına bir değirmen taşı korlar. Suyunu ekmeğini taşın deliğinden verirler.

Bir gün tekürün karısı, ne biçim adam olduğunu görmek için Kazan'ı görmeğe gelir. Kuyunun ağzından Kazan ile konuşur. Yer altında rahatının nasıl olduğunu, şimdi ne yiyip içtiğini ve neye bindiğini sorar. Kazan da ölülerine verdikleri yemekleri ellerinden aldığını ve ölülerine bindiğini söyler. Kadın yedi yaşında ölmüş olan kızına binmemesi için yalvarır, fakat Kazan ölülerin en yorgası o olduğu için hep ona bindiğini söyler.

Tekürün karısı kocasına bunu anlatarak Kazan'ı kuyudan çıkarması için yalvarır. Kâfirler Kazan'ı çıkarıp bir daha kendilerine düşmanlığa gelmeyeceğine yemin eder ve aynı zamanda kendilerini övüp Oğuzu yererse serbest bırakacaklarını bildirirler. Kazan, "vallahi doğru yolu koyup eğri yoldan gelmeyeğim" şeklinde yemin eder. Yeminini beğenirler, "şimdi de bizi öv, Oğuzu yer" derler. Kazan yeryüzünde kimseyi övmeyeceği için binmek üzere bir adam ister. Getirirler, Kazan kâfire at gibi binerek onun canını çıkarır. Kopuzunu eline alır, çalıp söylemeğe başlar ve kendisini, öldürseler bile kâfiri övmeyeceğini anlatır.

“Kazan: Küçücük domuzu şölenli;

Bir torba saman döşekli,

Yarım kerpiç yastıklı,

Yonma ağaç Tanrılı,

Köpeğim kâfir,

Oğuz’u görürken

Seni övmem yok.

Öldürürsen işte bre kâfir,

Öldür beni,

Öldürmezsen Kadir korsa,

Öldüreyim kâfir seni...”⁹⁴

Bunun üzerine Kazan'ı yeniden hapsederler.

Diğer taraftan Oğuz ülkesinde Kazan'ın ölüsünü dirisini kimse bilmez. Zamanla oğlu Uruz büyür, koca bir delikanlı olur. Kendisinden babasının durumunu saklarlar, o da Bayındır Han'ı babası olarak bilir.

⁹⁴ Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s. 240

Sonunda bir gün yolda birinden Bayındır Han'ın değil, Kazan'ın oğlu olduğunu öğrenir, anasına gelir, sorup soruşturur, gerçeği iyice anlayınca beylerle birlikte babasını kurtarmağa hazırlanır. Askerin başına amcası Kara Göne'yi geçirirler, yola düşerler. Yolda kâfirin ayasofyasını alırlar. Kâfirler bunlarla karşılaşmak üzere Kazan'ı çıkarır, eğer gelen düşmanı dağıtırsa hem kendisini serbest bırakacaklarını, hem de haraç vereceklerini bildirirler. Kazan razı olur ve gelen ordunun karşısına çıkarlar. Kazan meydana girerek er diler. Sırasıyla Beyrek'i, Dülek Evren'i, Alp Rüstem'i birer vuruş ile meydandan kaçıır. Bunun üzerine Uruz meydana atılarak Kazan'ın omzuna kılıç çalar ve dört parmak derinlikte yara açar. Dönüp tekrar vuracağı sırada Kazan kendisini tanıtır. Toplanıp hep beraber kâfirlere saldırırlar. Kaleyi alıp kilisesini yıkar, mescit yaparlar.⁹⁵

Uruz babasını böylece kurtarıp döner. Büyük şenlikler yaparlar. Dedem Korkut gelip kopuz çalar, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyler. Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası vardır.

*“Hani öğdüğümüz erenler? Dünya benim diyenler? Ecel aldı yer, gizledi, fani dünya kime kaldı. Gelimli gidimli dünya, son ucu ölümlü dünya. Ölüm vakti gelince arı imandan ayırmasın. Kadir seni namerde muhtaç etmesin. Beş kelime dua ettik, kabul olsun. Âmin âmin diyenler didar görsün. Günahınızı adı güzel Muhammed Mustafa hürmetine bağışlasın.”*⁹⁶

1.2.1.12 İç Oğuz Taş Oğuz âsi olup Beyrek'in öldüğü destan

Kazan yılda bir defa evini yağmalatmaktadır. Yağma sırasında kendisi karısını alarak dışarı çıkmakta ve Üç ok ile Boz ok evini yağma etmektedirler. Yine böyle bir yağma günüdür. Fakat bu sefer Taş Oğuz beyleri bulunmazlar, yağmaya yalnız İç Oğuz katılır. Buna kızan Taş Oğuz beyleri Aruz, Emen ve diğer beyler Kazan ile ilgiyi keserler. Vaziyeti öğrenmek üzere Kazan'ın adamlarından Kılbaş adlı biri gidip Taş Oğuzun büyüğü Aruz Koca ile konuşur ve Kazan'ın üzerine yağı geldiğini söyleyerek dayısı Aruz'dan yardım ister.

*“Kılbaş: Bilmez misin, niçin gelmediler? Evini yağmalattığında Dış Oğuz birlikte bulunmadı, nedeni odur.”*⁹⁷

Aruz yağmada bulunmadıkları için Kazan'a düşman olduklarını bildirir. Kılbaş ise işte bunu anlamak istediğini, gerçekte Kazan'ın üzerine yağı falan gelmediğini söyleyerek dönüp İç Oğuz'a gider.

⁹⁵ Bkz. Tüba Öztürk (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, s.s. 231-247

⁹⁶ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Masalları*, s. 129

⁹⁷ A.g.e., s. 252

Buna çok canı sıkılan Aruz Koca, Emen'i, Alp Rüstem'i, Dülek Evren'i ve diğer Taş Oğuz beylerini toplar, ağırlar, azizler, Kılbaş'ın sözlerini anlatır, ortaya mushaf getirerek Kazan'a düşman olduklarına dair beylere ant içirir.

Aruz Koca aynı zamanda Beyrek'e mektup göndererek gelip kendilerini Kazan ile barıştırmasını ister. Beyrek gelince gerçek maksadını ortaya koyarak kendilerinin Kazan'a düşman olduklarını bildirir ve Beyrek'ten de Kazan'a düşman olduğuna dair ant içmesini ister. Maksudı şu veya bu şekilde Beyrek'i Kazan'dan ayırmaktır. Beyrek bunu şiddetle reddeder. Bunun üzerine Aruz, oturduğu yerde Beyrek'i kılıçlayarak sağ uyluğunu düşürür. Beyrek'i ölüm halinde evine getirirler. Beyrek son dakikalarını yaşarken kırk yiğidini Kazan'a göndererek ondan kanını Aruz'a bırakmamasını ister.

Kazan durumu öğrenince büyük bir yas tutar ve yedi gün divana çıkmaz. Sonunda kardeşi Kara Göne ile Kılbaş odasına giderek Kazan'a Beyrek'in öcünü almasını söylerler. Kazan ve beyleri hazırlık yapıp Taş Oğuz'a yürürler. Üç Ok, Boz Ok karşılaşır. Taş Oğuz beyleri İç Oğuzdan kendilerine birer karşılık seçerler. Aruz, Kazan'ı; Emen, Ters Uzamış'ı; Alp Rüstem, Ense Koca oğlu Okçu'yu seçtiklerini bildirirler.

Aruz meydana girerek Kazan'ı çağırır. Kazan kısa zamanda dayısı Aruz'u vurup attan yıkar ve kardeşi Kara Göne'yi çağırarak başını kestirir. Bunun üzerine diğer Taş Oğuz beyleri attan inip Kazan'ın ayağına düşer, bağışlanmalarını isterler. Kazan suçlarını bağışlar, Aruz Koca'nın varını yoğunu yağmalattırır, çadırını dikip otağını kurarak şenlik yaptırır. Dedem Korkut gelip şadlık çalar ve gazi erenler başına neler geldiğini anlatır. Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzumeyle ozan duası vardır.⁹⁸

*“Yöm vereyim Hanım, ölüm vakti gelince arı imandan ayırmasın. Ak sakallı babanın yeri Uçmak olsun. Ak pürçüklü ananın yeri Cennet olsun. Kadir seni namerde muhtaç etmesin. Ak alnında beş kelime dua ettik, kabul olsun. Âmin, Âmin deyenler Allahın yüzünü görsün. Derlesin, toplansın, günahımızı adı güzel Muhammed Mustafaya bağışlasın, Hanım hey.”*⁹⁹

⁹⁸ Bkz. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, s. s. 21 - 22

⁹⁹ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Masalları*, s. 135

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEDE KORKUT DESTANLARININ TÜRK TİYATRO OYUNLARI İÇİNDE İRDELENİŞİ

2.1. Destanların Tiyatroya Etkileri

Destanlar edebiyat için her zaman önemli olmuş ve halk anlatı geleneği ile nesilden nesile aktarılmıştır. Sözlü kültür bakımından zengin bir birikime sahip olan Türk yazını, yazınsal türler açısından da güçlü bir ilham kaynağıdır. Yüzyıllardır süre gelen halk anlatı kültürünün ve güçlü bir geleneğe dayanan Türk yazınının önemli anlatılarının tiyatro metni hâline dönüştürülmesiyle, gelenekle yeniliğin bir aradalığı değişik perspektiflerle gözler önüne serilir. Halk anlatı geleneğinin tiyatrodaki görünümü ile Türk sözlü kültürünün özellikleri sahneye taşındığı gibi, olağanüstülüklerle kurulu halk anlatılarının tiyatro metnine dönüşümü aşamasında da önemli ipuçları elde edilmiştir.

Tiyatronun kaynaklarına Sir James Frazer’ın “ritüel köken kuramı”¹⁰⁰ ile baktığımızda, tündengelimli bir anlayışla destanların tiyatro oyunlarına da kökenlik yapan köy seyirlik oyunlarına etki ettiğini söylemek mümkündür.

*“Türk oyunları için de yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Örneğin Dedem Korkud’un Kitabı’nda toy, av, hayvan güreşi, ok yarışı ve nişan atma, duello, aşık oyunu üzerine bilgi buluruz.”*¹⁰¹

Özdemir Nutku’ya göre, tiyatronun kaynağında birbirinden kopamayacak olan bir ikili öz vardır. Bunlardan biri tarihsel öz, öbürü ise evrensel özdür.¹⁰² Ritüelleri de bu tarihsel öz yapısı içinde değerlendirmek olasıdır. Batı tiyatrosunda, ritüel ve tiyatro ilişkisini Richard Schechner’in “törensi tiyatro”¹⁰³ anlayışı içinde bulmak mümkündür. Schechner, ritüel ve tiyatroyu performans olarak görür, ancak ona göre tiyatro eğlenceyi ritüel yarar ile birlikte vurgular.¹⁰⁴ Törensi tiyatronun amacı, tiyatroyu törensi köklerine götürmektir.¹⁰⁵ Bu köklere bakıldığı zaman, ilkel dönemlerdeki günlük hayat, Quetzil E. Castaneda’nın “Etnoğrafyanın Görünmez Tiyatrosu”¹⁰⁶ adlı yazısında da belirtildiği üzere tiyatronun ana kanavasını

¹⁰⁰ Bkz. Oscar Gross Brockett, *Tiyatro Tarihi*, Türkçesi: S. Sokullu, T. Sağlam, S. Dinçel, S. Çelenk, S.B. Öndül, B. Güçbilmez, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2000, s. 17

¹⁰¹ Metin And, *Oyun ve Bugü*, 3. Bsk., YKY, İstanbul 2007, s. 43

¹⁰² Bkz. Özdemir Nutku, *Dram Sanatı*, Kabalcı Yay., İstanbul 1997, s. 17

¹⁰³ Bkz. Aziz Çalışlar, *20. Yüzyılda Tiyatro*, 1.Bsk., Mitoş-Boyut Yay., İstanbul 1993, s.366

¹⁰⁴ Bkz. Marwin Carlson, *Tiyatro Teorileri*, Türkçesi: E. Buğlalılar, B. Yıldırım, De Ki Bas. Yay. Ltd. Şti., Ankara 2007, s. 505

¹⁰⁵ Bkz. Aziz Çalışlar, *Tiyatronun ABC’si*, 2. Bsk. Say Yay., İstanbul 2009, s. 105

¹⁰⁶ Bkz. Quetzil E. Castaneda, “The Invisible Thatre of Etnography: Performative Principles of Fieldwork”, *Anthropological Quarterly*, Volume 79, Number 1, Winter 2006, s. s. 80-81

oluşturmaktadır. Destanların da, kökleri göz önüne serme durumu eşliğinin olduğu düşünüldüğünde, konusunu destanlardan alan tiyatro oyunlarının törensel bir yapı içinde olduğu söylenebilmektedir.

Destanlardan yapılan uyarlamalar üzerinde düşünülecek yeni çalışmalarla da metinlerarası dünyanın yepyeni renkleri, dönüşümleri ortaya çıkacaktır. Gelenekteki anlatıdan oyuna geçilirken oyunlaştırma; kişiler, olaylar örgüsü, anlatım dili, uzam ve zaman yönünden tiyatrodaki kullanılabilecek olan yanlarıyla gerçekleşirken, farklı bir yazın biçimini yeni bir yapıya uydurmanın güçlükleri yanında, olayların sahnede eylemle canlandırılması da öyküden alıntılanan yapılarda sınırlılığa gitmeyi gerektirmektedir. Öykünün düş gücünün olanaklarıyla algılanmasına zemin hazırlayan olağanüstü durumlar ise oyunlaştırmada güçlükler yaratabilmektedir.

Tiyatronun Türkler açısından kültürel kaynaklanmasını Metin And, Geleneksel Türk Tiyatrosu adlı yapıtında belirtmektedir.

“Anadolu Türklerinin kültürü, dolayısıyla dramatik sanatı beş önemli etkenin bir araya gelmesiyle meydana çıkmıştır. Kısa adlar altında bu etkenler şunlardır: a) Yer, b) Soy, c) İmparatorluk, ç) Batılılaşıma, d) İslâm”¹⁰⁷

Özellikle, yer etkeninde Metin And’ın tiyatronun tamamen Orta Asya’dan getirildiği düşüncesine karşı çıktığını görmekteyiz. Ona göre, Türk tiyatrosu Orta Asya’dan, destanlardan etkilenmiştir, ama temel durum yalnızca bu değildir.

“Bizim incelemeciler her şeyin Orta Asya’dan getirildiğine öyle inanmışlardır ki, kesin olarak yalnız Yakın Doğu uygarlıklarında görülen ölüp dirilme motifinin Orta Asya destanlarında bulunduğunu göstermek gibi gereksiz açıklamalara kalkarlar; oysa bu destanlardaki ölüp dirilme motifi ile doğanın kışın ölüp ve yaz ile yeniden doğmasına dayanan bolluk törenleriyle hiçbir ilgisi olmadığını bilmez görünürler.”¹⁰⁸

Orta Asya’dan etkilenme bazında baktığımız zaman, Yakutlar arasındaki bir inanışta, gençlerin en büyük tanrı Art-Tuyun-Aga için kurban kesmek yerine dokuz bardak kımız dokuz kere içtikleri ve bunun ardına da coşkulu oyunlar oynadıkları bilinmektedir. Memet Fuat, bu törenin Dionysos törenlerini hatırlattığını belirtmektedir.¹⁰⁹ İslâm’da oturularda dinleyicilere okunarak sunulan maktellerden birinde bir destanla özdeşleştirilme durumu söz konusudur. Bunun adı Kitâb-ı dâstân-ı maktel-i Hüseyin ibn ‘Alî’dir.¹¹⁰ Destanlar görsel

¹⁰⁷ Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985, s. 9

¹⁰⁸ A.g.e., s. 10

¹⁰⁹ Bkz. Memet Fuat, *Tiyatro Tarihi*, 2. Bsk., Varlık Yay., İstanbul 1983, s. 253

¹¹⁰ Bkz. Metin And, *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta’ziye*, 2. Bsk., YKY, İstanbul 2007, s. 194

olarak, ya da maktel örneğinde gördüğümüz gibi işitsel olarak insanların ilgisini çekmekte ve dramatik malzeme bulgulamaya katkı sağlamaktadır.

*“Türk destanlarında da olayların olağanüstü gidişi ve mitolojik materyellerle karışık bulunuşu pek tabîi olmakla beraber, Türk karakterinin gerektirdiği sınırın dışına asla çıkılmaz.”*¹¹¹

Birçok ulusa ait destanlar tiyatroya malzeme sunmaktadır. Türk destanlarının da, oyun yazarlarına dramatik malzeme olanağı sunduğu bir gerçektir. Konusunu destanlardan alan tiyatrodan da bütün iletim araç ve yollarından, sahne ve aktörün olanakları ile kısıtlı olarak yararlanır. Sahne ortamı kendi boyutuyla, fizik olanaklarıyla sınırlıdır. Sahneye taşınamayan olaylar, ancak ses ve ışık efektleri, hareket ve sözlerin yardımıyla, sahne dışında geçiyormuş gibi yansıtılabilir. Tiyatro tekniğinin halk anlatısını nasıl sahneye taşıdığı ve tiyatronun kesitlere ayrılarak sunulmasının verdiği olanaklar, sahne, bölüm, perdenin anlatı izlencesi açısından verdiği ipuçlarıyla oyunun gelişiminin bu ayrıştırmaya bağlı olarak anlatıyı nasıl dönüştürdüğü gözler önüne serer.

Sahneye koyma aşamasında uygulanan tiyatro tekniklerinin halk anlatısının yapısına etkisi, ele alınan oyunlarda şöyle bir görünüm sergiler: Oyunlar masal havası içinde kurgulanıp gerçeklere dayandırıldığı gibi, tamamen halk anlatı geleneğinden sıyrılıp günümüz dünyasının materyalist anlayışına uygun olarak da ortaya konmaktadır. Olağanüstü durumlar, değişimler, zaman, uzam sınırsızlığı gibi konular olanaklar ölçüsünde sahneye taşınır. Gelenekteki kahramanın dövüş hünerini göstermesi, dokuz ay sonra doğacak çocuk, erginlenme töreninin gerçekleştiği on beş yaş öncesi, atla yolculuk, doğar doğmaz yürüyüp kırk günde büyüme vb. eylem birimleri ya hiç sahnede geçmez ya da sahne dışında gerçekleşip sadece söze dökülür. Olay akışındaki kimi ayrıntı durumlar ya da olaylar da sahne üzerinde gösterilmekten çok, oyun kişilerinin söyleminde dile getirilir. Kırk yiğidin sahnede dört kişiyle veya bir kişiyle canlandırılması ya da Azrail’in ak sakallı, yaşlı bir yolcu olarak gösterimi gibi düzenlemeler de sahne sınırlılığı kapsamında değerlendirilebilir.

Oyunda seyircinin eleştirel düşünebilmesi ve oyuna katkıda bulunabilmesi için araç konumunda kullanılan “anlatıcı” da aynı oyunun içinde farklı bir düzlemin varlığı olarak kendini gösterir. Anlatıcının yer aldığı ve olay örgüsünün devam ettiği sahneler iki farklı uzam ve zamanda görüldüğü gibi, anlatıcı ile oyun kişilerinin sözleri içe içe girerek de olay örgüsünde kırılma yaşanır. Kimi zaman oyun kişileri de anlatıcı rolüne girerek olay akışının devamlılığını sağlayan ya da sekteye uğratan bir yapı sergilerler ve olguyu bildirme işlevine

¹¹¹ Murat Uraz, *Türk Mitolojisi*, 2. Bsk., Düşünen Adam Yay., İstanbul 1994, s. 274

bürünürler. Anlatıcılar oyunu zaman zaman kesintiye uğratıp seyirciye seslendikleri gibi, kişileri öznel bir tavırla tanıtır ve yargırlar. Anlatıcıların halk anlatı geleneğindeki hızlı zaman akışını sağlayan, olgun, ermiş, bilici, yaşlı, pir, derviş kimliğine de çoğunlukla uyduğu görülmektedir. Füzûzan Toprak'ın Boğaç Han'ında; Ozan Sorgut, Rahmi Özen'in Boğaç Han Destanı ve Turgay Nar'ın Tepegözü'nde Dede Korkut, Hasan Erkek'in Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu'nda Büyük Ozan, Küçük Ozan bu işlevi yerine getiren örneklerdir. Oyunlarda kullanılan monolog tekniği kişilerin iç yaşantılarını yansıtmaları bakımından işlevseldir. Kişiler karşısındaki hakkında söyleyemediklerini de böylelikle dile getirirler. İç anlatı tekniği ise oyunlardaki olay örgüsüne koşut ilerleyen, sonraki sahnelerde yaşanacak olaylar hakkında kestirimde bulunulmasını sağlayan, yansıtmaya özelliğiyle ileriye görebilme işlevi taşıyan bir yapı olarak oyunlarda yerini alır.

Oyunların bölümlenmesine bakıldığında ise olay akışının sekteye uğratılmadan, çoğu sahneler arasında neden-sonuç ilişkisinin kurulduğu dengeli bir yapı olduğu görülmektedir. Kimi oyunlar perde ve bölüm adı altında bölümlendirilip kendi içinde sahnelere, meclislere ya da tablolara ayrılırken; diğerleri sahne ya da episod şeklinde tek başlık altında toplanmışlardır. Hasan Erkek'in Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu'na bakıldığında ise, bölüm başlıklarının işlenen konuya göre adlandırıldığı görülür. Sahne, perde ve bölümler anlatı izlencesi açısından önemli ipuçlarıdır. Oyunların gelişimi bu bölümlemelere bağlı olarak daha kolay izlenmektedir. Ana bölüm başlıklarının en başında ön oyun ya da en sonunda son oyun adı altında, olayın serimini ve çözümünü yapan oyun kişilerinin yer aldığı, bölümler arası geçişi sağlayan, olay örgüsünden ayrı ancak onu destekleyecek şekilde işlev gören bölümler de yer alır.

Halk anlatıları tiyatroya uyarlanırken, anlatım araçlarında da birtakım değişikliklere gidilmesine olanak tanır. Uyarlamada kullanılan teknik işlemler, gerçek yaşamı benzetme yoluyla yansıtan klasik-dramatik yapıya da gerçek yaşamın, yabancılaştırılarak, yadırgamaya uğratılarak, uzak açıdan gösterilmesine dayanan, yer, zaman çokluğu, olay çeşitliliğiyle tarihsel süreci gösteren epik yapı anlatım yöntemine göre değişir. Oyunlar sahnelenirken bahsedilen anlatım yöntemlerinden genelde biri tercih edilirken, kimi oyunlarda her iki yöntemin de sahneleme tekniğine başvurulduğu dikkat çeker. Oyun kişilerinin derinlemesine işlendiği, çabaları, olaylar üzerindeki etkileri seyirci ya da okuyucu üzerinde duygu birliği yaratacak şekilde sergileyen, oyun kişisiyle özdeşim kurarak yanılısına sağlayan klasik-dramatik yapı, uyarlanan oyunlarda daha az kullanılan anlatım yöntemi olarak görülür. Epik yapı ise olaylara uzak açıdan ve eleştirel bir bakışla bakmayı sağlayacak olanakları ve gerçeğin yeni bir gözle değerlendirilmesini sağladığı için, yazarların bir düşüncüyü ortaya

koyma, savunma yolundaki amaçları gereğince oyunlaştırmada daha çok kullanılmıştır. Epik yapının estetik temellerinden biri olan yabancılaştırma oyunlarda sıkça kullanılmış, illüzyonu kırmak için yadırgatmalara başvurulmuştur. Böylelikle seyirci ya da okuyucunun oyun kişileriyle özdeşleşmesi engellenerek, yorumlayıcı bir düşünce sürecine girmelerine de olanak sağlanmıştır.

Oyunlarda işlenen öyküye ve oyunların iletisine bakıldığında da şöyle bir tabloyla karşılaşılır: Özellikle ikili aşk hikâyelerinden uyarlanan oyunlarda erkek kahramanın yaşamla mücadele ederek aşkının gücünü kanıtlaması dikkat çekicidir. Bu, gelenekten tiyatroya uyarlamalarda değişmeyen bir yaklaşımdır. Değişen, zorluğun aşımında kullanılan araçların biçimi, coğrafyaların gerçekliği, yardımcı rolündeki kişilerin özellikleridir. Halk anlatılarının tiyatro metni hâline dönüştürülmesinden sonraki önemli farklardan biri idealizmin biraz gerçekçi bir perdenin ardından kendini göstermesidir. Gelenekteki anlatının ideolojik bir hedef için araç olarak kullanıldığı bu oyunlarda önemli bir değişim çizgisi görülür. Masalsı aşktan yaşanılır aşka, daha karmaşık, içsel, derin bir aşka yönelik söz konusudur. Ayrıca oyunlarda kendi düşüncelerini açıkça ortaya koyan öznel tavırlı anlatıcılar da kullanılmıştır. Yazarların amacı, halk anlatılarındaki idealize edilen aşkı toplumsal ve düşünsel bir iletinin aktarılmasında araç olarak kullanmaktır.¹¹²

Oyunlaştırmada olaylar örgüsüne bakıldığında; yapısal düzen, gelenekteki anlatıların tiyatro metni hâline dönüşümünde bazı değişikliklere uğrar. Art arda dizilişli kurgu, iç içe dizilişli kurgu (iç anlatı) ve eş zamanlı kurgu, uyarlanan oyunlarda kullanılan bir diziliş düzeni olarak dikkat çeker. Art arda dizilişli olaylar örgüsünde episodik ve çizgisel bir yapı görülür. Kronolojik ilerleyişin hâkim olduğu bu yapıda süregelen bir akış söz konusudur. Kahramanın çevresinde gelişen sürekli yükselişte olan bir mücadele ve fiziksel eylem esas alınır. Oyunlar gelenekteki şekliyle durağanlıktan eyleme doğru yükselir; arka arkaya eklenen fiziksel ve duygusal olay örgüsüyle gerilim tırmanır ve mutlu ya da mutsuz sonla oyun sonlanır. İç anlatı yöntemine başvuru oyunlarda ise, her iç anlatı dış anlatıyı duygusal ya da düşünsel olarak destekler. Oyunlarda kullanılan bu anlatı tekniğiyle olaylar örgüsünü renklendirmek, olayı genişletmek, ana anlatının temel aldığı fikri alt anlatılarla da kanıtlamak amaçlanır.

¹¹² Bkz. Ebru Kavas, “Cumhuriyet Sonrası Türk Tiyatrosunda Halk Anlatı Geleneğinden Yararlanma”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-II Winter 2009, s.s. 1591- 1595

Uyarlanan oyunlarda iyimser ve idealist mutlu son anlayışıyla birlikte, dönemin modernist eğilimlerinin bir sonucu olarak -Turgay Nar'ın Tepegözü'nde olduğu gibi- görülebilen açık uçlu sonlar da yaşanmaktadır. Gelenekteki anlatılara bakıldığında, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisinden çok tesadüfiliğin hâkim olduğu görülür. Uyarlanan oyunlarda ise yeni dünya görüşünün, farklı beklentilerin etkisiyle daha realist bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmış, olay diziminde neden-sonuç ilişkisinin daha yoğun kullanıldığı görülmüştür. Oyun kişilerinin gelenekteki biçiminden ayrılan taraflarına bakıldığında ise şöyle bir tabloyla karşılaşılır: Gelenekteki anlatılarda görülen asal kişiler kalıplaşmış tiplerdir. Bunlar; tepkileri, ilişkileri, davranışları değişmeyen, okurun beklentisini tatmin eden tek boyutlu kişilerdir. Uyarlanan oyunlarda ise oyunun asal kişileri daha içe dönük, çok boyutlu işlenmiş, karmaşık yapıda ele alınmıştır. Ayrıca iç hesaplaşmalarıyla yansıtılan anlatıların bilindik tiplerine karmaşık kimlikler de yüklenmiştir.

2.2. Dede Korkut Destanlarının Türk Tiyatro Oyunlarında İşlenişi

Cumhuriyet'in ilânıyla tiyatro, bir sanat dalı olarak önem kazanmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün uyarıları ve Türk kültürüne verdiği önem bu gelişimin temel nedenidir.¹¹³ Konusunu Dede Korkut metinlerinden alan oyunlar, kaynağı masal, destan, efsane, halk hikâyeleri ve mitoloji olan piyesler içerisinde incelenmektedir. Batı tarzı tiyatronun ilk örneklerinden itibaren yazarlarımız, tarihi malzemenin kaynak olarak kullanılması yanında, halk edebiyatının anonim ürünlerinden olan masal, efsane, destan, halk hikâyeleri ve mitolojiden faydalanarak yeni eserler vücuda getirirler. Bu türlerin anlattığı olaylar yanında, içeriğindeki kahraman motifleri de piyeslerin kurgusal malzemesi olur. Bu oyunlarda, eğitcilik ve eğlendiricilik birbirine özümletilmiştir.¹¹⁴ Cumhuriyet döneminde yabancı kaynaklara da uzanan bu piyesler incelendiğinde, daha çok yazıldığı zamanın aktüel konularıyla yahut siyasî taşlama yapmak maksadıyla kaleme alındığı görülür. Kaynak malzemelerdeki dönem ve kişiler vasıtasıyla insan ve toplumun değişmez özellikleri öne çıkartılarak aktüel zaman irdelenir.

Bu oyunlarda daha çok “kahramanlık, cesaret, fedakârlık, töreye bağlılık” gibi öğeler vurgulanmıştır. Bu oyunlardaki millî değerlere sahip çıkma durumunun, Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu'ndan önce, II. Meşrutiyet dönemi tiyatro anlayışı içerisinde de vurgulandığı da ayrı bir noktayı oluşturmaktadır. Dede Korkut'la ilgisi olmasa da, dönem oyunlarına

¹¹³ Bkz. Özdemir Nutku, *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, 1. Bsk. Özgür Yay., İstanbul 1999, s. 45

¹¹⁴ Bkz. Sevda Şener, *Gelişim Sürecinde Türk Tiyatrosu*, 1. Bsk., Alkım Yay., İstanbul 2003, s. 15

bakıldığında “Türkçülük Fikrini İşleyen Piyesler”¹¹⁵ Cumhuriyet öncesinde de yer almıştır diyebiliriz.

Dede Korkut hikâyeleri taşıdığı kültürel unsurlar bakımından oldukça zengindir. Türk tiyatro yazarları hikâyelerin bu zenginliğinden yararlanmak istemişlerdir. Türk edebiyatının en önemli sözlü ürünlerinden biri, hiç şüphesiz Dede Korkut hikâyeleridir. Hikâyeler, muhtevasında barındırdığı kültürel öğelerden dolayı âdeta bir Türklük belgesidir. Türk aydınının ulus-devlet sürecinde bu verimli kaynaktan yeterince faydalanamadığını söylemekle birlikte, özellikle Cumhuriyet döneminde bu hikâyelerin asıllarına sadık kalınarak oyunlaştırıldığı görülür.

Cumhuriyet tiyatrosu, Dede Korkut hikâyeleri içinde en çok Deli Dumrul ve Boğaç Han hikâyelerine ilgi göstermiştir. Bazı oyunlarda bu hikâyelerin aslına sadık kalındığı; bazılarında ise, hikâyelerin bazı bölümlerinden istifade edildiği veya bu hikâyelere ait öğelere yer verildiği görülmektedir.¹¹⁶

Cumhuriyet döneminde destan özelliği gösteren Dede Korkut Hikâyeleri’nden kaynaklı piyeslerin sayısı hiç de az değildir. İffet Halim’in “Burla”, Behçet Kemal Çağlar’ın “Boğaç Han Masalı”, Şükrü Dölen’in “Tarih Bizim”, Mükerrerem Kâmil Su’nun “Bir Ad Koyma Töreni”, Şefika Çoruh’un “Boğaç Han”, Suat Taşer’in “Deli Dumrul”, Füzûzan Toprak’ın “Boğaç Han”, Abay Dağlı’nın “Dede Korkut”, Mevlüt Uluğtekin Yılmaz’ın “Deli Dumrul”, Yalçın Akçay’ın “Deli Dumrul”, Güngör Dilmen’in “Deli Dumrul”, Turgay Nar’ın “Tepegöz”, Rahmi Özen’in “Boğaç Han Destanı” ile Turan Oflazoğlu’nun “Korkut Ata”sını sayabiliriz. Bu piyeslerin dördü Deli Dumrul, beşi Boğaç Han; ikisi Bamsı Beyrek; biri Salur Kazan, biri Tepegöz hikâyesinden; Korkut Ata ise dört ayrı hikâyeden beslenmiştir.¹¹⁷

2.2.1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesinden Oyunlaştırılanlar

Boğaç Han / Füzûzan Toprak

Üç perde, on beş tabloda oluşan oyun 1973’te yayımlanmıştır. Gelenekteki hikâyede baba ve oğul olmak üzere iki kahramanın etrafında gelişen olaylar dizisi, Füzûzan Toprak’ın kaleme aldığı oyunda da aynı sosyal mesajı iletme çabasıyla gözler önüne serilir. Güçlü aile

¹¹⁵ Bkz. Alemdar Yalçın, *II. Meşrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 184

¹¹⁶ Bkz. Abdullah Şengül, “Cumhuriyet Tiyatrosunda Dede Korkut”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/2 Spring 2008, s. 1958

¹¹⁷ Bkz. Enver Töre, “Türk Tiyatrosunun Kaynakları”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-II Winter 2009, s. 2262

bağının varlığı ve aile içindeki kadın erkek eşitliğinin esas alındığı, nüfus artışının teşvik edildiği, evlat sevgisi, topluma karşı sorumlu olma ve dürüstlük gibi değerler sistemi gelenekteki şekliyle hemen hemen aynı işlenir.

Oyun, tıpkı Boğaç Han hikâyesinde olduğu gibi, çocuğu olmayan Dirse Han'ın, Bayındır Han'ın şöleninde kara çadıra oturtulması üzerine, eşi ile birlikte üzüntülerini Dede Korkut'a açmaları ve Dede Korkut'un hayır duaları sonucu doğan oğullarının bir boğayı yenerek Boğaç Han ismini alışını anlatır.

Oyunun bundan sonraki bölümlerinin de Dede Korkut hikâyesindeki şekliyle büyük ölçüde örtüştüğü görülür. Eserde, Türk devlet geleneği vurgulanmakla birlikte, başarı karşısında duyulan kıskançlıklara da işaret edilir. İftira, kıskançlık, savaş gibi yan temalarla desteklenen oyun, Boğaç Han'ın doğumu ile Oğuz birliğinin güçlenerek devam ettiğini anlatır.

Oyunun özetini ele aldığımızda, anlam katmanlarına daha rahat ulaşabiliriz. Dirse Han Bayındır Han'ın şölenine gider. Ama kara çadıra oturtulup altına kara keçe, önüne kara koyun yahnisi konulunca bozulur. Çocuğu olmadığı için böyle muamele gördüğünü öğrenince otağına geri döner, karısına olanları anlatır. Karısı onu sakinleştirerek Dede Korkut'a danışmayı önerir. Dede Korkut onlara suçları varsa kefaletini ödemelerini, şölenler verip açları doyurmalarını, çıplakları giydirmelerini, darda kalanlara yardım ederek herkesten hayır duası almalarını söyler. Böylece Tanrı onlara bir çocuk verecektir. Dirse Han ve karısının yaptıkları iyilikler ve aldıkları dualarla bir oğulları olur. Dirse Han onu çok iyi yetiştirir, oğlan büyür. Bayındır Han'ın düzenlediği bir şenlikte önüne çıkan boğayı öldüren çocuğa Dede Korkut, Boğaç adını verir. Boğaç böylece unvana, ata, otağa sahip olur, daima halkı korur gözetir. Evlenir, ancak başarıları arttıkça onu çekemeyenler de artar. Bahadır Han'ın düzenlediği şenlikte Boğaç ve beylerinin yarıştığı kartalları, Dirse Han'ın beylerinin grubu olan şahinleri yenerler. Armağanlar hep kartallara verilir. Boğaç da kazandığı tüm armağanları halka armağan eder. Boğaç'ın bu kadar başarılı olması Dirse Han'ın beylerinin hoşuna gitmez. Boğaç, avda, güreşte hep onları geçmiştir. Üstelik halk da Boğaç'ı tutmakta, onu çok sevmekte ve saymaktadır. Beyler, Boğaç'ı çıktığı doruktan indirmek için aralarında anlaşırlar. Bir oyun oynayarak baba ile oğulu karşı karşıya getireceklerdir. Bunun için göl kenarındaki beylerle anlaşırlar. Bu beyler Dirse Han'a gelerek Boğaç'ın kendilerine rahat vermediğini, zarara uğrattığını söylerler. Arkasından kucağında çocuklu bir kadın gelerek çocuğun babasının Boğaç olduğu yalanını söyler. Dirse Han, duyduklarına inanmak istemez ama beyleri bunların doğru olduğunu söylerler. Dirse Han, ertesi gün göl kenarında düzenlenecek olan geleneksel av törenine giderek durumu yakından görmeye karar verir.

Dirse Han, beyleri törene gider. Boğaç avlanmaktadır. Dirse Han'ın beyleri Boğaç'ın tuzak kurduğunu, asıl niyetinin babasını öldürmek olduğunu söylerler. Boğaç, kaçan bir tavşanı vuracaktır. Beyler oku Dirse Han'a atacağını söyleyerek Dirse Han'a oğlunu vurmasını söylerler. Dirse Han, okunu atar. Boğaç kanlar içinde yere yığılır. Boğaç, babasının neden bunu yaptığını anlayamaz. Babası, nedenini söyleyince Boğaç böyle bir şey yapmayacağını söyler. Dirse Han beylerin yalan söylediğini anlar. Boğaç'ın dönmemesi annesini telaşlandırır. Avdan dönen Dirse Han'a oğlunu sorar. Dirse Han, dağda avlanıyordur der. Fakat annesi inanmaz yanına gelinini ve kızlarını alarak Boğaç'ı aramaya gider. Boğaç bir ağacın dibinde yaralı yatmaktadır. Hızır gelerek yarasını sıvazlar ve ilacını söyler. Sonunda annesi Boğaç'ı bulur. Boğaç, bunu yapanın babası olduğunu söyleyerek babasını suçlar. Annesine Hızır'ın tarif ettiği merhem anlatır. Annesi merhem için gerekli çiçekleri toplamak için gider.

Dirse Han'ın beyleri Dirse Hatun'un Boğaç'ı bulup iyileştirdiği öğrenirler. Dirse Han da işin iç yüzünü öğrenirse onları cezalandıracaktır. Bundan korkan beyler, Han gerçeği öğrenmeden onu alt edeceklerdir. Dirse Han'ı yakalarlar, kırbaçlayarak götürürler. Dirse Hatun olanları Boğaç'a anlatır. Ondan babasını kurtarmasını ister. Boğaç onların peşine düşer, beyler kırdan oturup içki içmekte, Dirse Han ile dalga geçmektedirler. Boğaç'ın geldiğini duyunca telaşlanırlar. Dirse Han onların telaşını sezer, kopuzu eline alıp yiğidi yolundan döndüreyim der. Kopuzuyla söylerken Boğaç babasına sarılır, babası da oğlunu kucaklar. Ondan af diler. Boğaç, beylerin yaptıklarını yanlarına bırakmayacaktır. Boğaç, adamlarını çağırır, beylerin hakkından gelir. Dirse Han da onların şerefine şölen verip, armağanlar dağıtır. Boğaç'a beylik, taht verir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan Boğaç Han Hikâyesi'nden yola çıkılarak yazılan Boğaç Han adlı oyunun olaylar dizisi şu şekildedir. 1- Çocuğu olmayan Dirse Han kara çadıra oturtulmasına kızarak otağına döner. Karısına olanları anlatır. 2- Karı-koca Dede Korkut'a danışır. Dede Korkut onlara bol bol hayır yaparak dua almalarını söyler. 3- Dede Korkut dediklerini yapan Dirse Han ve karısının bir oğlu olur. Çok iyi yetişen bu oğlan bir boğayı öldürerek 4- Dede Korkut'tan Boğaç adını alır. Boğaç günden güne yeni başarılar kazanır. Başarıları düşmanlarını artırır. 5- Bayındır Han şenliğinde Boğaç Han ve beyleri Dirse Han'ın beylerine üstün gelir. Bütün armağanları Boğaç kazanır. Kazandığı armağanları halka armağan eder. 6- Boğaç'ın avda, güreşte kazandığı başarılar, halk tarafından çok sevilmesi Dirse Han'ın beylerinin hoşuna gitmez. 7- Dirse Han'ın beyleri, Boğaç'ı gözden düşürmek için bir plân yaparlar. Baba-oğulu birbirine düşüreceklerdir. 8- Göl kenarındaki beyler ile anlaşır. Bu beyler Dirse Han'a gelerek Boğaç'ı şikâyet ederler. Bir kadın da gelerek Boğaç'a iftira atar. 9- Olanlara inanamayan Dirse Han, ertesi gün göl kenarında düzenlenecek av

törenine katılarak işin iç yüzünü öğrenmeye karar verir. 10- Boğaç, av töreninde avlanmaktadır. Beyler, Dirse Han'a onun asıl niyetinin babasını öldürmek olduğunu söylerler. Beylerinin kışkırtmaları sonucu Dirse Han attığı okla Boğaç'ı vurur. Ama yaptığına pişman olur. 11- Dirse Hatun endişe içinde Boğaç'ı beklemektedir. Dirse Han dönünce ona Boğaç'ın dağda avlandığını söyler. 12- Duyduklarına inanamayan Dirse Hatun yanına gelinini ve kızlarını alarak Boğaç'ı aramaya çıkar. 13- Boğaç bir ağacın altında yaralı yatarken Hızır gelerek yarasını sıvazlar ve merhemini söyler. 14- Annesi merhemi yaparak Boğaç'ı iyileştirir. Beyler bunu öğrenirler. Dirse Han'ın da işin iç yüzünü öğrenerek kendilerini cezalandırmasından korkarlar. 15- Beyler Dirse Han'ı kaçırrır. Ama Hatun, olanları Boğaç'a anlatarak babasını kurtarmasını ister. 16- Boğaç adamların peşine düşer. Beyler Boğaç'ı görünce telaşlanırlar. 17- Dirse Han oğlunu tanır, onu kucaklar, baba-oğul sarılırlar. Dirse Han oğlundan af diler. Boğaç adamlarını çağırarak beyleri cezalandırır. 18- Dirse Han onların şerefine şölen verir, armağanlar verir. Boğaç Han'a beylik, taht verir.

Oyunun ana teması kıskançlıktır. Oyunda ele alınan yan tema ise evlât sahibi olmanın önemidir. Kıskançlık ve haset Dirse Han'ın beyleri ve Boğaç Han vasıtasıyla aktarılmıştır. Dede Korkut, kıskançlığı önlemek ister:

“DEDE KORKUT: ... Beyler, yiğitliğin kaderinde yenmek kadar yenilmek de vardır. Yenildim diye küsmemeli, kırılmamalı . Bugün yenilen yarın yenen olabilir.”¹¹⁸

Boğaç üst üste başarılar kazanır, halk tarafından sevilir, sayılır. Dirse Han'ın beyleri onu kıskanırlar:

“BİRİNCİ BEY: ... Dirse Han oğluna taht verdiği, beyler verdiği, binek verdiği, kaytabandan yüklet, ağıldan şişlik verdiği, gölge yapsın deyü altın başlı ev verdiği günden bu yana her şeyimizi altüst etti Boğaç bizim.

İKİNCİ BEY: İşimizi bozdu

ÜÇÜNCÜ BEY: Çıkarlarımıza bıçak koydu.

BİRİNCİ BEY: Hem de ne bıçak! Yararımıza olan töreleri bile çiğnedi geçti, çoğunluğu hoşnut edeceğim diye. Çoğunluk ne ki. Hepsi sürü be sürü.

BİRİNCİ BEY: Bizi hep geriye itmekte... Bi Tutturmuş: Halk her şeyin önünde gelir, önce halk sonra bey.

HEPSİ: Olur mu böyle saçma şey?

¹¹⁸ Füzûzan Toprak, *Boğaç Han*, 1. Bsk. Yeditepe Yay., İstanbul 1973, s. 39

BİRİNCİ BEY: Böylelikle halkı elde etti. Analar, babalar erkek evlatlarının Boğaç'a benzemesi için Tanrı'ya dua etmekte. Boğaç'ı güçlüye, Boğaç'ı erdemliye ve de Boğaç'ı hünerliye örnek diye göstermekte.

İKİNCİ BEY: He ya... Boğaç kutsal bir varlık olarak belleklerde yer edinmekte.

ÜÇÜNCÜ BEY: Sanki Boğaç bir masal kahramanı... Dillerde gezmekte.”¹¹⁹

Boğaç'ı bu derece kıskanan beyler onu gözden düşürmek isterler. Aralarında anlaşılır.

"HEPSİ: Boğaç'ı bu doruktan yere indirmek gerek.

BİRİNCİ BEY: Anlasın Boğaç dünyanın kaç bucak olduğunu... Önce Babayı oğula karşı kurmalı...”¹²⁰

Beyler, babayı oğula karşı kıskırtmak için göl kenarındaki beylerle anlaşarak Boğaç'a iftira atarlar. Oradaki halkı ezdiğini, gayrı meşru çocukları olduğu söyleyen kişileri Dirse Han ile görüştürürler. Daha da ileri giderek av töreni sırasında Boğaç'ın babasını öldüreceğini söylerler.

“BİRİNCİ BEY: Oğlun avda bir şeyler yapmak ister han'ım....

İKİNCİ BEY: İnceden inceye yaptığımız araştırmalar sonucu Boğaç Han'ın kurduğu tuzağı öğrenebildik”¹²¹

Beylerinin sözlerine inanan, onlar tarafından kıskırtılan Dirse Han, oğlunu okla vurur. Ancak pişman olur. Boğaç'ı annesi bulur, iyileştirir. Bunu duyan beyler telaşlanırlar.

“İKİNCİ BEY - Eğer babası işin iç yüzünü öğrenirse halimiz nice olur.

İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ BEYLER - Birşeyler yapmak gerek.

HEPSİ - O bizi cezalandırmadan, biz onu cezalandınnalıyız, gücünü tüketip ali etmeliyiz” Dirse Han'ı kaçırın beyler, sonunda Boğaç tarafından yakalanarak cezalandırılırlar. "Mertliğin hainliği yenisidir bu.”¹²²

Oyunda ele alınan yan tema ise evlat sahibi olmanın önemidir. Bu tema Dirse Han ve eşi Dirse Hatun vasıtasıyla aktarılmıştır:

“DİRSE HATUN: Çocuksuz aile, tohumuz çiçek, meyvesiz ağaç örneği. Dirse Han, bir Oğuz beyi olarak düşün... Bağımsızlık uğruna yapılan savaşlarda, kafa gücüyle, kılıç gücüyle kanlan erlerimizin yerine,

İKİSİ: Yenilerini koyamazsak,

DİRSE HAN: Ve de ocaklarımızı tüttürecek erlerimiz çoğalmazsa

¹¹⁹ Füzünan Toprak, *Boğaç Han*, s. 44-45

¹²⁰ A.g.e., s. 45

¹²¹ A.g.e., s. 54-55

¹²² A.g.e., s. 76

DİRSE HATUN: Ve de o erleri doğuracak,

DİRSE HAN: Ve de yuvalarımızın dirliğini, düzenini sağlayacak,

İKİSİ - Kızlarımız günden güne azalırsa,

DİRSE HATUN - Ne olur?

İKİSİ - Bir gün gelir Oğuz birliği çöker. ”¹²³

Evlât sahibi olmak ocağın, ailenin devamı ve her şeyden önce Oğuz birliğinin devamı için gereklidir.

Oyunda anlatılan olayların zamanı belirsizdir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin zamanı olan 13. yüzyıl olay zamanı olabilir. Oyunda zaman atlamaları vardır. İkinci ve üçüncü perde arasında kırk günlük bir zaman atlaması vardır. Kırk gün kırk gece ana, geliniyle beraber oğluna bakmış ifadesi bu zaman farkını ortaya koyar. Oyunun anlatma zamanı ise 1977'dir. Yazar, o dönemde oldukça sık rastlanan masal, destan, efsane vb den yola çıkarak kıskançlık ve haset temasını ele almış, böyle bir şeyin nelere yol açabileceğini göstermek istemiştir. Bunu böyle bir hikâyeden yola çıkarak anlatması da Türk kültürünün, Türk Edebiyatı'nın en önemli ürünlerinden sayılan Dede Korkut Hikâyeleri'ni tanıtmaktadır.

Oyun yirmi üç oyuncudan oluşan bir kişi kadrosuna sahiptir. Oyunda Dirse Han, Boğaç Han ve Dirse Han'ın beyleri ve Dede Korkut olayın ortaya çıkışında rol oynayan kişilerdir. Dirse Hatun, Budak Bey, Uruz Bey, Yavuz Bey, Kağan Bey, Hızır, tellal, gelin dekoratif unsur durumundaki kişilerdir. Dirse Han: Boğaç Han'ın babasıdır. İçerde ve dışarıda barış yanlısı olduğunu söyleyen, düşmanının olmadığını düşünen, pek çok dostu olduğuna inanan, herkese iyilik yapmayı seven Dirse Han, erdemli dediği oğlu hakkında söylenenlere inanmaz. Ancak kıskançlıkları nefrete dönüşen beylerinin tuzağına düşer, oğlunu vurur. Ancak sonunda çok pişman olur. Boğaç Han: Güçlü, mert bir delikanlıdır. Cesurdur, avda, güreşte, ciritte çok başarılıdır. Halkı korur, gözetir. Gücünü halktan alan, Boğaç başarısını da halka borçludur.

“BOĞAÇ HAN: ...Ben Oğuzlardan bir parçayım. Gücümü tüm Oğuzlardan alırım.

Bileğimdeki demir, göğsümdeki iman, gözümdeki ışık, kafamdaki parıltı, vücudumdaki dinçlik bana halkımdan gelir. Beni ve de beylerimi eğiten, bizlere av avlamasını, kuş kuşlamasını ok ve de cirit atmasını, kakma yapmasını öğreten halkımdır... Bundan ötürü başarılarımızda payı vardır, derim. ”¹²⁴

Boğaç başarılı oldukça düşmanları artar. Ama o bundan korkmaz. Dirse Han'ın Beyleri: Kıskanç insanlardır. Kendilerinden üstün olan, başarılar kazanan Boğaç'ı çekemezler. Onu,

¹²³ Füzüzan Toprak, *Boğaç Han*, s.20-21

¹²⁴ A.g.e., s. 39

iftirayla gözden düşürmeyi plânlarlar. Yaptıkları plânla baba ile oğlu birbirine düşman ederler. Ancak sonunda yaptıklarının cezasını bulurlar. Dede Korkut: Bilge bir kişidir. Törenlerin, şenliklerin vazgeçilmez kişisidir. Kahramanlık gösterenlere ad verir, şenliklerin sonunda kazananlara ödülleri verir.

Oyun üç perde, on beş tablodan oluşur. Bir de prolog kısmı vardır. Oyunun kapağında destan oyun ifadesi geçer. Oyunun başında kişileri mekân, tanıtan oyuna bir hazırlık yapan ve her tablonun başındaki anlatma kısımlarını üstlenen Ozan Sorgut adlı biri vardır. Dede Korkut Hikâyeleri'nden alınan oyuna hikâyelerin atmosferini verebilmek için oyunda yer alır.

Oyun sade bir dille kaleme alınmıştır. Asıl hikâyelerin nazım-nesir üslubu oyunda da yer yer karşımıza çıkar. Dede Korkut ad verirken, öğüt verirken nazım şeklinde konuşur.

*“DEDE KORKUT: Bu hünerli oğluna beylik ver kıdemli olsun. Bu erdemli oğluna yağız at ver binek olsun”*¹²⁵

Oyunun bölümlemelerine göre replik yapısıyla ilerleyişini görmek gerekmektedir. Prolog ile başlayan oyunun anlatıcısı Ozan Sorgut, kısaca Oğuzların yaşadığı yeri anlatır. Böylece mekân tasviri yapılmış olur:

*“ OZAN SORGUT: Oğuz ili... Menevişli vadileri, ısıtan, kanı kaynatan güneşi, okşayan rüzgârı, cıvıldaşan kuşları ve kişneyen atları ile taşı, toprağı tüm doğasıyla Asya'nın incisi...”*¹²⁶

Birinci perdenin ilk tablosunda Bayındır Han'ın davetine katılan Dirse Han'ın çocuğu olmadığı için kara çadırdaki aşağılanışı işlenmektedir. Böylece oyunun ilk asal düğümü de atılmaktadır.

“BİRİNCİ BEY: Çocuğu olmayanları Tanrı Taala horlamış, biz de horlarız...”

HEPSİ: Diyesi.

*DİRSE HAN: Demek böyle... (Dalgın dalgın bakar bir noktaya) Bana kara çadır ha... Ya kara keçe ve de kara yahni n'ola?”*¹²⁷

İkinci tablo Dirse Han'ın çocuklarının olmayışının hesabını Dirse Hatun'a sormasıyla ön plâna çıkmaktadır.

“DİRSE HAN: Heey han kızı han kızı!

Yerimden kalkayım mı?

Seni yakandan tutup sarsayım mı?

Heey han kızı han kızı!

¹²⁵ Füzûzan Toprak, *Boğaç Han*, s. 27

¹²⁶ A.g.e., s. 10-11

¹²⁷ A.g.e., s. 17

Sebebi nedir söyle bana.

Yoksa yaman gazap ederim sana... ”¹²⁸

Üçüncü tabloda Dirse Han ve karısının bir oğlu olmuştur ve bu çocuk Bayındır Han'ın güreş boğasını yenerek kahramanlık göstermiştir.

“DEDE KORKUT: Saygı değer Hanlar Hanı Kamganoğlu Bayındır Han, Dirse Han, Dirse Hatun, tüm hanlar ve de tüm Oğuz halkı! Boğayı öldüren bu yiğidin adını, bundan ötürü “Boğaç” koyuyorum. Uygun mu?

HEPSİ: Uygundur.

DEDE KORKUT: Kabulünüz mü?

HEPSİ: Kabulümüzdür.

DEDE KORKUT: (Boğaç’a) Dirse Han oğlu bundan böyle adın Boğaç’tır. Kutlu olsun!”¹²⁹

Dördüncü tablo yarışmayla devam etmektedir. Yiğitliğin sınandığı bu rekabette Kartallar ekibi Boğaç Han ve Kağan Bey; Şahinler ekibinden Yavuz Bey ve Uruz Bey'i yenerler.

“DEDE KORKUT: (Boğaç’a) Oğuz’un adına ad, onuruna onur kattın,

Ününü onun dillerde yaşattın!

Seni halkın bağrına basar,

Adını, anını kalbine yazar.

HALK ve DEDE KORKUT: Var olasin Boğaç! Selam sana!”¹³⁰

İkinci perdenin birinci tablosunda Boğaç'ın kahramanlıklarından sonra gözden düşen Dirse Han'ın beylerinin Boğaç Han ve babası Dirse Han'a karşı bir tuzak girişiminde olduğu yansıtılmaktadır.

“BİRİNCİ BEY: ...Aklı akla verelim, gelin ona bir oyun edelim, öylesine bir oyun ki, anlasın Boğaç dünyanın kaç bucak olduğunu... Önce babayı oğla karşı kurmalı... Şöyle ki...”¹³¹

İkinci tabloda beylerin ayarttığı bir adam ve bir kadının Dirse Han'ı kandırmaları işlenmiştir.

“ADAM: Göl kenarında konaklayan Oğuzlara hiç rahat vermez Boğaç. Tüm davarlarımızı alır, tüm bineklerimizi alır. Nasıl diyeyim, hepimizi kırar, geçirir oldu.

...

¹²⁸ Füzûzan Toprak, *Boğaç Han.*, s. 21

¹²⁹ A.g.e., s. 28

¹³⁰ A.g.e., s. 40

¹³¹ A.g.e., s. 45

*KADIN: Babasın han'ım. İnanasın gelebilmez ama dediklerim hepten doğrudur. Eğer yalanım var ise Tanrı bildiği gibi yapsın! Söylemek benden, inanıp yardım etmek senden gayrı... beni istemez de çocuğu evlat edinsin bari, bağırma taş basar, gene de he derim, ben. ”*¹³²

Üçüncü tabloda Dirse Han, beyleri tarafından kandırılmıştır. Av sırasında oğlu Boğaç'ın onu vuracağını söyleyerek, eğer ölmek istemiyorsa bir an önce Boğaç'ı okuyla vurması gerektiğine inandırılan Dirse Han telkinlere uyar ve Boğaç'ı vurur.

“BİRİNCİ BEY: Haydi Dirse Han çabuk ol!

İKİNCİ BEY: Vur ha, vur!

*ÜÇÜNCÜ BEY: Oku çek, çek ha!”*¹³³

Dördüncü tabloda Dirse Hatun ve Gelin eşlerinin gecikmelerinden tedirgin olmuşlar ve onları aramaya karar vermişlerdir.

“DİRSE HATUN: ...Yuvamın bacası Boğaç Han nerdesin?

*Yuvamın direği Dirse Han nerdesin?”*¹³⁴

Beşinci tablo Dirse Han ve adamlarının Boğaç Han olmaksızın dönüşünü işlemektedir. Dirse Hatun bu duruma oldukça üzülmüştür.

“DİRSE HATUN: ... Hepiniz şöyle bilin ki;

Dirse Hatun,

Yaralanıp atından ininceye dek,

Yeni ile al kanını silinceye dek,

Kol but olup yeryüzüne düşünceye dek,

*Boğaç'ı yolundan dönmeyecek. ”*¹³⁵

Üçüncü perdenin birinci tablosunda Hızır yaralanan Boğaç'a yardıma gelir ve yarasının tedavisini anlatır. Hızır'ın kaybolmasının ardından, Dirse Hatun ve Gelin Boğaç'ı bulurlar. Dirse Hatun oğlunun nasıl yaralandığını bilmediği için Kazılık Dağı'na beddua eder, Boğaç gerçekleri annesine açıklar.

“BOĞAÇ: Beri gel ak sütünü emdiğim ana!

Ettiğin bedduaları duydum.

Değilim ben senden yana.

Akar sulara lânet etme...

Suların ne günahı var?

¹³² Füzûzan Toprak, *Boğaç Han*, s. 47-50

¹³³ A.g.e., s. 57

¹³⁴ A.g.e., s. 60

¹³⁵ A.g.e., s. 66

*Biten otlara beddua etme.
Otların ne günahı var?
Kaçan geyikleri taşlama.
Hayvancıkların ne günahı var?
Kazılık dağının suçu yoktur.
İlenirsen babama ilen.”¹³⁶*

İkinci tabloda Dirse Han’a ihanet eden beyler, onu tamamen ortadan kaldırma düşüncesini birbirlerine açarlar.

*“BİRİNCİ BEY: Bir de olan biteni öğrenirse halimiz yaman olur o zaman!
(Düşünürler.)
İKİNCİ ve ÜÇÜNCÜ BEY: Bir şeyler yapmak gerek.
HEPSİ: O bizi cezalandırmadan, biz onu cezalandırmalıyız, gücünü tüketip alt etmeliyiz!”¹³⁷*

Üçüncü tabloda Dirse Hatun, Boğaç’a babasını kurtarmaya gitmesi gerektiğini anlatır. Boğaç hemen kabul eder.

*“BOĞAÇ: Ana! Ana!
En yakınım kadını ana!
Sen üzülme, dövünme, tasalanma!
Elimden geleni ardıma komam bu yolda...”¹³⁸*

Dördüncü tabloda Boğaç, babasını kurtarmak için gelmiştir. Dirse Han, oğlunu öldürdüğünü sandığı için önce Boğaç’ı tanıyamaz, daha sonra kendine gelir ve Boğaç adamlarını çağırır.

“BOĞAÇ: Benim de adamlarım var. Korkma baba. Yalnız değilim. Benimkiler yamacın berisinde, işaretimi beklerler. Baba oğul arasına giren soysuzları bulup, cezalarını vereceğime ant içtim.”¹³⁹

Beşinci tabloda Dede Korkut, yaptığı kahramanlıktan ötürü Boğaç Han’a bir kılıç verir. Bu kısım, Dede Korkut’un destanlardaki hayır duasının oyuna aktarılmış halidir.

*“DEDE KORKUT: Hânım heey!
Dilerim kara pulat kılıcın kırılmasın!
Ak pürçekli ananın yeri cennet olsun!
Ak sakallı babanın yeri uçmak olsun!*

¹³⁶ Füzûzan Toprak, *Boğaç Han*, s. 72

¹³⁷ A.g.e. s. 76

¹³⁸ A.g.e. s. 79

¹³⁹ A.g.e. s. 86

Halkın seninle doğan umudu sönmesin!

Hak işareti çırağın yansın daima.

Kadir Tanrı, seni haine muhtaç kılmasın!”¹⁴⁰

Altıncı ve son tablo oyunun başlangıcındaki gibi bir ek bölümdür. Son oyun olarak adlandırabileceğimiz bu tabloda, Ozan Sorgut yine destanda verilen önemli iletilerden birini söyler.

“OZAN SORGUT: ...Ey dünya!

Dilerim yerli kara dağların yıkılmasın!

Durmadan akan güzel suların kurumasin!

Kuşlarının kanadı kırılmasın!

Özgürlük ve barış içinde yaşasın insanların!”¹⁴¹

Boğaç Han Destanı / Rahmi Özen

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1997’de yayımlanan oyun, gelenekteki Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinin aslına sadık kurgulanmıştır. Oyunun geneline hâkim olan, “Oğuz birliğinin sağlanması / korunması” düşüncesidir. Oyun, “çocuksuzluk”, “adak adama”, “erliğe ilk adım”, “ad verme”, “düşmanların oyununa gelip aldanma”, “oğlu öldürme teşebbüsü”, “Hızır’ın yardımıyla iyileşme”, “kötülerin cezalandırılması” ve “mutlu son” gibi eylem kalıplarıyla ilerler. Oyunda, olağanüstülüğün sahneye aktarımı (hızlı zaman geçişleri vb.) çeşitli ses düzenlemeleri ve ışık oyunları ile verilir. Oyun kişilerinin düşüncelerinin sahne gerisinden dile getirilmesi de sahneleme tekniği açısından oyuna getirilen yeniliklerden biridir.

Oyunun özetini sunduğumuzda, ilk olarak Bayındır Han bir şölen düzenlemektedir. Şölen için üç ayrı otağ hazırlar. Bu otağlardan ak otağa erkek evlat sahibi olanı oturtup sonsuz ikramda bulunacaktır. Kızıl otağa kız evlat sahibi olanı oturtup sonsuz ikramda bulunacaktır. Kara otağa ise çocuğu olmayanı oturtup altına kara keçe serdirecek, önüne kara koyun yahnisi koyduracak; kişi yerse yiyecek yemezse gidecektir. Dirse Han da bu şölene davet edilen Oğuz beylerindendir. Ardına kırk adamını alır ve şölene gider. Ancak kara otağa alınmak çok gücüne gider. Bunun sebebini öğrenince de adamlarını alarak kendisine bir evlat vermeyen eşi Dirse Hatun’a hesap sormak için eve döner. Dirse Hatun, Bayındır Han’ın haklı olduğunu, Oğuz Boyu’nun devam edebilmesi için bir erkek çocukları olması gerektiğini söyler. Bunun için Dede Korkut’a gidip görklü Tanrı’dan bir evlat dilemeyi teklif eder. Dirse

¹⁴⁰ Füzûzan Toprak, *Boğaç Han*, s. 88

¹⁴¹ A.g.e. s. 89

Han bunu kabul eder. Birlikte Dede Korkut'a giderler. Dede Korkut, onlar için dua edip bir oğul diler. İnsanlar da bu duaya katılırlar.

Yıllar sonra Dirse Hatun bir erkek evlat dünyaya getirir. Çocuk, on beş yaşına geldiği halde bir yiğitlik göstermediği için ad alamaz. Çünkü bütün çocukların ismini, gösterdikleri bir yiğitlik üzerine Dede Korkut koymaktadır. Bayındır Han, bir boğa güreşi düzenler. Boğanın karşısına çıkan yiğitler onunla dövüşmeye cesaret edemeyip kaçarlar. Sadece Dirse Han'ın adsız oğlu bu mücadeleye hazırdır. Adsız çocuk boğayı yere düşürür ve kılıcını boğanın sırtına saplar. Bayındır Han'ın emriyle Dede Korkut adsız çocuğa isim koyar. Onun adı boğayla güreşip onu yendiği için Boğaç konmuştur. Dirse Han oğlunun yiğitliği karşısında Hanlığı ona devreder.

Boğaç, Hanlığı devralalı ailesinin yanına uğramaz olmuştur. Boğaç Han'ın yirmi okçusu Dirse Han'ı görmeye gelir. Okçular, Boğaç Han'ın insafsız ve adaletsiz davranmasından şikayetçidirler. Dirse Han, bunlara inanmak istemez. Kalabalık gittikçe artar. Hepsi de Hanlarından şikayetçidir. Bir kadın gelerek Boğaç'ın kendisiyle zorla beraber olduğunu ve ondan bir çocuk sahibi olduğunu anlatır. Dirse Han da Dirse Hatun da şaşkındır.

Temsilciler Dirse Han'ın düşünüp araştırmasına bile izin vermeden bir av merasimi hazırlarlar. Bu merasimde Hanlığını alt üst ettiği iddia edilen Boğaç Han, babası tarafından öldürülecektir. Dirse Han'a da gelip oğlunun av merasiminde babasını öldürmeyi plânladığını anlatırlar. Dirse Han, oğlunu sırtından oklar. Okçular sonra da Dirse Han'ı yakalayıp götürürler. İstediklerine ulaşmışlardır. Kendilerine kurulan tuzağın farkına varan Dirse Han yıkılır. Bir ağaç altında hala kan kaybetmekte olan Boğaç Han'ın yanına bir ihtiyar Hızır gelir. Hızır, Boğaç Han'ın yarasının ilacının annesinin sütü ve dağ çiçekleri olduğunu söyler. Dirse Hatun, oğlunun başına gelenleri öğrenince gelinini ve kırk kızları alarak onu aramaya çıkar. Boğaç Han'ı ağacın altında tükenmiş olarak bulurlar. Boğaç Han, ilacını söyler. Gelenler ilacı yaparlar ve Han'ı iyileştirirler.

Okçular, Dirse Hatun'a Dirse Han'ın yakalandığı ve esir edildiği haberini getirirler. Boğaç Han, bu duruma çok üzülür. Dirse Han'ı yanına alan kırk temsilci Boğaç'ın ölüp ölmediğini kontrol etmek için geri dönerler. Boğaç Han ve beraberindekiler konuşulanları dinlemek için saklanırlar. Temsilciler, Boğaç Han'ı ve Dirse Han'ı nasıl tuzağa düşürdüklerini konuşmaktadırlar. Dirse Han temsilcilere yaptıkları kötülüğün büyüklüğünü haykırır. Boğaç Han, babasını kurtarmak için faaliyete geçer. Dirse Han, kendisinin bunu hak ettiğini oğlunun kaçmasını ister. Ama Boğaç Han, kendisini namert sözüne uyarak öldürmeye kalkan babasını kurtarmaya karardır. Dirse Han'ı esir eden kırk namertle, Boğaç Han'ın yanındaki kırk adam mücadele eder. Boğaç Han, taraftarları kazanır. Dede Korkut, dua eder.

Rahmi Özen'in yazdığı, konusunu Dede Korkut hikâyelerinden alan Boğaç Han Destanı adlı eserin olaylar dizisinde şu eylemler vardır: 1- Bayındır Han'ın düzenlediği şölene katılanlardan erkek çocuğu olanlar ak otağa, kız çocuğu olanlar kızıl otağa, çocuğu olmayanlarsa kara otağa alınır. 2- Dirse Han, kara otağa alınır. Ona kara keçe serilip kara koyun eti ikram edilir. 3- Dirse Han, çocukları olmadığı için Dirse Hatun'a bunun hesabını sormaya eve gider. 4- Dirse Hatun, Dede Korkut'a gidip görklü Tanrıya dua etmeyi teklif eder. 5- Dede Korkut, onların bir erkek çocuğu olması için dua eder. 6- Yıllar sonra Dirse Hatun'un bir erkek evladı olur. 7- Bir yiğitlik gösteremeyen çocuk on beş yaşına geldiği halde ad alamamıştır. 8- Bayındır Han, bir boğa güreşi düzenler. 9- Hiçbir yiğit boğayla güreşmeye cesaret edemezken adsız çocuk boğayla güreşip onu öldürür. 10- Bayındır Han, çocuğa Dede Korkut tarafından bir ad verilmesini emreder. 11- Dede Korkut, adsız çocuğa Boğaç adını verir. 12- Dirse Han, Hanlığını oğlu Boğaç'a devreder. 13- Dirse Han'a bazı temsilciler gelerek oğlu Boğaç'ın haksız bir yönetim sergilediğini söylerler. 14- Bir kadın, Boğaç'ın kendisini hamile bıraktığını söyler. 15- Temsilcilerin kışkırtması üzerine Dirse Han, oğlunu öldürmeye karar verir. 16- Boğaç Han, bir av şölenindeyken babası tarafından sırtından oklanır. 17- Temsilciler tuzağa düşürdükleri Dirse Han'ı da esir ederler. 18- Boğaç Han'ın yanına Hızır gelir ve onun merheminin annesinin sütü ile dağ çiçekleri olduğunu söyler. 19- Dirse Hatun ve Boğaç'ın nişanlısı yanlarına kırk kız alarak onu aramaya çıkar ve bir ağaç altında bulurlar. 20- Boğaç'ın yarasının ilacını hazırlayıp onu iyi ederler. 21- Boğaç'ın yanına bir okçusu gelerek babasının esir edildiğini haber verir. 22- Boğaç'ın öldüğünden emin olamayan temsilciler Dirse Han'ı da yanlarına alarak onun vurulduğu yere gelirler. 23- Boğaç babasını onların elinden kurtarır. 24- Dede Korkut dua eder.

Oyunun ana kanavasında, araya giren fitnenin bir baba evlat ilişkisini ve Hanlığı çıkmaza sokuşu ve Boğaç Han'ın gayretleriyle Oğuz boyunun kurtuluşunun olduğu gözlenmektedir. Dirse Han, yıllar sonra dualarla bulduğu, güvendiği oğlunu birkaç fesat insanın sözüne inanarak öldürmeyi kabul etmiş ve bunu denemiştir.

*“DİRSE HAN- Karşı derenin taşıdığını bilirim. Oğuzun canını, malını aldığını bilirim. Bir çok şahbaz atların, güzel güzel develerin, beyaz beyaz koyunların sulara gömüldüğünü bilirim. Ama oğlum Boğaç bu zulmü yapmaz derim.”*¹⁴²

Boğaç Han'ın halkından olan temsilciler yalancı şahit ve suçlamalarla bir babayı evladına düşman etmiş ve onu öldürme kararı aldirtmiştir. Ama temsilciler, arzularına ulaşamazlar çünkü Boğaç Han, onların tahminlerinden daha güçlüdür.

¹⁴² Rahmi Özen, *Boğaç Han Destanı*, 1. Bsk., Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 50

Oyunun olay zamanı tam olarak kestirilemez. “Boğaç Han Destanı”nın zamanı Dede Korkut hikâyelerinin zamanı olan 13. yüzyıl olarak kabul edilebilir. Eserin anlatma zamanı 1997’dir. Bu yıllarda Dede Korkut Hikâyelerinden birinin bir tiyatro eseri haline getirilmesi Dede Korkut hikâyelerinin Türk edebiyatındaki öneminin kavratılması içindir. Oyunun ne kadarlık bir süreyi kapsadığı da belli değildir. Çünkü oyunda hemen hemen hiç zaman kavramı geçmez.

Eser, Oğuz ilinde geçmektedir. Oyunda kullanılan mekân çok azdır. Bazı sahnelerde de mekân belirtilmemiştir. Eser destansı halk hikâyesi olduğu için belirgin mekânlar yoktur. Eserde geçen mekânlar; Dirse Han’a ait otağı, otağların önü, Dirse Hanın otağı, bir ova, Dirse Han otağının yanı, ulu çınarın gölgesidir. Mekânın belirtildiği tablolarda mekânla ilgili kısa bilgiler de verilmiştir:

“Dirse Hanın Otağı... Işıklar yandıktan sonra dışarıdan köpek havlamaları ve at kişnemeleri duyulur... Yiğitlerin, yaklaşan ve tekrar uzaklaşan anlaşılmayan seslerine, Dirse Hatun arada kulak verir...”¹⁴³

Oyun kişilerinin kadrosu oldukça geniştir. Yazarın sözünü emanet ettiği şahıs Boğaç Han’dır. Olayların ortaya çıkmasında rol oynayanlar; Bayındır Han, Dirse Han, Dirse Hatun, Dede Korkut, Gelin, İhtiyar (Hızır), Yiğitlerin sesi, 1. Yiğit, 2. Yiğit, 3. Yiğit, 4. Yiğit, bir kadın, diğer kadın, Adsızın sesi, bir erkek, bir başka erkek, bir ses, 2. ses, okçunun sesi, 1. temsilci, 2. temsilci, 3. temsilci, kadın, tüm temsilciler, kadınlı erkekli sesler, kırk kızların sesi, kırk yiğitler, kırk kızlar ve kırk yiğitlerdir. Eserde dekoratif unsur durumunda bulunan şahıslarsa; bütün yiğitler, haberci, tellalın sesi, meydancı, bütün halk ve gelenlerin sesleridir.

Boğaç Han: Dirse Han ve Dirse Hatun’un Dede Korkut’a ettirdikleri dua sonucu sahip oldukları evlatlarıdır. Halkın önünde boğayla güreşip onu yenerek Dede Korkut tarafından Boğaç adını almaya hak kazanmış ve bu vesileyle babasının da Hanlığını almıştır. Oğuz ilinden araya giren fitneler vesilesiyle babası tarafından sırtından oklanmış ama sonunda babasını da obasını da kurtarmış bir yiğittir:

“BOĞAÇ HAN: Baba senin aklın başında mı?

Bu kırk namert sana oyun oynadı;

Oğlunu kana buladı, tahtını yağmaladı.

Baba senin aklın başında mı?”¹⁴⁴

Diğerleri: Bayındır Han, Oğuz ilinin en önemli Hanıdır. Çocuğu olmayan Dirse Han’a Hanlığın devamının erkek evlada bağlı olduğunu anlatmak için bir oyun oynar. Bu vesileyle

¹⁴³ Rahmi Özen, *Boğaç Han Destanı*, s. 18

¹⁴⁴ A.g.e., s. 85

onlar da bir çocuk sahibi olurlar. Dirse Han ve Dirse Hatun evlidir. Boğaç Hanın annesi ve babasıdır. Türk kültüründeki karı koca dayanışması ve sevgisinin örneğini sergilerler:

*“DİRSE HATUN: Tüm konuklar ve seni sevenler,
Darda kalıp yardımını görenler,
Oğuz ilinden her kişi,
Kadını ve er kişi,
El kaldırıp hacet dilesinler bizim adımıza
Bir topaç oğlan gelsin boş kucağımıza.
DİRSE HAN: Beri gel başım bahtı, gönlüm tahtı
Doğru dersin.
Beri gel selvi boylum, yiğit soylum
Doğru dersin.
Beri gel kara saçları topuğunda dolaşanım
Siyah gözlerinde sevinçler oynaşanım
Doğru dersin.
Beri gel başımın bahtı, evimin tahtı...”¹⁴⁵*

Dede Korkut, Oğuz ilinde Korkut Ata olarak da bilinen bir bilge kişidir. Bütün işler yapılmadan önce ona danışılır. Ondandır dua istenir. Çocuklara isimlerini Korkut Ata verir. Her sözünden binlerce ders çıkarılabilir:

*“DEDE KORKUT- Oğul, Dirse Han: Bak hele;
Sözlerimi iyi dinle
Allah Allah demeyince işler düzelmez
Kadir Allah vermeyince kişi zenginleşmez.
Ezelden yazılmazsa kul başına kaza gelmez
Ecel vakti gelmeyince kimse ölmez.
Ölen adam dirilmez, çıkan can geri gelmez.
Bir yiğidin karadağ kadar malı olsa gözü doymaz.
Kimse nasibinden fazlasını alamaz.
Gürüldeyip sular taşsa deniz dolmaz...”¹⁴⁶*

Gelin, Boğaç Han'ın nişanlısıdır. Ona en zor günleri olan babası tarafından oklandığı zamanlarda destek olur. Hızır, Boğaç Han, kanlar içinde bir çınar dibinde yatarken yanına gelip yarasının merhemini söyleyen yaşlı kişidir. Yiğitlerin sesi, bayındır Han'ın çevresinde

¹⁴⁵ Rahmi Özen, *Boğaç Han Destanı* s. 23

¹⁴⁶ A.g.e., s. 25

bulunan ve onun emirlerini yerine getiren görevlilerin sesidir. 3. Yiğit, 2. Yiğit, 3. Yiğit Dirse Han'ın obasında bulunan ve onun yanından ayrılmayan yiğitlerdir. 1. Yiğit, 2. Yiğit, 3. Yiğit ve 4. Yiğit adsız çocukla birlikte boğanın karşısına çıkan gençlerdir. Bir kadın, diğer kadın, bir erkek, bir başka erkek adsız çocuğun boğa ile güreşecek olmasını acımasızlık olarak değerlendiren kişilerdir. Adsızın sesi, boğa ile güreştikten sonra Boğaç adını alan, on beş yaşına kadar bir yiğitlik gösteremediği için adsız yaşayan çocuğun sesidir. Bir ses, ikinci ses; Dirse Han'a oğlu Boğaç'ı şikayete gelenlerin sesleridir. Okçunun sesi ise Dirse Han'a gelenleri ve şikayetleri haber veren kişinin sesidir. 1. Temsilci, 2. Temsilci, 3. Temsilci de şikayetleri dile getiren temsilcilerdir. Kadın, bu şikayetçilerin arasında bulunan ve Boğaç Han'dan bir çocuk sahibi olduğu şeklinde iftirada bulunan kişidir. Tüm temsilciler de hep bir ağızdan, Boğaç Han'a kızgınlıkla şikayetlerini dile getirenlerdir. Kadınlı erkekli sesler, Dirse Han'ın esir edilmesinden sonra onu gören halkın konuşmalarını içeren seslerdir. Kırk kızların sesi, Dirse Hatun ve gelini ile beraber Boğaç Han'ı aramaya çıkan kırk kızın sesidir. Kırk yiğitler, hainlerle savaşarak kazanan Boğaç Han'ın kırk yiğididir. Kırk kızlar ve kırk yiğitler, Dede Korkut'un duasından önce beraber öğüt verici ve konuyu bağlayıcı sözler söylerler. Oyunda dekoratif unsur durumunda bulunanlar; bütün yiğitler, haberci, halkın sesi, meydancı ve bütün halktır.

Oyun üç perdeden oluşmaktadır. Perdelerde tablolar ve sahneler vardır. Bir tabloda birkaç sahne birden bulunabilmektedir. 1. perdede iki tablo, 1. perdenin 1. tablosunda beş sahne; ikinci tablosunda ise üç sahne mevcuttur. İkinci perdede üç sahne vardır. Üçüncü perdede ise iki tablo bulunmaktadır. Üçüncü perdenin 1. tablosu sekiz sahne; 2. tablosu ise on bir sahnedir. Eser, nazım ve nesir karışık olarak yazılmıştır. Bu da oyunun anlatımını daha çekici ve güzel kılmaktadır:

“DİRSE HAN'IN SESİ- Hey Hatun!... Hatun!... Çık kapıya!...

DİRSE HATUN- (Şaşkın bir eda ile toparlanır.)

Buyur, canımın canı Hanım,

Gönlümün malı Hanım,

Hayatımın erkeği

Otağımın direği

Hoşça gidip, safalar getirdin... ”¹⁴⁷

Oyun, diğer oyunlardan farklı olarak Dede Korkut'un bir duasıyla bitirilir. Dua kısmı, bütün Dede Korkut hikâyelerinde vardır:

¹⁴⁷ Rahmi Özen, *Boğaç Han Destanı*, s. 18

“DEDE KORKUT- Ecel geldiğinde Tanrı sizi arı imandan ayırmasın.

Kaadir Tanrı sizi namert eline düşürmesin.

Ak alnınıza beş kelimelik dua kıldım, kabul olsun.

Amin diyenler, Tanrının yüzünü görsün...

(Bir ıstık oyunu daha...)

İşte böyle bay erenler

Dünya benim diyenler...

Onlar da bu dünyadan gelip geçti,

Kervan gibi konup göçtü.

Onları da ecel aldı yer gizledi.

Fani dünya kime kaldı?

Gelimli gidimli dünya,

Ahir ucu ölümlü dünya.

Hani nerde Bey erenler?

Dünya benim diyenler?... “¹⁴⁸

Özellikle Dirse Han, Dirse Hatun, Dede Korkut ve Boğaç Han’ın sözlerinde Türk kültürünü yansıtan, aile sevgisini ve fedakarlığı anlatan öğütler ve dersler vardır:

“DEDE KORKUT- Yeşermiş otların yerlerini yakın eşeği bilir.

Ayrı ayrı yolların izini develer bilir.

Yedi dere kokularını tilkiler bilir.

Geceleyn kervan geçtiğini çayır kuşu bilir.

Oğlunun kimden olduğunu anası bilir.

Erin ağırını, hafifini at bilir.

Derdin zalimini çeken bilir.

Erin cömertini, cimrisini ozan bilir.” ¹⁴⁹

Sahne bölümlmelerine göre oyunu baştan ele aldığımızda, oyun replikleri ile varsayımlarımızı doğrulayabiliriz. Oyunun başında, birinci perdede hanlar hanı Bayındır Han bir gelenekten, yılda bir kez düzenlenen ziyafetten söz etmektedir.

“BAYINDIR HAN: Ne haçan unuttunuz atalarımızın âdetini? Oğuz Hanlarının, Oğuz Beylerine yılda bir kez büyük bir ziyafet verdiğini ne haçan unuttunuz???...”¹⁵⁰

¹⁴⁸ Rahmi Özen, *Boğaç Han Destanı*, s. 91

¹⁴⁹ A.g.e., s. 26

¹⁵⁰ A.g.e., s. 9

Birinci tablo birinci sahnede, Bayındır Han, destandaki en önemli nokta olan, hanları çocuklarının cinsiyetlerine göre otağlara yerleştirme durumunu yiğitlerine emreder.

*“BAYINDIR HAN: ... Oğlu olanı şu (Beyaz otağı gösterir) beyaz otağa kondurun. Önüne yılanmış şaraptan koyun. Kızı olanı şu (Kızıl otağı gösterir) kızıl otağa kondurun. Oğlu ve kızı olmayana şu (Kara otağı gösterir) kara otağa kondurun. Altına kara keçe döşeyin. Kara koyun yahnisinden önüne getirin. Yerse yesin, yemezse kalksın gitsin. Oğlu ve kızı olmayana Alah Teala beddua etmiştir. Biz de beddua ederiz, belli bilsin.”*¹⁵¹

İkinci tablo birinci sahnede, Dirse Han yiğitlerine ziyafet daveti aldıklarını ve bu konuda ne yapmaları gerektiğini danışmaktadır.

*“1. YİĞİT: (İleriye atılır.) Bu ziyafete gider olalım
Şadlık edip murat alalım
Serin serin tan yelleri esiyor
Gecikmeden yola çıkalım.”*¹⁵²

Birinci tablonun ikinci sahnesinde davetlilerin geldiği anlaşılır. Üçüncü sahnede yiğitler, oğlu olan bir misafiri ak otağa yerleştirirler. Dördüncü sahnede de kızı olan bir misafir kızıl otağa kondurulur. Beşinci sahnede Bayındır Han’ın davetinde oğlu-kızı olmadığı için kara çadıra alınıp, kara koyunun yahnisini yemesi istenir Dirse Han’ın.

*“DİRSE HAN: Kara çadır... Kara keçe... Ve de kara koyun yahnisi. Acep bu niçin böyledir? (Sert) ...”*¹⁵³

İkinci tablonun ikinci sahnesi Dirse Han’ın kendisine bir evlât veremeyen Dirse Hatun’a hesap sormak istemesi üzerine geliştirilir.

*“DİRSE HAN: (Kılıcını çeker.) Bu suç sende mi, bende mi?
Hey han kızı Han kızı, yerimden doğrulayım mı?
Yakan ile boğazından tutayım mı?...”*¹⁵⁴

Dirse Han’ı haklı bulan Dirse Hatun, üçüncü sahnede eşiyle Dede Korkut’a gidip, kendileri için “Görklü Tanrı”dan evlât dilemesini isterler.

*“DEDE KORKUT: Dişi ehlinin sözüne iyi kulak ver.
Görklü Tanrıdan dilekler dile.
Gelen oğlancık Oğuzun hayırlı oğlancığı olur inşallah...”*¹⁵⁵

¹⁵¹ Rahmi Özen, *Boğaç Han Destanı*, s. 10

¹⁵² A.g.e., s. 11

¹⁵³ A.g.e., s. 15

¹⁵⁴ A.g.e., s. 21

¹⁵⁵ A.g.e., s. 27

İkinci perdede Dirse Han ve Dirse Hatun'un duaları kabul edilmiş ve bir erkek evlâtları olmuştur. Destanda yer aldığı gibi, henüz bir kahramanlık göstermediği için bu çocuğa ad konulmamıştır. Bayındır Han'ın güreş şöleninde Adsız artık bir isime kavuşur. Birinci sahnede bu şölen anı seslerle ifade edilmektedir. İkinci sahnede Dede Korkut çağırılır. Kimsenin yenemediği boğayı yenmiş olan on beş yaşındaki bu yiğit, üçüncü sahnede Dede Korkut'tan Boğaç Han ismini alır.

*“DEDE KORKUT: Oğlum Dirse Han! Bu oğlan, yiğit bir çocukmuş. Bayındır Han'ın Ak Meydanında azgın bir boğayı yenmiştir. Şimdi hünerine lâayık bir ad bekler. Bundan sonra bu oğlanın adı boğayı yendiği için BOĞAÇ olacaktır. Adını ben verdim, yaşını Allah versin.”*¹⁵⁶

Oyunun bundan sonraki bölümünde de hikâyeye sadık kalınır. Üçüncü perdede oğluna hanlık vermiş olan Dirse Han, düşmanlarının oyununa gelir ve oğlunu öldürmek ister. Yaralanan Boğaç Han, Hızır'ın tarif ettiği ilacı, kendini bulan annesine yaptırıp iyileşir.

“BOĞAÇ HAN: Ölüüm diyerek korkma izzetli ana!

Boz atlı Hızır, yetişti bana.

El vurdu üç kere akan yarama.

Seni “öldürmez” dedi “bu azgın yara”.

DİRSE HATUN: İlacını söylemedi mi oğul?

BOĞAÇ HAN: Ak pürçekli ananın ak sütünden

*Merhem yap dedi bana dağ çiçeğinden”*¹⁵⁷

Kendisine hazırlanan tuzağı fark eden Boğaç Han, esir alınan babasını kurtarır ve hainleri cezalandırır. Oyun, devlet adamlarının çok akıllı ve bilinçli olmaları gerektiğini ve doğru kararlar vermek zorunda olduklarını; aksi takdirde hem kendilerinin hem de sorumluluklarını taşıdıkları halklarının felâketini hazırlayacakları fikrini işler. Manzum yazılan oyunda ileti Boğaç Han'ın ağzından verilir.

“BOĞAÇ HAN: Hey dini yok azgın kâfirler!

Hey kırk yiğidim aman!

(Kılıcını çeker.)

Tanrının birliğine yoktur güman.

(Herkes bu âni baskına şaşırır...)

Bre azgın kâfirler!

Bre nâmert erler!

¹⁵⁶ Rahmi Özen, *Boğaç Han Destanı* s. 41

¹⁵⁷ A.g.e., s. 77

Duydum ki Oğuz'un birliğini ve dirliğini bozacakmışsınız.

Babam ile benim kuyumu kazacakmışsınız.

Şimdi, karşımda gösterin yiğitliğinizi.

Er kişi iseniz koruyun birliğinizi... ”¹⁵⁸

Oyun, Dede Korkut'un dünyanın ölümlü olduğunun hatırlatması, birlik ve dirliğin gerekliliğini vurgulaması ile sona erer.

“DEDE KORKUT: ... Gelimli gidimli dünya,

Ahir ucu ölümlü dünya...

Bu dünya bir dönme dolap;

Bugünü var sonu var.

Hak, yolundan etmesin;

Her emelin bir sonu var.

Dua kıldık bu yurda;

Yüz bin yıllık sonu var... ”¹⁵⁹

Boğaç Han / Hasan Erkek

Oyunun olay dizisi Dede Korkut hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Boğaç Han'ın hikâyesini anlatır. Epik çocuk oyunu olarak düzenlenen oyun, 2005 yılında yazılmış, 2008'de yayımlanmıştır. Oyun, Dede Korkut hikâyelerinin diline yakın bir dille kurgulanmıştır. Oyunun yazarı Hasan Erkek kitabın önsözünde dil konusundaki özenini vurgulamıştır.

“Her şeyden önce Dede Korkut'un dilini korumaya ve onun diline yakın bir dil oluşturmaya çalıştım. Bunun için Boğaç Han hikâyesiyle yetinmedim. Öteki hikâyelerini okuyup onlardan da, deyimler, deyiş ve söz öbekleri derledim. Onları ve benim benzer biçimde oluşturduğum dili kullandım. Umarım Dede Korkut'un dili ile benim oluşturduğum dil arasında büyük bir ayrım kalmamıştır. ”¹⁶⁰

Hikâyelerin biçiminde yer alan bazı mistik oluşumların yerini, oyunda akılcı bir anlayış alır. Orijinal hikâyede dualarla çözümlenen kimi olaylar mantık dahilinde sunulmaya çalışılmıştır. Aklın, çabanın ve emeğin öne çıktığı bir oyundur Boğaç Han. Oyunda kadın kimliğinin de gelenektekine nazaran daha ön plana çıkarıldığı görülür. Dede Korkut'un Boğaç Han hikâyesinde Dirse Hatun ve kırk ince kız dışında kadın kimliklerine rastlanmaz; üstelik kadın anlatının içinde ikinci planda yer alır. Kimi kadınların adı bile yokken yazar bunu

¹⁵⁸ Rahmi Özen, *Boğaç Han Destanı* s. 85

¹⁵⁹ A.g.e., s. 91

¹⁶⁰ Hasan Erkek, *Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu*, 1. Bsk. Mitos-Boyut Yay., İstanbul 2008, s. 6

dengelemeye çalışarak vermiş, kadın-erkek arasında, sevgiye, aşka da dayanan, daha demokratik bir ilişki inşa etmeye çalışmıştır. Yazar hikâyede olmayan kadınlar eklemiş, olan kadınlara da isim vermiştir. Boğaç Han'ın eşi Aysu Hatun, annesi Ayla Hatun ve Tilkiç'in annesi Tütsü Hatun oyuna eklenen veya isim verilen kadın kişilerdir.

Hikâyenin aslında yer almayan Otsu Han, Tütsü Hatun, Tilkiç Han gibi kişiler de oyunu renklendiren öğelerdendir. Boğaç Han'ın sadık ve vefakâr köpeği Rüzgar'ın varlığı da çocuklar için hayvan sevgisini vurgulayan ve oyuna giren yeniliklerden biri olarak görülür. Boğaç Han'ın başına gelenler gelenekteki hikâyeye koştur ilderlese de, onun saldırgan, can alıcı, aman vermeyen anlayışının yerini, oyunda akılcıl ve barışçıl yanıyla öne çıkan, olumlu bir modeli canlandıran Boğaç Han alır. Kitabın önsözünde Prof. Dr. Hülya Nutku bu yeniliklerle ilgili birtakım saptamalarda bulunmuştur.

*“Yazar, dil-mistik öğeler- kadınlar dışında feodal dönemin yansımaları konusunda da “kana kan, intikam” anlayışının ağır basmasından dolayı, insan haklarının önem kazandığı günümüzle uyum sağlaması bakımından, çağın değişen ceza anlayışına bunu uyarlamaya “insan hakları, demokratik tutum, eşitlik ve özgürlük” düşüncesini ön plana çıkartmaya çalıştığını vurguluyor.”*¹⁶¹

Hasan Erkek bu masaldan yola çıkarak çocuklara yönelik bir kurgu içinde oyunu oluşturmuştur. Oyunda kadınlar, erkekler ve çocuklardan oluşan figüran grubu dışında yirmi üç ana rol olmakla birlikte, yazar rolleri göstermeci anlatımın getirdiği olanaklardan yararlanarak on dört kişilik bir ekiple oynanabilecek şekilde sunmuştur. Oyun bir ön oyun ve son oyun dışında, aksiyonun gelişimine uygun başlıklar içeren on üç epizottan oluşmaktadır. Ön oyunda dans ve müzikle çocuğun ilgisi oyuna çekilirken, aynı zamanda 700 yıl öncesinin Oğuz boylarında Türkmenler arasında geçen bir öyküyü anlatmak üzere oyuncu grubu hazırlanır. Açık biçimin oyun kurma özelliğinden yararlanarak masal, hem Dede Korkut'un tanıklığı hem de Hasan Erkek'in kalemiyle aktarılmak üzere hazırlanır. Oyunda Büyük ve Küçük Ozan anlatıcı işlevini yüklenirken, öte yandan ozanlar ozanı Dede Korkut da bu anlatımın bir parçası olmaktadır.¹⁶²

“OYUNCULAR: ...Bir masalımız var size,

Geçmiş zamandan gelen.

Bir oyunumuz var size,

*Bugünü de gösteren...”*¹⁶³

¹⁶¹ Hasan Erkek, *Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu*, s. 6

¹⁶² Bkz. a.g.e., s. 8

¹⁶³ A.g.e., s. 16

1. Epizot Şölendeki Tatsızlık: Dirse Han’a yöneltilen çocuk sevmeyeni sevmeyiz eleştirisi üzerine kuruludur.

“*BAYINDIR HAN: ... Çocukları olmayanın bugünü de karadır, geleceği de. Çocuğun olmadığı için seni kara çadıra oturttuk. Çocukları sevmeyeni biz de sevmeyiz. Şölenimizde yeri yoktur.*”¹⁶⁴

2. Epizot Dede Korkut’a Danışma: Dirse Han Dede Korkut’tan çocuğun ne denli önemli olduğu mesajını alır.

“*DEDE KORKUT: Çocuk bir evin meyvesidir, neşesidir, sesidir... Bahçelerin çiçeğidir, göllerin balığı, göklerin yıldızıdır. Bugünün sevinci, geleceğin ümididir.*”¹⁶⁵

3. Epizot Çocuk Dileği: Çocuk isteyen Dirse Han karısı Ayla Hatun’a olan sevgisini sunar ve dansla gönüllerin bir olduğu verilir.

“*DİRSE HAN: Dileğimiz bir o halde,*

Umudumuz bir...

AYLA HATUN: Sevgimiz bir o halde,

Gönlümüz bir...”¹⁶⁶

4. Epizot Beklenen Bebekler: Yazar karşıtlığı vermek üzere bir yanda Ayla Hatun’un, öbür yanda Otsu Han’ın karısı Tütsü Hatun’un karnına sarılan yastıklarla hamile kaldıkları göstermeci bir oyunla yansılanmaktadır.

5. Epizot Çocuklar Büyürken: İki yaşında bebeklikleri, beş yaşında Boğaç’ın sevgi, Tilkiç’in öfkeyle eğitilmeleri, yedi yaşında Boğaç’ın Dede Korkut’tan eğitim alarak, onun armağan ettiği kopuzla türküler söylemeyi öğrenmesi aktarılıyor. On iki yaşına gelen bu iki çocuk, bilek güreşi yaptıklarında yenilen Tilkiç Han’ın kötülere çevresine toplayıp çeteleşmesi anlatılıyor, Tüm bu karşıtlıkların sonucunda taşı uzağa fırlatma yarışında Boğaç’ın başarılı olmasına karşın yanlış hakem, taraflı davranış ve mızıkçılık kavramlarının eşliğinde Boğaç başarısız sayılıyor. Yalnızlığa itilen Boğaç Han, kopuz çalıp hüznü türküler söyleyince ona dost olabilecek Rüzgar adlı köpek annesi tarafından armağan ediliyor. Dede Korkut’u ziyaret ettiğinde ona “şiddetin kötülüğünden” söz eden ve “zalimleri aklın gücüyle yenebileceğini” söyleyen Dede Korkut yoluyla, diğer yanda tembel, huysuz Tilkiç Han’ın tutumuyla karşıtlanıyor. Güreş ve dövüş teknikleriyle yetişen gençler, babalarının önerisiyle güreştiklerinde, Boğaç Han’ın yenebilecekken yenmeyip berabere kalmalarını sağlaması, yazarın Boğaç kişiliğine yüklediği barışçıl yandan kaynaklanıyor.

¹⁶⁴ Hasan Erkek, *Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu*, s. 22

¹⁶⁵ A.g.e., s. 23

¹⁶⁶ A.g.e., s. 24

“DİRSE HAN: Neden öyleyse çökmedin üzerine! Neden çöküp yenmedin!

BOĞAÇ HAN: Yenmek de, yenilmek de istemedim baba... ”¹⁶⁷

6. Epizot Gençler Adlarını Kazanıyor: Bayındır Han’ın deve ve boğa güreşi hazırlıkları, şölen müziği, boğa gelince çocukların kaçışması ve bilinen Boğaç Han’ın boğanın alnına yumruğunu dayama sahnesi, yumruğunu çektiği anda boğanın yıkılışı... Bayındır Han, Boğaç adını bu zaferin ardından verirken, Dede Korkut da bu yiğit Boğaç için beylik ve taht verilmesini önerir. Bu durumu kıskanan Tilkiç ise, ormanda bir tilki öldürdüğünü onu da kartalların yediğini söyleyince bu kurnaz delikanlıya Dede Korkut Tilkiç adını verir.

“DEDE KORKUT: ... Kızgın boğayı yenmiştir, büyük iş başarmıştır!

Onun için adı Boğaç Han olsun!...

Madem ki tilki öldürmüştür. Onun da adı Tilkiç Han olsun... ”¹⁶⁸

7. Episod, Büyük Başarı ve Büyük Kıskançlık: Taht ve beylik sahibi olan Boğaç Han’ın başarılarını izleyen Tilkiç Han’a babası Otsu Han tilki gibi kurnaz olmasını, ancak öyle olursa beylik sahibi olabileceğini öğütler.

“OTSU HAN: Madem adın Tilkiç Han, tilki gibi kurnaz olacaksın. Boğaç Han’a karşı boğa gibi güçlü olacaksın... Dirse Han’la Boğaç Han’ı alt edip beyliklerini alacağız. Pay edeceğiz aramızda... ”¹⁶⁹

8. Epizot, Boğaç Han’la Aysu Hatun’un karşılaşması: Kırdan kır çiçekleri toplayan Boğaç Han pınar başında testisini dolduran Aysu Hatun’u görür, onun elinden su ister ve ona çiçekler sunar. Aralarında sevgi bağı oluşan bu gençlerin nişan töreniyle sahne sonlanır.

9. Epizot, Birinci Kötü Planın Uygulanması ve Acıklı Sonuç: Otsu Han’a uyan kırk namert Dirse Han’ın kulağına yanlış şeyler fısıldayarak oğluna olan güvenini sarsarlar. Obabaşı olan Boğaç’ın, babasının yerine geçerek Oymakbaşı olmak istediği yalanını ortaya attıktan sonra, bir av partisi düzenleyerek burada gereken çareyi bulmayı önerirler. Tilkiç’in bu önerisini kabul eden Dirse Han, bu av partisinde attığı okla oğlu Boğaç’ı vurur. Oymağa, obaya dönenlerin arasında oğlu Boğaç’ı göremeyen anne Ayla Hatun, onu aramaya koyulur.

“AYLA HATUN: Nerede bıraktınız Boğaç’ımı,

Aslanlara mı verdiniz,

Sulara mı kaptırdınız,

Uçurumlara mı düşürdünüz?

Ne yaptınız, ne yaptınız oğluma? ”¹⁷⁰

¹⁶⁷ Hasan Erkek, *Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu*, s. 40

¹⁶⁸ A.g.e., s.s. 46 - 47

¹⁶⁹ A.g.e., s.s. 48 - 49

10. Epizot, Boğaç Han'ın Ardından: Ayla Hatun yanına bir sırdaşını ve Aysu Hatun'u alarak ormana gider, seslenirler, Boğaç'ın köpeği Rüzgar sayesinde onu bulurlar. Anne oğlunun başında beklerken nişanlısı Dede Korkut'a gider; Dede Korkut Boğaç'a saplanan oku çıkarın Kadınlar çiçekler toplar, Dede Korkut merhemler, ilaçlar yapar ve ormandaki kulübede Boğaç'a bakarlar. O sırada Tilkiç obabaşı olmayı ve babası Otsu Han da Dirse Han'ı yok ederek oymakbaşı olmayı düşlemektedir.

“OTSU HAN: (Oğlu Tilkiç Han'a) Boğaç Han'dan kurtulduk, şimdi sıra Dirse Han'da...

TİLKİÇ HAN: Ondan da kurtulunca?

OTSU HAN: Ondan da kurtulunca ben Oymakbaşı olurum.

TİLKİÇ HAN: Ben de Obabaşı... ”¹⁷¹

11. Epizot, İkinci Kötü Planın Yarım Kalması: Dirse Han'ın çadırına gelen Otsu Han'ın adamlarını gören Ayla Hatun'un elinden bağarmaktan başka bir şey gelmez. Ayla Hatun, Boğaç Han'a haber verir. Boğaç'ın yiğitleri plan yapmaya başlar.

“BOĞAÇ HAN: Can almaya değil, can kurtarmaya gidiyoruz,

Adam öldürmeye değil, babamı kurtarmaya gidiyoruz... ”¹⁷²

12. Epizot, Dirse Han'ın Kurtarılması: Müzikle birlikte mücadele sahnesi bir kılıç-kalkan oyunuymuş gibi verilir. Yiğitler namertlerle çatışır. Dirse Han oğlunu hemen tanır, sarılırlar ve Dirse Han da kılıç kuşanır. Boğaç'ın köpeği Rüzgar, Tilkiç Han'ı ısırır. Namertler, Otsu ve Tilkiç Han teslim olur. Boğaç Han canlarını bağışlar ve onları oymağa gönderir. Onları öldürmeyip iyi insanlar olma fırsatı vermek ister. Belki yeni bir hayata başlamayı başarırlar diye düşünür.

“BOĞAÇ HAN: Kendimizi koruyacağız baba. Kötülük yapmalarına izin vermeyeceğiz. Bırakalım yeni bir hayata başlasınlar. İzin verelim iyi, dürüst insanlar olmalarına... Belki de başarırlar. ”¹⁷³

13. Epizot, İyi Sona Doğru: Şenlik, şölen havası, her yer süslenmiştir. Dede Korkut başköşede, Bayındır Han da orada... Dirse Han konuklara, “Hoş geldiniz,” der. Dede Korkut Boğaç Han'la Aysu Hatun'un nikahını kıyar. Dirse Han yaşlandığını söyleyerek Boğaç Han'ı Oymakbaşı yapar. Törensel bir atmosferden sonra Boğaç, akıl ve iyilikle barışını kuracağını söyler. Dede Korkut'un dirlik, düzenlik, mutluluk dilemesiyle şölen başlar artık; diğerleri de Boğaç Han'ı örnek almışlardır. Yeni ve dürüst bir hayata başlarlar.

¹⁷⁰ Hasan Erkek, *Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu*, s. 57

¹⁷¹ A.g.e., s. 62

¹⁷² A.g.e., s. 64

¹⁷³ A.g.e., s. 68

“DEDE KORKUT: ... Mutlulukları kat kat katlansın!

Barış olsun aralarında hep!

Hiç kimse barıştan şaşmasın!

Güzellikler daim olsun ”¹⁷⁴

Son oyunda göstermeci bir şekilde oyuncular rollerinden sıyrılıp kendi kimliklerine bürünerek öyküyü tamamlarlar. Böylece oyun-öykü biter. Final türküsü seyirci çocuklara masaldan, oyundan uzak durmamalarını, gerçeklerden kaçmamalarını ve yeni oyunlarla buluşmanın keyfini yaşamalarını önererek son bulur.

“OYUNCULAR: Oyunsuz kalmayın sakın,

Masaldan uzak durmayın,

Masal gerçeğe çok yakın,

Gerçeklerden kaçmayın. ”¹⁷⁵

Oyununu biçimsel olarak epik bir yapıda ele alan yazar, bu noktada hem öykünün taşıdığı epik yapıyı korumak istemiş, hem de geleneksel tiyatromuzdan bu yana tiyatromuzun kökeninde var olan göstermeci yanı yok saymamak istemiştir. Ama belki de en önemlisi çocukların bu biçimi kendi oyunlarına benzediği için çok sevdiğini görmezden gelmek istememiştir.

Yine yazarın şiddete dayanan sahnelerdeki barışçıl yaklaşımı, pedagojik açıdan çocuklara yönelik bir oyunda olumlu bir model oluşturmaktadır. Hasan Erkek ayrıca çocukların hayvanlara olan sevgisini göz önüne alarak, oyuna Boğaç Han'ın köpeği Rüzgar'ı katmış olması oyunu renklendirmiştir. Dövüş sahnelerini kılıç-kalkan oyunu estetiği içinde ele alması, semah, dans, türkü ile de sahne estetiğini zenginleştirmesi yine pedagojik açıdan çocuğun yaratıcılık ve fantezi dünyasına hizmet eder niteliktedir.

Açık biçimin temel özelliklerinden biri olan ‘anlatıcı’yı, sayısını arttırarak oyunda kullanmış. Böylece zaten bir anlatı olan bu Dede Korkut hikâyesine ozanlar ozanı Dede Korkut'u koyduktan sonra, biri büyük diğeri küçük olan iki anlatıcı ekleyerek, anlatı içinde anlatıyı pekiştirmiştir. Bir yandan kendi deyişiyle üç kuşak ozanı bir araya getirmiş, öte yandan da ozanlık geleneğinin günümüze kadar uzanan geleneğine dikkat çekmek istemiştir. Üstelik çocuklara sempatik gelecek olan küçük ozanı bugünün kuşağına yakın bir anlayışla işlemiş ve ozanlık geleneğinin otantik sazı olan kopuzlarla da bunu desteklemiştir.

Oyunun ana karakteri olan ve olay örgüsünün temelinde yer alan Boğaç Han kişiliği, doğal olarak çocuk oyunu formatı içinde hikâyeye oranla saldırgan, yok edici, yayılmacı bir

¹⁷⁴ Hasan Erkek, *Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu* A.g.e., s. 70

¹⁷⁵ A.g.e., s. 76

anlayış yerine, yazar tarafından daha örnek oluşturan, olumlu model olan ve barışçıl yanıyla öne çıkan bir kimlikte ele alınmıştır. Bu konuda Hasan Erkek şöyle demiştir:

*“Bunun da esin kaynağı, Dede Korkut’un hikâyesinde var. Özellikle, yumruğunu boğanın alnına dayadığı ve geri çekilerek onu yere yıktığı bölüm, şiddete karşı pasifist direniş açısından esinleyici oldu. Öldürme yerine kendini düzeltme olanağı tanıma, saldırma yerine kendini koruma ve önlem almayı öne çıkarmayı benimsedim.”*¹⁷⁶

Yazarın bu tutumu pedagojik açıdan da doğru bir yaklaşımdır, çünkü çocuklarımızın yetişkinliğe giden süreçte olumlu örneklerle gereksinimleri vardır. Oyunda oyun kurmaca, göstermecî bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca oyunu süsleyen renk ve ışık oyunları, müzik, dans, şarkı ve türküler de önemli bir yer tutmaktadır. Üstelik kimi yerlerde semah kullanması Dede Korkut’un yaşadığı Kuzey Anadolu’daki Türkmenler arasında da yaygın olması bakımından ilginç ve atmosfere hizmet eden nitelikler taşımaktadır.

Ülkeler çocuklarına kendi klasikleşmiş masallarıyla ulaşip kendi alt kültürlerini sunma yolu seçmişlerdir. Bu nedenle Hasan Erkek’ in Boğaç Han oyunu, hem kendi kültürümüzün bir ürünü olan Dede Korkut Hikâyeleri’nden birini seçmiş olması bakımından ilginçtir, hem de kısa bir hikâyenin bir çocuk oyununa nasıl dönüşebileceğini görmek bakımından da ilginç bir örnektir.

2.2.2. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesinden Oyunlaştırılanlar

Deli Dumrul (Ölüm ve Aşk) / Suat Taşer

Suat Taşer, Türk tiyatrosu açısından oldukça önemli bir yere sahip olan yazarlarımızdandır. Sadece oyun yazarı da değil, aynı zamanda bir şairdir de.

*“İlk şiirleri Servetifünun (1938), Varlık (1941) dergilerinde yayınlandı. Sonraları öteki sanat dergilerinde çıkan şiirleri, 1950 yılına dek, toplumsal gerçekçi içeriktedir. Şiirleri zaman içinde bireye ve bireysele kayar, ama ince bir mizahla toplumsal içeriğini sürdürmeye çalışır. Taşer’in tiyatro çalışma, inceleme ve çevirileri de bulunmaktadır.”*¹⁷⁷

1962’de yayımlanan Deli Dumrul manzum bir “destan oyun”dur. Gelenekteki hikâye ile koştur ilerleyen olaylar örgüsünde, yazarın oyun metnine kattığı kimi yenilikler de dikkati çekmektedir. Azrail’in ak sakallı yaşlı bir yolcu görünümündeki gösterimi, Deli Dumrul’un

¹⁷⁶ Hasan Erkek, *Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu*, s. 12,13

¹⁷⁷ Muammer Yüzbaşıoğlu, *Türk ve Batı Edebiyatından Şairler Yazarlar*, Serhat Kitap Yay. Dağ., İstanbul 1990, s. 289

hizmetinde olan ve peşinden ayrılmayan dört uşağının varlığı, bir oğlunun olmasının yanı sıra bir kız çocuğuna da sahip oluşu bunlardan birkaçıdır. Gelenekteki biçimiyle aynı bilinçlenme sürecinden geçen Deli Dumrul'un oyunun sonundaki son sözleri oyunun iletisini de vurgulamaktadır: Sevgi üzerine kurulu bir dünyada iyilik, doğruluk ve güzellik için yaşamının önemi her şeyin üzerindedir.

Suat Taşer'in kaleme aldığı Deli Dumrul, Dede Korkut hikâyeleri içinde yer alan bir hikâyenin aslına sadık kalınarak anlatıldığı bir “destan oyun” dur. Oyun Genç Kadın ve Çadır halkının ağıtlarıyla başlar. Genç Kadın evlenir evlenmez eşini kaybetmiştir, bunun yası tutulmaktadır. Deli Dumrul bağrıışmalardan dolayı onların yanına gelir ve durumlarını dinler. Hallerine üzülmeye rağmen onlardan haraç ister.

*“D. DUMRUL: Köprü kurdum kuru çayın üstüne,
Baç alırım, haraç alırım, aman bilmem;
Ben kendi gölgemin önünde dahi eğilmem,
Bağdaş kurup oturmuşum aç aslanın postuna!
Baç isterim cümledenizden.”*¹⁷⁸

İhtiyar'ın Azrail'in büyüklüğünü, yüceliğini dile getirmesi Dumrul'u öfkelenendir. Kendini her şeyden üstte görmektedir Dumrul.

*“D. DUMRUL: Ya ben? Ben çıkar mıyım?
İHTİYAR: Sen kul, o Azrail,
Onunla baş etmek zor.”*¹⁷⁹

Dumrul, kas gücünü o kadar önemsemektedir ki, her şeyin onun için var olduğunu düşünür, hatta Azrail'e meydan okur.

*“D. DUMRUL: Sür dağlara, kurda kuşa sor,
İn düz ovaya, ağlamışa gülmüşe sor!
Ben kimim, niceyim, o zaman bil.
Deli Dumrul'un üstüne doğar güneş,
Yağmur yağar Dumrul için,
Yel eser Dumrul için!
Gökte kanat çırpır,
Dalda dil döker kuşlar,
Dumrul için!
Otlar Dumrul için yeşerir,*

¹⁷⁸ Suat Taşer, *Deli Dumrul (Ölüm ve Aşk)*, 1. Bsk., Dost Yay., Ankara 1962, s. 14

¹⁷⁹ A.g.e. s. 18

*Türlü yemişlerini ağaçlar
Dumrul için verir!
Arı bal yapar Dumrul için!
Analar oğlunu öper, Dumrul için!
Kızlar allanır pullanır,
Salına salına pınara varır,
Dumrul için
Yedi iklim dört bucakta herkes beni bilir.
Bir kötü Azrail'in sözü mü olur? ”¹⁸⁰*

Genç Kadın'ın feryatları Dumrul'un öfkesini iyice katmerleştirir. Meydan okumasını yineler.

*“D. DUMRUL: Yurdumda gözyaşı akmayacak bir daha.
Azrail toprağıma ayak basmayacak!
Tazecik gelinler dünyasına küsmeyecek.
Yurdumda gözyaşı akmayacak bir daha.
Yürüyün yiğitlerim!
Kimimiz şu tepeye, kimimiz şu dağa,
Sağ çıkarmayalım Azrail'i sabaha!”¹⁸¹*

Oyunda Azrail'in Yolcu adıyla yaptığı cana dair anlatı dikkat çekicidir. Deli Dumrul'un pervasız hareketlerine ve sözlerine karşın, yolcu oldukça ağır başlıdır.

*“YOLCU: Can! En sevdiğim kelâm,
Canda gizli bu âlem.
Can tenin lezzeti,
Can Tanrının nimeti,
Can! Yalan dünyanın gerçek serveti.
Can! Dar gelir âleme, görünmez göze.”¹⁸²*

Deli Dumrul, Yolcu'yu alt etmek için epey uğraş verir, ama başaramaz ayağı takılır yere düşer. Bu arada Yolcu aniden yok olmuştur. Dumrul bunu bir zafer sayar.

*“D. DUMRUL: Sıkıyı görünce kaçtı değil mi?
Ah, düşmeyeydim de göreydi...
Kurtardı bu seferlik yakasını elimden,*

¹⁸⁰ Suat Taşer, *Deli Dumrul (Ölüm ve Aşk)*, s.19

¹⁸¹ A.g.e., s. 22

¹⁸² A.g.e., s. 26

Hele göreyim bir daha geçsin ilimden... ”¹⁸³

İkinci bölümün birinci kısmında, Deli Dumrul, kızlar, uşaklar ve adamlarıyla eğlenmektedir. Onların da pohpohlamalarıyla Azrail'i küçük gördüğünü ifade eder. Azrail yine ansızın Yolcu kılığında gelir ve Dumrul'u yerde kıvrandırmaya başlar.

“YOLCU: Vaktin tamam Deli Dumrul,

Almaya geldim emaneti!

Can diler senden Azrail.

D. DUMRUL: Bilemedim,

Rüzgâra gem takılmaz imiş,

Seninle başa çıkılmaz imiş,

Bilemedim...

Dökmesi büyük dağlarımız olur,

O dağlarda bağlarımız olur,

O bağların kara salkımlı üzümü olur,

O üzümü sıkarlar al şarabı olur,

Şaraplar içtim duymadım,

Ne söyledim bilmedim,

Beylikten usanmadım,

Yiğitliğe doymadım,

Medet, ey ulu Azrail!

Bir tene bir can çok değil,

Bağışla canımı... ”¹⁸⁴

Deli Dumrul çok yalvarır, yakarır Azrail'e ve bu arada da birazcık akli başına gelir. Yapamadığı iyilikleri yapmak istediğini dile getirir. Bunun üzerine Tanrı'nın kulu olduğunu ifade eden Azrail, Dumrul'un sözleriyle yumuşar.

“YOLCU: Adım Azrail, kendim kul

Sana derim, sana

Behey akıllanmamış Deli Dumrul!

İçimi ısıttı sözün, inan,

Canın yerine can bul,

Kal bu dünyada bir zaman. ”¹⁸⁵

¹⁸³ Suat Taşer, *Deli Dumrul (Ölüm ve Aşk)*, s. 37

¹⁸⁴ A.g.e., s. 48

¹⁸⁵ A.g.e., s. 58

İkinci bölümün ikinci kısmında, Deli Dumrul canının yerine can bulmak için babasının yanına varır, ondan can diler.

*“BABA: ... Yaman yere varmışsın varamam,
Dünya şirin, can aziz
Canıma kıyamam...”¹⁸⁶*

Canını veremeyeceğini söyledikten sonra, Dumrul’un annesinden can istemesini öğütler babası. Dumrul denileni yapar, annesinden canının yerine can diler.

*“ANA: Ben versem, ten vermez,
Cansız ten dik durmaz;
Kalkmaz, oturmaz, görmez
Ha deyince toprağa da girmez...
Gönüllenne bana.”¹⁸⁷*

Dumrul, annesinden de canı alamayınca yenilgiyi kabullenir. Ölmeden önce eşini ve çocuklarını görmeyi ister. Bu isteğini gerçekleştirir, bu sırada eşi de Dumrul’un canının alınacağını anlamıştır. Anne ve babasının Dumrul için canlarını feda etmeyişlerine içlerlemiştir aynı zamanda.

*“KADIN: ... Senin o muhanet anan baban
Bir canda ne var ki kıyamamışlar?
Arş tanık olsun, kürsi tanık olsun,
Yer tanık olsun, gök tanık olsun,
Kadir Tanrı tanık olsun,
Benim cânım senin cânına feda olsun!”¹⁸⁸*

Bu manzum oyunda, aşkın her şeyden daha aziz olduğu vurgulanır. Deli Dumrul hikâyesinin temasını teşkil eden sevgi ve fedakârlık bu oyunun da vermek istediği mesajdır. Eser, canları bağışlanan Deli Dumrul ve eşinin mesajı ile sona erer.

*“KARI-KOCA: ... Sevmek yaşamaktır, bildik;
Sevmeyen kişi yaşayamaz.
Şükür,
Sevgi kurtardı bizi.
Şükür,
Sevgiye verdik kendimizi*

¹⁸⁶ Suat Taşer, *Deli Dumrul (Ölüm ve Aşk)*, s. 64

¹⁸⁷ A.g.e., s. 68

¹⁸⁸ A.g.e., s. 80

Şükür,

Silmedi ölüm

Can dünyasından gölgemizi...”¹⁸⁹

Tanrı’nın isteğiyle karı kocanın canları bağışlanır. Yolcu yani Azrail’in aşka dair replikleri ise aşkın önemini vurgular.

“YOLCU: Aşka, güzelliğe, doğruluğa inan

Aşk içre döner devran.

Aşksız geçen ömür,

*Uzunlu kısalı bir yalan!”*¹⁹⁰

Deli Dumrul / Güngör Dilmen

Yazar, oyunda insanın ölümlülüğünü, ölüm karşısındaki tavrını sevgi ve dayanışma kavramları çerçevesinde işleyip yaşamın üretken kılınması gereğini vurgular. İnsani unsurların hayata geçirilmesinin değerini vurgulayan bir oyundur Deli Dumrul. Türkiye’nin önde gelen çağdaş tiyatro yazarlarından olan Güngör Dilmen Kalyoncu birçok oyununda tarihi ve söylenceyi konu edinmiştir.¹⁹¹

*“Oyunlarında tarihten ve söylencelerinden aldığı konuları güncel bir sorunsallık içinde, daha çok insan tutkuları çevreninde, tartımlı koşuksal bir dille ele aldı; plastik bir oyun yapısı kurmaya özen gösterdi.”*¹⁹²

Oyunda Canguzoğlu talanına ve soygununa karşı çıkan, eşi Elif’le haksız ölümlere karşı Azrail’e meydan okuyan Dumrul’un direnişi mizahi bir dille anlatılmaktadır.

“Ünlü Türk söylencesi Dede Korkut Hikâyeleri’nin en ünlüsü sayılan “Deli Dumrul”dan bir oyunlaştırma olan Deli Dumrul, eski Türk söylencelerinin özümsevenek çağdaş bir tematikte nasıl güncel kılınabileceğine ve önemini korunabileceğine örnek oluşturur. İnsanoğlunun kendi uydurması “gökyüzü adaleti” yerine yeryüzündeki, adaleti gerçekleştirmesinin asıl önemli olduğunu gösteren Deli Dumrul, bu insan adaletinin gerçekleşebilmesini dünyada özgürlük, eşitlik ve barışın kurulmasına, başlıcalıkla da insanın insanı sömürmesinin kalkmasına bağlar. İnsanın bu adaleti gerçekleştirmesinin yolu, sonsuz sevgi ve özveriden geçmektedir. Bu anlamda, Deli Dumrul, seyirlik oyun yapısı içinde, aynı zamanda, bir “ibret oyunu” olarak da karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, Dumrul’un (Faust’u anımsatan) Azrail’le hesaplaşması, burada Azrail tarafından oyuna getirilmekle değil, ama ölüm karşısında

¹⁸⁹ Suat Taşer, *Deli Dumrul (Ölüm ve Aşk)*, s. 81

¹⁹⁰ A.g.e., s. 82

¹⁹¹ Bkz. Aziz Çalışlar, *Tiyatro Ansiklopedisi*, 1. Bsk., T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1995

¹⁹² Aziz Çalışlar, *Tiyatro Adamları Sözlüğü*, 1.Bsk., Mitos-Boyut Yay., İstanbul 1993, s. 69

insanın bilinçlenerek kendi benliğine ve doğrulara sahip çıkmasıyla sonuçlanmaktadır.”¹⁹³

Güngör Dilmen’in yazdığı Deli Dumrul isimli oyun, Dede Korkut hikâyelerinden Deli Dumrul hikâyesiyle birçok noktada benzerlik göstermektedir. Oyunun kahramanı Deli Dumrul’un Elif ile evlenmesi, haksızlığa karşı savaşıacağına dair Dede Korkut’a söz vermesi, son bir kez eğlenmek için meyhaneye Azrail ile gidip orada adalet ve yaşam üzerine konuşması bu hikâyeye ilâve edilen kısımlardır.

Oyunun özetini ele aldığımızda, incelemeye daha çok hakim olabiliriz. Deli Dumrul kuru bir çay üzerine bir köprü yapmıştır. Köylüler bu köprüden geçmek istemezler. Deli Dumrul, geçenlerden otuz, geçmeyenden zorla kırk akçe alır. Bir gelin alayı köylülerle köprübaşında karşılaşır, bir karışıklık yaşanır. Deli Dumrul, geçenlerin hepsinin parasını damattan alır. Köylüler uzaklaştıktan sonra Dede Korkut’un torunu Elif gelir. Dumrul onu görünce çok heyecanlanır. Elif, uzaktan duyulan seslerin beşik kertmesi Canguzoğlu’nun kervanı olduğunu söyler ve "onlardan nasıl geçiş akçesi alabileceksin" der. Bezirganlar Deli Dumrul’u önemsemezler. Aralarında Canguzoğulları’nın soygunculuğuna, talancılığına dair tekerlemeli bir söyleşiye başlarlar. Deli Dumrul köprü işinde kendine yardımcı olması için kırk yiğit almak üzere Yiğit Pazarına gider. Orada, üzerinde "öl dediğin yerde ölür" yazılı yiğitle ilgilenir. Bu yiğit kendinin kırk yiğide bedel olduğunu söyler. Deli Dumrul da kırk yiğit yerine yalnızca onu almaya kara verir. Adını da Kırk Yiğit koyar.

Elif, çadırda kilim dokumakta, bir yandan da Canguzoğlu’nun beşik kertmesi olmaktan duyduğu rahatsızlığı dedesi ile konuşmaktadır. Bu sırada elinde bir narla Deli Dumrul gelir. Oğuz töresine göre nar getirmek, dünür olmak demektir. Deli Dumrul, ise narı sadece anasının bahçesinden koparıp getirdiğini söyler. Dede Korkut, Deli Dumrul’a Canguzoğlu gibi zorba olduğunu söyler ve onu bir temiz döver. Elif araya girerek dedesini durdurur. Dumrul ile Elif arasında bir yakınlaşma olur. Bu sırada ellerinde armağanlarla Canguzoğlu’nun adamları gelir. Dumrul, Elif’i zor durumda bırakmamak için sandığa girer. Ancak gelenler evlilik konusunda Elif’i sıkıştırınca Deli Dumrul adamların üzerine saldırır ve onları kaçıtır. Elif dedesine, "beni Canguzoğlu’na verme, Deli Dumrul’a ver" diyerek Deli Dumrul ile evlenmek istediğini belirtir. Dede Korkut da Dumrul’a nerede haksızlık görürsen onunla savaş diyerek öğüt verir ve düğünlerini yapar.

Kadınlar bir ölünün başında yas tutmaktadırlar. Ağlaşmalarını duyan Deli Dumrul, yiğitlerini kimin öldürdüğünü sorar. Kadınlar, Tanrı’nın buyruğu ile Azrail’in gelip yiğitlerinin

¹⁹³ Aziz Çalışlar, *Tiyatro Oyunları Sözlüğü* 2, 1. Bsk. Mitos-Boyut Yay., İstanbul 1994, s. 76, 77

canını aldığım söylerler. Dede Korkut'a nerede haksızlık görürse savaşacağına dair söz veren Deli Dumrul, Azrail'e meydan okur. Azrail ortaya çıkar, aralarındaki sözlü kapışmanın ardından Deli Dumrul tam onu yakalayacakken güvercin olup uçar gider. Ardından doğanıyla Deli Dumrul da gider. Öldürdüğü güvercinlerden birinin Azrail olduğunu düşünerek geri döner. Ama Azrail yine karşısına çıkar ve dövüşmeye başlarlar. Deli Dumrul öleceğini anlar kendisine acıması için Azrail'e yalvarır. Azrail de kendisine değil, Tanrı'ya yalvarmasını söyler. Tanrı Deli Dumrul'un birliğini takdir eden sözleri üzerine canı yerine can bulursa Dumrul'un canını almayacağını söyler. Dumrul, Kırk Yiğit'e bir ziyafet verir. Ona bu kadar ikramda bulunup canını isteyecektir. Fakat Kırk Yiğit, Deli Dumrul'un her türlü girişimini anlamamazlıktan gelir, üzerine alınmaz. Deli Dumrul daha fazla dayanamaz ve istediğini açıkça ifade eder. Kırk Yiğit, gönülsüzce olsa önce kabullenir, fakat sonra yavaş yavaş bahaneler bulmaya başlar. Ve bir bahane bularak oradan ayrılır. Deli Dumrul, "Canım çıksa da kurtulsam diyerek şikâyet eden babası Duha Koca'nın yanına gider, ondan can isteyecektir. Babası çengi oynatmaktadır. Etrafında genç ve güzel kızlar dans etmekte, saz çalmaktadır. Deli Dumrul buna çok şaşırır. Duha Koca kendine yeni bir eş aramaktadır, eğlence onun içindir. Azrail, Duha Koca'ya hekim şeklinde görünür ve onu muayene eder. Deli Dumrul başına gelenleri babasına anlatır ve ondan canını ister. Duha Koca, Azrail'den dağ, taş, para ne isterse almasını; ama canını bağışlamasını ister. Deli Dumrul, bunu üzerine annesinin yanma gitmeye kara verir. Annesi oğlunun neden kendini ziyarete geldiğini bilmektedir. Oğlu gelince fenalaşır ve "yaşam güzel, can tatlı" diyerek ölüverir. Annesinin ölümü üzerine Dumrul kurtulacağını düşünerek sevinir. Fakat annesi Dumrul'un sandığı gibi değil, oğlunun öleceğini düşünüp kahrolmuş ve kolayca canını veremediğine üzülüp, can korkusundan ölmüştür. Dumrul, çaresiz annesinin ölümünü kabullenir.

Deli Dumrul, güzel bir günde Azrail ile birlikte yürümektedir. Ölümün kıyısında, yaşamın tadını son bir kez çıkarmaya çalışır. Azrail ile birlikte yol üstünde bir meyhaneye girerler, Azrail'le yaşam, adalet üzerine konuşurlar. Dumrul, çok sevdiği karısına veda etmek üzere evine gelir. Durumu öğrenen Elif, "onsuz yapamayacağını" söyler ve kocası yerine ölmek ister. Dumrul buna izin vermez. Tanrı'ya "alacaksan ikimizin canını al" diye yalvarırlar. Onların yalvarışlarını gören Tanrı, onları bağışlar.

Dede Korkut Hikâyelerindeki Deli Dumrul hikâyesinden esinlenerek Güngör Dilmen Kalyoncu tarafından yazılan Deli Dumrul adlı oyunun olaylar dizisi şu şekildedir. 1- Kuru bir çay üzerine köprü yaptıran Deli Dumrul, geçenden otuz, geçmeyenden zorla kırk akçe alır. Köprüden geçmek istemeyen köylülerle tartışır. 2- Köylülerden sonra Elif gelir. Deli Dumrul'a "Canguzoğlu'nun kervanından nasıl geçiş akçesi alabileceksin" der. Bezirganlar

gelir ve ancak Deli Dumrul'u önemsemezler. 3- Deli Dumrul köprü işinde kendisine yardımcı olsun diye kırk yiğit almak için Yiğit Pazarına gider. Orada kırk yiğide bedel olduğunu söyleyen bir yiğidi alır ve ona kırk Yiğit ismini verir. 4- Elif, çadırda kilim dokumakta ve dedesine Canguzoğlu ile beşik kertmesi olmaktan duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Bu sırada elinde narla Deli Dumrul gelir. Narı düñür olmak için getirmemiştir. 5-Dede Korkut, onunda Canguzoğlu gibi zorba olduğunu söyler ve onu döver. Araya giren Elif ile Deli Dumrul arasında bir yakınlaşma olur. 6- Bu sırada Canguzoğlu'nun adamları armağanları getirirler. Deli Dumrul sandığa saklanır. Ancak adamlar evlilik konusunda ısrar edince Deli Dumrul saklandığı yerden kaçır ve onlara saldırır. Adamlar kaçır. 7- Elif, dedesine Canguzoğlu ile değil, Deli Dumrul ile evlenmek istediğini söyler. Dede Korkut da Deli Dumrul'a nerede bir haksızlık görürse savaşmasını söyleyerek ikisini evlendirir. 8- Bir ölünün başında yas tutan kadınları gören Deli Dumrul, yiğidi kimin öldürdüğünü sorar. Azrail olduğunu duyunca onunla savaşmaya karar verir. 9- Azrail ona görünür, Deli Dumrul tam yakalayacakken Azrail güvercin olup kaçır. 10- Deli Dumrul da doğanıyla ardından gider. Ve öldürdüğü güvercinlerden birinin Azrail olduğunu düşünerek geri döner. Ancak Azrail yine meydana çıkar, Deli Dumrul onunla boğuşurlar. 11- Deli Dumrul öleceğini anlar ve yalvarmaya başlar. Azrail bana değil, Tanrı'ya yalvar, der. Tanrı, Deli Dumrul'un birliğini takdir eden yakarışları üzerine canı yerine can bulursa bağışlanacağını söyler. 12- Deli Dumrul, Kırk Yiğit'ten canını istemek için ona bir ziyafet verir. Ancak Kırk Yiğit, hiç üstüne alınmaz, anlamamazlığa gelir. Deli Dumrul açıkça isteğini söyler. Önce kabul eden Kırk Yiğit, daha sonra bahaneler bulur ve oradan ayrılır. 13- Deli Dumrul, canını istemek için babasına gider. Babası genç ve güzel kızlarla eğlenmektedir. Deli Dumrul canını isteyince Azrail'den her şeyini almasını ama canın bağışlamasını ister. 14- Deli Dumrul annesinden canını istemeye gider. Ancak annesi fenalaşır ve ölür. Deli Dumrul, kurtulacağı için sevinirken, Azrail, annesinin can korkusundan öldüğünü, onu yerine can vermiş sayılmayacağını söyler. 15- Deli Dumrul, ölmeden önce son bir kez hayatın tadını çıkarmak için Azrail ile bir meyhaneye gider, orada adalet ve yaşam üzerine konuşurlar. 16- Deli Dumrul vedalaşmak üzere karısının yanına gider. Olanları öğrenen karısı onun yerine canını vermek ister, ama Deli Dumrul bunu kabul etmez. Tanrı'ya "ikimizin de canını al" diye yalvarırlar. Tanrı, onları bağışlar.

Oyunun ana teması adalettir. Ana temaya bağli olarak ele alınan yan tema ise sevgidir. Oyunun ana teması Deli Dumrul, Dede Korkut ve Azrail arasındaki çatışmalarla ortaya konulmuştur. Yazar, Deli Dumrul hikâyesinden yola çıkarak adalet olgusunu işlemiştir. Oyunun başında deliliğine yakışır davranışlar içinde ve adaletsiz bir tavır sergilerken

gördüğümüz Dumrul, bilek gücüne güvenir, bütün sorunları bu yolla çözmeye kalkışır. Anacak oyun boyunca bilgilenen, olgunlaşan Deli Dumrul, Dede Korkut'un bilgelik ve sevgiye dayanan adaletini gerçekleştirmeye yönelir. Yani bir değişim yaşar. Dumrul'daki değişim Elif'e duyduğu sevgi ve Dede Korkut vasıtasıyla olur.

“DUMRUL: Sözlerin ta yüreğime işledi ak sakallı, ulu uslu Dedem Korkut Utandım, yerin dibine geçtim Bundan böyle tez değiştireceğim kendimi.

DEDE KORKUT: Gücün kuvvetin yerinde.

DUMRUL: Yerinde şükür.

DEDE KORKUT: Nerde bir haksızlık görürsen onunla Savaş.

DUMRUL: Hele haksızlığı göreyim.

DEDE KORKUT: Haksızlıklar adım başına.

DUMRUL: Bana küçük haksızlıklar yetmiyor. Büyük haksızlıklarla savaşmak isterim.

DEDE KORKUT: (kaşlarını çatar) Yine delilendin, Dumrul. Haksızlığın büyüğü küçüğü olmaz. (Dalgın) Kim bilir, belki de olur. Haksızlığın Tümünden ortadan kalktığı bir dünya Düşünemiyorum doğrusu. Büyük haksızlıkların barınamadığı Küçük haksızlıkların onarılabildiği bir dünya belki... ”¹⁹⁴

Deli Dumrul peşinden kendisinin izleyen Azrail'le Apostol meyhanesinde sohbet eder. Azrail ona Tanrısal adalet kavramının insanların bir uydurması olduğunu, asıl Tanrının akıl verdiği insana adaletinin önemli olduğunu, Oğuz illerinde ise Canguzoğlu'nun adaletinin yürürlükte olduğunu söyler. İşte Tanrısal adalet diye tutturulan, aslında Canguzoğlu'nun adaletidir. Önemli olan Dede Korkut'un özgürlük, eşitlik ve barışı ilke edinmiş adaletini yeryüzünde yürürlüğe kavuşturmadır.

“DUMRUL: Tanrısal adalet bunun neresinde?

AZRAİL: Tanrısal adalet sözü sizin yakıştırmanız.

DUMRUL: (şaşırmış) Adalet diye bir şey yok mu yeryüzünde?

AZRAİL: Var diyorsanız vardır belki... Ama siz insanların oluşturduğu bir kavram özgürlük, eşitlik gibi. Diyeceğim, Tanrının kavramlarla işi yok. Bütün yarattıklarından esirgediği Usu vermiş, size, daha ne yapsındı?

DUMRUL: (mırıldanır) Tanrısal adalet diyorum!

¹⁹⁴ Güngör Dilmen, *Deli Dumrul – Akad'ın Yayı*, 1. Bsk. Adam Yay., İstanbul 1998, s. 31-32

AZRAİL: İnsan adaleti de şuna! Bütün Oğuz illerinde bugün Canguzoğullan'nın adaleti yürürlükte. Ve onlar "Tanrısal Adalet" diyorlar buna İşlerine öyle geldiği için, Yaşamdan en büyük payı koparabilmek için”¹⁹⁵

Adaletin gerçekleşmesi için dünyada, özgürlük, eşitlik ve barışın kurulması, insanın insanı sömürmesinin kalkmasına bağlıdır. İnsanın adaleti gerçekleştirmesinin yolu, sonsuz sevgi ve özveriden geçmektedir.

Dilmen, mitolojik malzemeyi kullandığı bu oyununda eleştirel bir tutum sergiler. Dilmen oyunu ile toplumların ve bütün insanlığın savaş, talan ve yoksullukla sürüklendiği yok oluşu göstermiş, çözümün Canguzoğlu gibi güçlerin değil, insanların kuracağı sevgiye ve barışa dayalı düzen olduğuna işaret etmiştir.

Oyunda ele alınan yan tema sevgidir. "Can yerine can bulmak" sevgi temasının ortaya çıkmasında önemlidir. Bir başkasının yerine can vermek, saf bir sevginin olduğu yerde olur. Dumrul'un canından çok sevdiği tek insan olan eşi Elif, Dumrul'un karşı çıkışlarına rağmen onun yerine ölmeye hazırdır. Oyunda bilgeliği temsil eden Dede Korkut da sevgi ve bilgeliğe dayalı bir dünya düzenini arzular.

Oyununda anlatılan olayların olay zamanı bin yıl önce-bugündür. Dede Korkut, insanlık için bin yıllık bir süre biçmiştir:

“DUMRUL: Dede Korkut bin yıl sürebilecek bir savaşımdan söz ediyordu?

AZRAİL: ...Dede Korkut adaleti, yani, bugün ağzınızda çiğneyip durduğunuz o kavramların... Özgürlük, eşitlik, barış falan... Gerçekten yaşama geçtiği yeni bir çağ.

DUMRUL: ...Bin yıl sürse savaşım Dede Korkut çağı gerçekleşmeli”¹⁹⁶

Dilmen, bu sözlerle oyunu bugüne bağlar. Anlatma zamanı ise 1979'dur. Dilmen, mitolojik malzemeyi kullandığı bu oyununda eleştirel bir tutum sergiler. Dilmen, oyunu ile toplumların ve bütün insanlığın savaş, talan ve yoksullukla sürüklendiği yok oluşu göstermiş, çözümün Canguzoğlu gibi güçlerin değil, yine insanların kuracağı düzende olduğuna işaret etmiştir.

Oyunda anlatılan olaylar, Oğuz illerinde-Anadolu'da geçer. Oyun, sekiz kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Deli Dumrul, Elif, Dede Korkut olayın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır. Canguzoğlu, Azrail, bezirganlar, köylüler, yas tutan kadınlar, Kırk Yiğit dekoratif unsur durumundaki şahıslardır. Deli Dumrul: Deliliğe tanınan ayrıcalığın farkında, olan bireysel çıkarlarına toplumsal kılıflar uydurma konusunda usta, kurnaz, işbilir, zeki bir adamdır:

“DELİ DUMRUL: Ben bugün bu köprüyü kurmuşum

¹⁹⁵ Güngör Dilmen, *Deli Dumrul – Akad'ın Yayı*, s. 63-64

¹⁹⁶ A.g.e., s. 64-65-66

*altında su yok belki,
yann başka yurttaşlar çıkar
çay ırmak geçirir altından
böyle kalkınır vatan.*”¹⁹⁷

“DEDE KORKUT Bre köprü başını tutup zorbalık etmek Canguzluk değil de nedir?

DUMRUL Haksızlık ediyorsun, Dede Korkut.

DEDE KORKUT Kol gücüyle?

DUMRUL Uygurluk nedir görsünler.

Köprüden nasıl geçilir bilsinler.” ¹⁹⁸

Kurumuş çayın üzerine köprü kurarak, kol gücünün verdiği kaba kuvvetle, halkı buradan geçmeye zorlayan, onlara zorbaca davrana bu adam, Dede Korkut gibi ermiş, kaba kuvvet yerine sorunları akli ve yüreği ile halleden birinin erdemli söz ve davranışlarıyla değil, attığı dayak ile kendine gelir ve zorbalıklarını, yaptığı haksızlıkları sorgulamaya başlar. Kendisiyle hesaplaşmasını sağlayan şey ise, Dede Korkut'un torunu Elife duyduğu sevgidir. Deli Dumrul, artık haksızlıklarla savaşıacaktır. Ama ölçüyü kaçıırır. Ölüme meydan okur. Ancak bu kahramanlık girişiminde başarılı olamaz. Eski benciliklerine geri döner. Kendi canının vermek yerine başkalarından kolaylıkla can ister

“DUMRUL Ben işte buna hazırlıklı değilim Herkesin ölümü kolay geliyor bana

Bir kendi ölümümü yediremiyorum gözüme.

(Birden buyurucu)

Benim için öleceksin!” ¹⁹⁹

Dede Korkut'la bir değişim yaşamış olan Deli Dumrul, gerçek olgunlaşmayı ölümün nefesini ensesinde hissettiği, yaşamın kıyısında olduğunu anladığı anda yaşar. Dede Korkut'un öğütleri aklından yüreğine, kanına, canına işlemiş gerçek anlamını kazanmış olur.

“DUMRUL: Birden bütün gövdem acıktı Bütün duyularım acıktı Gözlerim, kulaklarım. ellerim acıktı her şeye dokunmak istiyorum. Bir daha seslerim işitemeyeceğim Ne seviyorum şu sığırcık kuşlarım. Son geçtiğimden buralardan kaç katımıydı Şimdi çayırarda kuzucuklar sığıyor.” ²⁰⁰

“DUMRUL: Anlamıyorum, seninle tanıştığımızdan beri Yaşamın lezzetleri keskinleşti. En küçük dünya nimetleri, sonsuz değere bindi.

¹⁹⁷ Güngör Dilmen, *Deli Dumrul – Akad'ın Yayı*, s. 14

¹⁹⁸ A.g.e., s. 26-27

¹⁹⁹ A.g.e., s. 46

²⁰⁰ A.g.e., s. 60

AZRAİL: Zaman yoğunlaştı, mayalandı.

*DUMRUL: ... şu hüznün de olmasa
mutluyum diyeceğim. ”*²⁰¹

Deli Dumrul, böyle zorlu bir sınavı geçer. Ödülü ise gerçek değerini kavradığı hayatının tekrar bağışlanmasıdır. Elif: Kadın sağduyusunu temsil eder. Adını deliye çıkarmış olan Deli Dumrul'un içindeki iyiliği görür.

“DEDE KORKUT Canguzoğlundan Deli Dumrul'dan başka adam mı yok ülkede?

*ELİF: Yüreğinin aynasını gördüm
dupduru bir su gibi
yanılgısı var yalanı yok
gönlümü ona düşürdüm. ”*²⁰²

Elif, kol gücüne karşı olan, ancak Deli Dumrul'u döven dedesini de eleştirmekten de çekinmez:

“DUMRUL: Aşırı gidiyorsun Dedem Korkut gövdeyi yıktın, onurumu yıkma

ELİF: (dedesine çıkışır)

*Yeter, kol gücüne erişince
bilgeliliğin de sıfırı tüketti ha. ”*²⁰³

Dede Korkut: Bilge bir insandır. Ancak bir insan olarak onunda hataları, zaafı vardır. Us gücü, bilgelik erdemi, kol gücüne dönüşür.

“DEDE KORKUT: (son kerte öfkeli)

Ayağınım altına alırım şimdi seni.

*DUMRUL: Onu yapamazsın işte, otur yerine, Dedem, otur. Sakalın titriyor,
yüreğine incek.*

DEDE KORKUT: (ancak işitilir)

Tanrım, us gücümü, bilgelik erdemimi

Kısa bir süre için kol gücüne dönüştür

Uslandırayım bu deliyi (.. .Deli Dumrul'a bir temiz dayak atar)

Geçenlerden otuz akça ha?

DUMRUL Bağışla deli başımı.

DEDE KORKUT Bir daha kol gücüyle övünür müsün?

*DUMRUL: Tövbe Dedem Korkut. ”*²⁰⁴

²⁰¹ Güngör Dilmen, *Deli Dumrul – Akad'ın Yayı*, s. 62

²⁰² A.g.e., s. 31

²⁰³ A.g.e., s. 27

Dede Korkut, mutluluğun, adaletin yalnızca sevgi ile sağlanabileceğine inanan bir bilgedir.

Oyun iki bölüm, dokuz sahneden ibarettir. Oyun manzumdur ve serbest nazımla yazılmıştır.

*“Daha önce belirttiğim gibi, sahne şiirinde dinamik, itici bir hava vardır, konuşu diline daha yaklaşıp ve kelimeler içinde bulunduğu havanın dozuna göre seçilir. Güngör Dilmen de bunu oldukça başarılı veriyor bize.”*²⁰⁵

Dilmen, sadece sözlü ifadede değil, görüntüde, olay dizisinde, durumların işlenişinde, duygu ve düşüncenin açılımında yoğun anlatımdan, çağrışımlardan, imge ve benzetmelerden yararlanmaktadır.²⁰⁶ Deli Dumrul gevşek dokulu bir oyundur. Yazar, biçimlemede yaralandığı kaynağın, Dede Korkut Kitabı'nın halk deyişi ağzını kullanmış, şiirsel dilden ve dinamik konuşma örgüsünden yararlanmıştır. Deli Dumrul, Güngör Dilmen'in 1960'da Midas'ın Kulakları'yla başlayan Anadolu'nun mitos ve efsane kaynaklarına yönelik eğiliminin son örneğidir. Dilmen, mitostan yararlandığı öteki oyunlarının ortak özelliği olan toplumsal eleştiriyi sürdürmüş, ancak konusunu doğrudan mitostan almak yerine, mitosun beslediği bir Türk öyküsünü kullanmıştır. Dede Korkut'u bir oyun kişisine dönüştüren yazar, hem kurgusunu zenginleştirmiş, hem de Türk kültürüne olan ilgisini yansıtmıştır.

Destanlar ve mitoloji tiyatroya her zaman zengin bir malzeme kaynağı olmuştur. Bu kaynaklardan yararlanılarak yazılan oyunlardan biri de Deli Dumrul'dur. Yazar, Dede Korkut Kitabı 'ndaki öyküye bağlı kalmış, ancak kısa olan öyküyü Deli Dumrul'un karışım ön plâna çıkartarak oluşturduğu yan öyküyle genişletmiş ve zenginleştirmiştir. Oyun Dede Korkut Kitabı'ndaki olay dizisiyle başlar. Dumrul akmayan çay üzerine bir köprü yaptırmış, geçenden otuz, geçmeyenden kırk akça almaktadır. Yazar, köprü sahnesinde Elif kız ile öyküyü genişletmeye başlar. Dumrul, köylüler arasında Elif'i görmüş, beğenmiştir. Ancak hemen ardından Elif'in nişanlısı Canguzoğlu'na ait bir kervan geçer ve Dumrul'un gücü kervandan haraç almaya yetmez. Yazar, oyunu Elif, Dede Korkut ve Canguzoğlu ile zenginleştirmiştir.

Dede Korkut Hikâyelerinden aynı adı taşıyan hikâye temel alınarak yazılan oyunun asıl hikâyeden farklı olan yönleri vardır. Hikâyede Deli Dumrul'un Azrail'e meydan okuması, kuru çay üzerine köprü yaptırması gibi deli sıfatını pekiştirmek içindir. Oyunda ise, Azrail ile savaşıma kararı, Dede Korkut ve Elif ile aralarında geçenlerden sonra, dünyadaki tüm haksızlıklarla mücadele kararının heyecanı ile verilmiş bir karardır. Hikâyede Deli Dumrul'un yanında kırk tane yiğit vardır. Oyunda ise adı Kırk Yiğit olan bir tek yiğit vardır. Bu yiğidi de

²⁰⁴ Güngör Dilmen, *Deli Dumrul – Akad'ın Yayı*, s. 27

²⁰⁵ Özdemir Nutku, *Tiyatro ve Yazar*, Gim Yay., Ankara 1960, s. 196

²⁰⁶ Bkz. Sevdâ Şener, *Oyundan Düşünceye*, 1. Bsk., Gündoğan Yay., Ankara 1993, s. 125

Yiğit Pazarından alır. Yiğidin üstündeki "Öl dediğin yerde ölür" yazısı ileride ondan can isteneceğini gösterir. Hikâyede Deli Dumrul'un karısının adı geçmez ve onunla nasıl evlendiği anlatılmaz. Ama oyunda Deli Dumrul'un karısının adı Eliftir ve ikisini Elifin dedesi Dede Korkut evlendirir. Hikâyede Deli Dumrul'un anne ve babası ayrı değildir. Oyunda anne ve babası ayrıdır. Babası dünya nimetlerine düşkün biridir. Azrail ona doktor olarak görünür. Annesi de hikâyedekinden farklı olarak oğluna can verememenin verdiği vicdan azabı ile ölür. Hikâyede Tanrı, oğulları için can vermeyen anne ve babanın canını alarak Deli Dumrul ve eşinin canına ekler. Oyunda ise anne baba böyle bir şeyle cezalandırılmaz. Hikâyede Canguzoğlu diye biri yoktur. Oyunda ise sık sık adı geçen Canguzoğlu zorbalıkla ön plâna çıkan bir ailedir. Haksızlık, sömürü ve eşitsizliğin diğer adı Canguzoğlu'dur. Canguzoğlu'na ilk başkaldırı Dede Korkut'tan gelir. Ancak tek başına olan Dede Korkut'un yapabileceği fazla bir şey yoktur. Bir yiğit gereklidir. Deli Dumrul çıkar gelir. Ama yalnız onunla da verilecek bir savaş değildir bu. Oğuz illerine mutluluk, adalet, eşitlik uzun bir savaşımdan sonra, Dede Korkut'un deyimiyle "bin yıl" sürecek bir savaştan sonra gelecektir.

Oyunda mitolojik öğeler de vardır. Bu motiflerden en önemlisi can yerine can bulma motifidir. Bu motif, Altay masallarında ve Yunan mitolojisinde de vardır. Oyunda eski Türk inançlarının izleri de görülür. Kırk yiğitteki kırk sayısı, Oğuzların Kayı boynun ongunu olan doğan kuşu bunlardan bir kısmıdır. Oyunda ad verme motifine de rastlarız. Türklerde ad alma ve ad verme önemlidir. Deli Dumrul aldığı yiğide ad verirken “Ad çok önemli yiğidin, beyin kişiliğini yansıtmalı...”²⁰⁷ diyerek bunu önemine işaret der.

Oyunun bölümlemelerinde önemli yere sahip olan ve bölümleri aktarabilen bazı replikleri bulgulatma yarar vardır. Birinci bölümün birinci sahnesi Dumrul'un geçenlerden otuz akçe, geçmeyenlerden kırk akçe alacağı köprüyü yapmasının amacını anlatmasıyla başlar. Dumrul, herkesin kendinden korkmasını ve deli olarak anılmasını istemektedir.

*“DELİ DUMRUL: ... şundan ki, delilerin ayrıcalığı var bu ülkede
bir hikmet gizlidir her sözünde
az buçuk
ermiş katındadır halkın gözünde...”*²⁰⁸

Dumrul halkı zorla köprüsünden geçirir ve akçeleri toplar, geçmeyenlerden de daha fazla akçe alır. Hemen sonrasında Dede Korkut'un torunu Elif çıkar gelir ve aralarında bir şeyler olmaya başlar. Tam o sırada Elif'in beşik kurtmesi ve nişanlısı olan Canguzoğlu'nun

²⁰⁷ Güngör Dilmen, *Deli Dumrul – Akad'ın Yayı*, s. 23

²⁰⁸ A.g.e., s. 12

kervanı geçer Dumrul'un köprüsünden ama Dumrul bu zengin ve büyük kervandan akçe alamaz, çünkü yalnız başına eşkıyalık yapmak zordur.

“DUMRUL: İki mevsim iç içe gibiyim

Bir yanım ilkbahar bir yanım güz

Bir yanım çiçek açtı, çiğnedi geçti Canguz.

Bu köprücülüğü tek başıma yürütemeyeceğim

Bana yardımcılar da gerekli. Bu Oğuz illerinde

Benim gibi beylerin kırk yiğidi olur

Her daim yamacında durur.

Ben de Yiğit Pazarı'na gideyim

Kendime helâl süt emmiş bir yiğit edineyim.”²⁰⁹

Dumrul, yiğit pazarında kırk ayrı yiğit almanın oldukça pahalıya patlayacağını anlar. İkinci sahnede yani Yiğit Pazarı'nda yiğitlerini aranmaktadır Dumrul. Yiğit tek başına kırk kişiye bedel olduğunu söyleyerek Dumrul'u etkiler.

“DUMRUL: (etkilenmiş)

Kırk kişiye bedelsin ha?

Öyleyse Kırk Yiğit diyelim senin adına.

Bir seni satın alayım, giydireyim donatayım,

Öbür otuz dokuzu şimdilik erteleyelim.

KIRK YİĞİT:

(adını benimsemiştir)

Böylece ucuza getirmiş olursun beylik hevesini

Bir tek Kırk Yiğidin sırtından.”²¹⁰

Üçüncü sahnede, Canguzoğullarının Yenge'si, Elif'e hediyeler getirir, bu arada Dumrul da oradadır ve sandığa saklanır. Elif, Canguzoğlu ile evlenmek istemez ve gitmeleri için bir hediye vermesi gereklidir. O hediyeyi sandık olarak seçer, sandıktan çıkan Dumrul, Canguzoğullarını kaçıır. Dede Korkut çadıra geldiğinde, Elif, Dumrul'la evlenmek istediğini dile getirir. Dede Korkut, Elif'i eksik birine veremeyeceğini ifade eder. Elif'in aşk, erdem ve bilgelik üzerine Dede Korkut'a söyledikleri onu etkiler, düğün yapılmasını kabul eder Dede Korkut. “Adaletsizliğin toplumun sosyal bünyesinde sebep olduğu tahribat” üzerine geliştirilen oyunun teması, Deli Dumrul, Dede Korkut ve Azrail arasındaki çatışmaya bağlı olarak verilir. Başlangıçta deliliğe ve bilek gücüne güvenen ve adaleti hiçe sayan Deli

²⁰⁹ Güngör Dilmen, *Deli Dumrul – Akad'ın Yayı*, s. 20-21

²¹⁰ A.g.e., s. 23

Dumrul, yaşadıklarından öğrendikleri ile Dede Korkut'un bilgelik ve sevgiye dayanan adaletini gerçekleştirmeye çalışır. Sevdığı Elif'e duyduğu sevgi, ondaki bu değişimin temelini oluşturur.

“DUMRUL: Sözlerin ta yüreğime işledi

Ak sakallı, ulu uslu Dedem Korkut

Utandım, yerin dibine geçtim

Bundan böyle tez değiştireceğim kendimi.” ²¹¹

Mitolojik malzemenin de kullandığı oyunda, bütün insanlığın savaşların sebep olduğu talan ve yoksulluktan dolayı, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı anlatılır. Çözümün, sevgi ve barışa dayalı bir düzende olduğuna işaret edilen oyunda, bunu ancak insanın gerçekleştireceği vurgulanır. Bu mesaj, oyunda bilgeliği temsil eden Dede Korkut tarafından verilir.

“DEDE KORKUT: (kaşlarını çatar) Yine delilendin, Dumrul.

Haksızlığın büyüğü küçüğü olmaz.

(Dalgın)

Kim bilir, belki de olur. Haksızlığın

tümünden ortadan kalktığı bir dünya

düşünemiyorum doğrusu.

Büyük haksızlıkların barınamadığı

küçük haksızlıkların onarılabilirdiği

bir dünya belki...” ²¹²

Dördüncü sahnede, efsanede olduğu üzere Dumrul, gencecik yiğitlerinin canını alan Azrail'e öfkelenir. Dede Korkut'un söylediklerinden adaleti sağlamakla yükümlü olduğu sonucunu çıkarır ve Azrail'e meydan okur. İlk kavgalarında Azrail güvercin olup uçunca Dumrul ağalık taslar, ama Azrail geri gelir ve ikinci kavgada Dumrul'un boğazına basar. Kendisine değil, Tanrı'ya yalvarmasını söyler Dumrul'a. Orijinal hikâyedeki en ciddi olaylardan biri olan yakarma durumu Güngör Dilmen'in usta kalemi aracılığıyla komikle verilmektedir.

“AZRAİL: Be deliiii,

büyükleniyor musun Tanrının karşısında?

DUMRUL: Deli Dumrul büyüklenmiş küçüklenmiş onu niye ırgalasın?

(Azbail bastırır.)

²¹¹ Güngör Dilmen, *Deli Dumrul – Akad'ın Yayı*, s.31

²¹² A.g.e., s. 31-32

Yoksa kendi büyüklüğüne güveni mi yok?

(Bastırır.)

Niye beni kendine hasım beller?

(İyice bastırır.)

Bağışlasın beni büyüklük onda kalsın.

AZRAİL: Bu ne biçim yakarma be?

DUMRUL: Sen çık aradan, ulu Tanrıya doğrudan sesleneyim.

(Azrail bırakır.)

Yücelerden yücesin

kimse bilmez nicesin

görklü Tanrı.

Çok bilmezler seni

gökte arar, yerde ister.

Sen inananların gönlündesin

daim duran güçlü Tanrı

bağışlayıcı Tanrı. ”²¹³

Tanrıya, Dumrul’un sözleri hoş gelir ve canının yerine gönüllü bir can bulabilirse onunkini bağışlayacağını iletir Azrail aracılığıyla. İkinci bölüm, birinci sahnede Dumrul kendisi yerine canını vermesi için Kırk Yiğit’in etrafında pervane olur, ona türlü yalakalıklar yapar. Azrail çalgıcı kılığında onlarla birlikte. Kırk Yiğit tavla maçı gibi nedenleri ileri sürerek bu akşam canının kendisine lâzım olduğunu dile getirir. Dumrul, Kırk Yiğit’in, seyisle yapacağı tavla maçını kendisinin oynayabileceğini teklif etmesi üzerine işveren ve işçi arasındaki sorunsalın irdelendiği diyaloglar yaşanır.

“KIRK YİĞİT: Cık, cık, cık, senin gibi koskoca bir beyin bir seyis parçasıyla tavla atması yakışık alır mı?

DUMRUL: Hiç tanımıyor gibi konuşuyorsun. Ben halka dönük bir beyim.

KIRK YİĞİT: (alçak sesle homurdanır)

Evet, öyle dönersiniz işinize geldikçe yüzünüzü gelmedikçe kıcınızı.

DUMRUL: (bozulmuş)

Ne demek istersin, Kırk Yiğidim?

KIRK YİĞİT: Kendi oyunumu kendim oynamam gerek.

DUMRUL: Yani, ne oluyoruz?

²¹³ Güngör Dilmen, *Deli Dumrul – Akad’ın Yayıt*, s. 36-37

KIRK YİĞİT: Kendi ölümünü kendin ölmen gerek.” ²¹⁴

İkinci sahnede Dumrul, babası Duha Koca'nın yanına gider can istemek üzere. Yaşlı olduğunu ve canını vereceğini düşündüğü babası, Çengi, çalgıcılar ve dört genç kadınla birlikte alem yapmaktadır. Azrail bu sahnede de Duha Koca'nın doktoru olarak Dumrul'la birlikte. Dumrul türlü yollarla can ister babasından, en sonunda da açık seçik dile getirir düşüncelerini.

“DUMRUL: Genç bir can mı yaşama kanmamış,

yoksa bir can eskisi mi

görmüş geçirmiş, yıpranmış

ağır basar yaşam tartısında?

DUHA KOCA: Bilmem, öyle bir tartı yok elimizde.

Ama ham canların dünya durdukça

Onu, yüzü, bini bir araya gelseler

Çeki çekmeyeceğini söyleyebilirim sana.” ²¹⁵

Üçüncü sahnede Dumrul annesinden can istemeye gider. Olanları anlatınca anne bayılır, Dumrul onu ayılıp bir daha can ister. Annesi tam canın vazgeçilmezliğini, tatlılığını anlatırken Azrail gözüne görünür ve vadesi dolar, Dumrul annesinin gönüllü olarak kendisine canını bağışladığını sanmaktadır.

“DUMRUL: (anasının üstüne kapanır)

Anam. Anacığım. Bir kötü evlat için canını verdin.

(hıçkırır.)

Keşke ben, ben senin yerine...

AZRAİL: (omzuna dokunur)

Hadi Dumrul.

DUMRUL: Ne hadisi?

AZRAİL: Vakit!

DUMRUL: Anam can verdi ya. Can istememeliydim ondan. Keşke, ben hiç...

AZRAİL: Anan sadece öldü, can vermedi senin için.” ²¹⁶

Dördüncü sahnede Dumrul, Elif'le vedalaşmak üzere Azrail'le birlikte evine dönmektedir. Bu arada adalet üzerine yaptıkları konuşmadan, Tanrısal adalet diye bir şeyin

²¹⁴ Güngör Dilmen, *Deli Dumrul – Akad'ın Yayı*, s. 46

²¹⁵ A.g.e., s. 55

²¹⁶ A.g.e., s. 58

insanlar tarafından birbirlerine üstünlük sağlamak için uydurulduğunu söyler Azrail. Dede Korkut'un sağlayabilirse bin yıllık bir adalet düzenini belki sağlayabileceğini de ekler sözüne.

“DUMRUL: Bin yıl da sürse savaşım

Dede Korkut'un çağı gerçekleşmeli.

Yazık, ben bu savaşa hiç katılamayacağım

Bunu bilmekle de

Şimdiden bin kez öldüm.

Vakittir, kalk gidelim

Kara gölgem, kızıl gölgem.”²¹⁷

Oyun beşinci sahnede, hikâyede olduğu gibi Deli Dumrul'un Tanrı tarafından başışlanmasıyla son bulur. Deli Dumrul, Kırk Yiğit ile Canguzoğulları'na savaş açıp adaleti sağlamaya çalışacaktır. Dede Korkut'un oyun bitimindeki sözleri ise sevginin hemen her türüsünü girift bir yapıda sunmaktadır.

“DEDE KORKUT: Nice yıllar şu yüreği yokladım

yoku vardan ayıkladım

bir Sevgi kaldı geriye

ko Tanrı diyelim adına.”²¹⁸

Deli Dumrul / Mevlüt Uluğtekin Yılmaz

Oyunda, gelenekte olmayan, yazarın eklediği bazı kısımlar vardır. Oyunun incelenmesinden önce, kısa bir özeti ile başlamakta yarar vardır. İlalmış, Han'a yaptırmakta olduğu kervansarayı bu yıl bitireceğine dair söz vermiştir. Fakat ustabaşının ölümü üzerine kervansaray gecikir. Han, bu gecikmeden fazla rahatsız olmaz ve gecikme bedeli olarak Azgınsu'nun üzerine bir de köprü yaptırtmasını ister. İlalmış, bunu kabul eder ve huzurdan ayrılır. Han, Sungur Bey'den, huzuruna kendisini rahatlatacak, ona dost olacak bir ozan getirmesini ister. Bilge Ozan içeri girer. Han'la tanışır. Ozan, Saltuk ilinden gelmektedir. Gökçeöl yakınlarında bir obadandır. Han, Bilge Ozan'a kendisine Dede Korkut hikâyesi anlatmasını ister. Bilge Ozan, önce Dede Korkut'u anlatmaya başlar. Korkut Ata, Oğuzların Bayat Boyu'ndandır. Bilgedir. Herkesin her müşkilini halleder. Bilge Ozan, önce Dede Korkut'un bazı sözlerini Han'a nakleder. Dede Korkut bu cümlelerinde, kadınların dört türlü olduğundan bahseder. Birisinin solduran soy, birisinin de dolduran soy olduğunu dile getirir. Yani çile ile doldurttuğunu kasteder. Bir diğerinin evin direği, dayağı olduğunu söyler. Birisini de ne dersin de bayağı olarak adlandırır. Bunlardan evin dayağı olan misafiri yedirir,

²¹⁷ Güngör Dilmen, *Deli Dumrul – Akad'ın Yayı*, s. 66

²¹⁸ A.g.e., s. 70

içirir. Kocasına hürmetli, komşusuna hayırlıdır. Solduran soy kalkınca elini, yüzünü yıkamaz ve durmadan yer. Durmadan karnım doymuyor diye dertlenir. Dolduran soy kalkınca elini yüzünü yıkamaz, durmadan gezer. Ne dersen bayağı olansa misafire ikram etmez, kocasına saygısızdır. Sonra Han ve Bilge Ozan'ın ortak kararı ile seçtikleri Deli Dumrul hikâyesini anlatmaya başlar.

Oğuz diyarında Duha Kocaoğlu Deli Dumrul adında bir yiğit yaşar. Deli Dumrul, yiğitliğiyle nam salmak için derme çatma bir köprü yaptırır. Köprü başında iki uşağıyla bekler, gelip köprüden geçenden otuz üç akçe, geçmeyenden dayakla beraber kırk akçe alır. Bir de obalarına döndüklerinde adından bahsedip, yaptıklarını anlatmalarını ister. Bu şekilde namının yayılacağını düşünür. Köprü başına gelen iki yolcudan birisi köprüden geçer. Otuz üç akçeyle kurtulur. Diğer yolcu, kuru derenin üstündeki köprüden geçmez ve hem dayak yer, hem de kırk akçe verir. Bir süre sonra üçüncü yolcu köprü başına gelir. Köprüden geçer. Yolunu kesen uşakları harami zanneder. Sonunda durumu anlar. Otuz üç akçeyi verir ve gider. Köprü'nün yanına bir oba kurulmuştur. Obadan kadınların ağıt sesleri gelir. Deli Dumrul, kadınların niçin ağladıklarını sorar. Azrail'in bir yiğidin canını aldığını ve bunun için ağladıklarını öğrenir. Azrail ismini daha önce duymamış olan Deli Dumrul, onu bir insan zanneder. Bu yaptığını yanına bırakmayacağına yemin eder. Bir süre sonra kuvvetli bir rüzgar sesiyle nokta şeklinde bir ışık, Deli Dumrul'un yanına düşer. Gelen Azrail'dir. Hak Tealâ'ya meydan okuduğu için Deli Dumrul'un canını almaya gelmiştir. Deli Dumrul, durumu anlar. Diz çöküp Allah'a yalvarır. Affedilir fakat canının bağışlanabilmesi için onun yerine can verecek biri bulunmalıdır. Bunu duyan uşaklar hemen oradan kaybolurlar. Deli Dumrul, babasına gider. Onu çok seven babası, canının daha tatlı olduğunu söyler ve duruma razı olmaz. Annesine giden Deli Dumrul, ondan da red cevabı alınca ümidini kaybeder ve son olarak, vedalaşmak için iki çocuğunun annesi olan eşinin yanına gelir. Durumu öğrenen eşi Deli Dumrul için canını ortaya koyar ve kendi canını alması için Allah'a yalvarır. Kadın şahadet getirirken Deli Dumrul, dayanamaz ve Azrail'e alacaksa ikisinin canını almasını söyler. Allah onların canını bağışlar. İkisini de sağ koyan Azrail de annesinin ve babasının canını alır. Han, Deli Dumrul hikâyesini çok beğenir. Bilge ozan, Han'dan ödülünü alarak oradan ayrılır. Sonunda da Dede Korkut'un töresi olan duayı yapar.

Mevlüt Uluğtekin Yılmaz'ın yazdığı, konusunu Dede Korkut Hikâyelerinden alan Deli Dumrul adlı oyunun olay örgüsü, birden fazla eksen oyun kişisi olduğu için diğerlerinden farklıdır. Oyun içinde nakledilenler farklı zaman ve mekânlarda, farklı kişilerle sağlanmıştır. Bundan dolayı olaylar dizisini olay tipine göre oluşturmak gerekir. Buna göre olaylar dizisi şu şekildedir ilerlemektedir. 1. Kervansaray yapımını bitiremeyen İlalmış, Han'a, bunun cezası

olarak Azgınsu'ya köprü yaptırma sözü verir. 2. Han'ın huzuruna bilge ozan getirilir. 3. Bilge Ozan, Han'a önce Dede Korkut'u anlatır. 4. Dede Korkut'un kadınlarla ilgili fikirlerini uzun uzun açıklar. 5. Dede Korkut hikâyelerinden Deli Dumrul'u anlatır. 6. Deli Dumrul, nam salmak için kuru bir derenin üzerine köprü yaptırmış geçenden otuz üç geçmeyenenden kırk altın almaktadır. 7. İki yolcunun köprüden geçeninden otuz üç, geçmeyeninden döve döve kırk altın alır. 8. Sonra gelen üçüncü yolcudan da kırk altın alır. 9. Köprünün yakınına kurulan bir obadan gelen ağıt sesleri üzerine Azrail'in bir yiğidin canını aldığını öğrenir. 10. Azrail'e dış biler ve küfre girer. 11. Azrail, Deli Dumrul'un canını almaya gelir. 12. Deli Dumrul, Azrail'in kimliğini öğrenince dua eder Allah'a yalvarır. Allah onu affeder ama kendi canı yerine bir can bulmasını ister. 13. Deli Dumrul, babasından ve anasından can ister, razı edemez. 14. Vedalaşmaya gittiği karısı canını vermek ister. Şahadet getirirken Deli Dumrul, Allah'a yalvarır. Allah, onu affeder. İkisinin de canını bağışlar. 15. Azrail, Deli Dumrul'un anne ve babasının canını alır. 16. Han'dan ödülünü alan Bilge Ozan, Dede Korkut'un duasıyla hikâyeyi bitirir.

Oyun'un ana teması, sevgi ve fedakârlıktır. Eser, sevginin üstünlüğünü Deli Dumrul'un hikâyesinden hareketle dikkatlere sunar. Deli Dumrul'un canına karşılık can bulma mecburiyeti; kıyas imkânı verir. Anne ve babanın evladı için göstermediği fedakârlığı eş gösterir. Eşinin böyle bir fedakârlık yapmasının sebebi Deli Dumrul'a karşı beslediği büyük sevgidir. Böylece eşinin sevgisinin üstünlüğü vurgulanır.

Oyunun olay zamanı kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda eserde geçen tek ipucu “14. yüzyıl Anadolu” sözleridir. Buradan yüzyılı kestirebilmekle birlikte kesin tarih bilinmemektedir. Zaten Dede Korkut Hikâyeleri, destansı halk hikâyesi olduğundan zaman unsurundan uzak olması da normaldir. Eserin anlatma zamanı 1988'dir. Bu yıllarda anlatılma sebebi ise oyunun sunuş kısmında Milli kültürün önemli bir kaynağı olan Dede Korkut Hikâyelerinin tanınması olarak belirtilmiştir.

Mekân olarak da tam ifade edilemeyen eserin, Anadolu'yu anlattığı bilinmektedir. Bu “14. yüzyıl Anadolu” sözlerinden anlaşılır. Fakat bu konuda başka bir bilgiye de rastlanmaz. Yalnız genel bir kanı olarak Dede Korkut Hikâyeleri'nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da geçtiği bilinmektedir. Bu aynı zamanda eserin sonundaki “Dede Korkut Hikâyeleri Üzerine” adlı yazıda da belirtilmiştir:

“Hikâyelerdeki olaylar, yer adlarından anlaşıldığına göre Anadolumuzun Doğu'sunda geçmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgemizin Dede Korkut

Hikâyeleri'ne “mekân” olması, bu mübarek vatan parçasının, Türk kültürüyle ne denli doğrulduğunu da ispat etmektedir.”²¹⁹

Oyunda, yazarın sözünü emanet ettiği kişi yoktur. Olayların ortaya çıkmasında rol alanlar; Han, Bilge Ozan, İlalmış, Sungur Bey, Dede Korkut ile Deli Dumrul hikâyesinde yer alan kişilerdir. Eserde tema Deli Dumrul üzerine kurulduğu için eksen kişi Deli Dumrul'dur. Oyunda dekoratif unsur durumunda şahıs bulunmamaktadır. Deli Dumrul; Yiğitliğini ispatlamaya çalışan bir gençtir. Biraz da Delidir. Oyunda bu, şu sözlerle anlatılır:

“BİLGE OZAN- Hanım, bilirsiniz, Oğuz elinde yiğidin yamanına, bahadırına, ele avuca sığmayanına deli demek adettir...”²²⁰

Nam salmak için gözünü budaktan esirgemeyen Deli Dumrul, Azaril'e diş bileyecek kadar ileri gider. Ama, yüreğinin temizliği ve eşine olan sevgisiyle ölümden kurtulur. Diğerleri: Han, otağında oturup hoş vakit doldurabilmek için Ozan'larla vakit geçirir. Bilge Ozan, etrafta bilgeliğiyle tanınır. Han'ın yanına da bu nedenle getirilir. Ona Dede Korkut'u ve hikâyelerini anlatır. İlalmış, Han'ın yapı işleriyle uğraşan bir elemanıdır. Sungur Bey, Han'ın otağındaki görevlidir. Onun emrinde çalışan saygılı bir kişidir. Dede Korkut, Oğuzların saygı duyduğu, ona danışmadan iş yapmadığı, On iki hikâyesi bulunan bir bilge kişidir.

Tek perdeden oluşan eser iki bölüm halindedir. Oyunun başında ve sonunda Dede Korkut'la ilgili bilgiler verilmiştir. Nesir şeklinde yazılan eserde hiç şiir bulunmamaktadır. Dili son derece sade ve anlaşılırdır. Destansı özellikler taşıdığı için Azrail konuşturulmuş ve olağanüstü olaylara yer verilmiştir. Bu olağanüstü olaylar; Azrail'in konuşması, Deli Dumrul'un ömrünü geri alması, sonuçta karısıyla yüz kırk yıl mutlu yaşaması gibi şeylerdir. Oyunun, özellikle dua kısmında deyimlere ve halk ifadelerine çokça yer verilmiştir;

“BİLGE OZAN- Gitmeden önce dua edeyim Hanım... Dede Korkut töresidir. Yerli kara dağların yıkılmasın! Gölge kaba ağacın kesilmesin! Akan suyun kurumasin! Koşar iken ak boz atın sendelemesin! Cenk yerinde alaca mızrağın körelmesin! Hakkın yazdırdığı çırağın yaza dursun. Tanrı namerde muhtaç etmesin. Ak pürçekli anayın, ak sakallı babayın yeri cennet olsun. Ak alında beş kelime dua kıldık, kabul olsun! Derlesin, toplasın günahımızı adı güzel Muhammed Mustafa yüzü suyu hürmetine bağışlasın Hanım Hey!”²²¹

²¹⁹ Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, *Deli Dumrul*, İlk-San Matbaası, Ankara, 1988, s. 20

²²⁰ A.g.e., s. 59

²²¹ A.g.e., s. 59

2.2.3. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Hikâyeden Oyunlaştırılanlar

Tepegöz / Turgay Nar

Dede Korkut hikâyelerinin Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda oyunlaştırıldığı hikâyelerden biri de Tepegöz'ün anlatıldığı, Turgay Nar tarafından kaleme alınan Tepegöz isimli eserdir.

“Oyunlarında okuru ilk kavrayışı belki şiir yoluyla oluyor Turgay Nar'ın. Bu da uzun bir şiir serüveninin ardından tiyatroya uzanan bir yazar olması açısından, çok doğal. Ama onun, evrenine sonradan girdiği tiyatronun diliyle şiir dilini örtüştürmedeki olgun becerisi, oyun yazınında benzersizdir denebilir. Öyle ki oyundaki şiir “söz”e, repliklere işlemekle kalmaz, ayraç aralarına, yani oyunun “açıklamaları”na da taşar...”²²²

Birçok yönüyle hikâyenin aslına sadık kalınan oyunda, yönetim kademesinde olanların yaptıkları hataların, bütün insanlığı mağdur ettiği anlatılır. Böyle bir konunun anlatma zamanına getirilmesi de temasıyla ilgilidir. Bir toplumda sıkıntının esas kaynağı halk değil, yönetimdir. Çünkü bu kesim, sorun çıkarmada da, çözüm üretmede de halktan daha etkilidir. Nitekim Aruz Koca'nın Peri Kızıyla birlikte işlediği günah, bütün bir halkın felâketi olur. Oyunun öncesinde Turgay Nar'ın, tecavüz kavramı üzerine Hegel'den seçtiği bir cümle oyunda anlatılanlarla paralellik göstermektedir.

“Toplumun tek bir üyesinin şahsında bütün öteki toplum üyelerinin de tecavüze uğraması, suçun mahiyetini kavramında değiştirmez, ama dış mevcudiyetinde değiştirir. Tecavüz, yalnız doğrudan doğruya ona uğrayanın dış mevcudiyetini değil, aynı zamanda bütünüyle sivil toplumun esprisini ve bilincini etkiler.”²²³

Oyunun özetini sunduktan sonra, yapıtın incelenmesi yerinde olacaktır. Oğuz halkı, düşmanla mücadeleye başlamıştır. Bu, çok kanlı bir mücadeledir. Bu mücadele sırasında halk acı içinde göç etmeye başlar. Bu göçlerden birinde Aruz Koca ve Gökçeçiçek'in oğlu kaybolur. Geri dönüp aramalarına rağmen çocuğu bulamazlar, ümitlerini kesip yollarına devam ederler. Başlarında Dede Korkut adında bir bilge kişi bulunan halk bir kervanla karşılaşır. Bu, garip bir kervandır. Kervanda altı delik olan ve kervan ilerledikçe dökülen bir çuval buğday; dev bir ayna; ipek, gösterişli bir kumaş bulunmaktadır ve yalnızca bir adam vardır. Kervancıbaşının yanına Oğuz halkından bir Cinci Kadın gelir. Adamın cinler tarafından çarpıldığını iddia eder. Cinci Kadın'a halkın da katılımıyla güneşin bir yansıması

²²² Turgay Nar, *Toplu Oyunları 1*, 1.Bsk. MitosBoyut Yay., İstanbul 1997, s. 7

²²³ Turgay Nar, *Tepegöz*, 1. Bsk. Gerçek Sanat Yay., İstanbul 1994, s. 5

olan Cinci Kadın'ın tefi gökyüzünden aşağı indirilir. Halk, bir gölgeye dönüşürken Cinci Kadın'ın da kamburu daha belirginleşir. Kadın bir Şaman'a dönüşür. Kervancı'nın gölgesi tefin üzerine yansır. Cinci Kadın'ın soruları üzerine adam yaşadıklarını anlatmaya başlar. Uzun bir yolculuk sırasında Çin, Kaşgar, Semerkand, Buhara, Tiflis, Anadolu gezerlerken bir su kenarında dururlar. Bu sırada ırmaktan bir Aslan Çocuk çıkar. Cinci Kadın'ın teşvikleriyle adam anlatmaya devam eder. Aslan Çocuk'un ırmaktan çıkmasıyla kainatın bütün aslanları oraya toplânır. Aslan Çocuk'un ırmağa bir batıp çıkmasıyla ırmak yedi yerden delinir ve kana bulanır. Kervan halkı da kervancıbaşı dışında ırmağın kenarında korkudan taş kesilmiştir. Adam, Aslan Çocuk'u tarif etmeye devam ettikçe onun Aruz Koca'nın yıllar önce kaybolan çocuğu olduğu anlaşılır. Çocuk, hem Aruz Koca'ya benzemekte hem de babası gibi sağ bileğinde yeşil bir ben bulunmaktadır.

Dede Korkut, Aslan Çocuk'un bulunup getirilmesi için bütün Oğuz illerine haber salar. Cinci Kadın'ın tefi de gökyüzüne yükselerek güneşle birleşir. Aruz Koca, oğlunun yaşadığını yıllardır boş bir beşiğin başında bekleyen karısı Gökçeçiçek'e haber verir. Aslan Çocuk bulunup babasının evine getirilir ama yabani bir hayvan gibidir. Dede Korkut, çocuğu eğitime alır. Bu sırada Aslan Çocuk'u emziren ana aslan obaya saldırır. Obanın köpekleri aslanı sıkıştırır. Aslan öldürülür ama Aslan Çocuk bundan çok etkilenir ve kendisini kayalara çarparak acısını gidermeye çalışır. Oysa ki birkaç gün önce ilk söyleyebildiği sözcük "ana"dır. Gökçeçiçek ve Aruz Koca, oğullarını kaybettiklerinden beri kendi derdiyle yanan iki yabancı gibi yaşamaktadırlar. Aruz Koca sevgisini bir kılıca, Gökçeçiçek ise bir beşiğe vermiştir.

Bir gün Aruz Koca, nefsiyle mücadele ederken yanında bir Peri Kızı bulur. Büyük bir yanılgıya düşen Aruz Koca'nın bu birlikteliğinden Peri Kızı hamile kalır. Peri Kızı'nın yapmak istediği şey zaten budur. Artık Aruz Koca'dan alacağını almıştır. Bu emaneti dokuz ay karnında büyütecek sonra da Oğuzların başına bir bela olarak salacaktır. Aslan Çocuk'a adının verilmesi için tören yapılmaktadır. Aslan Çocuk'un adını almak için yaptığı yiğitlik, dilini en iyi şekilde öğrenmek olmuştur. Aruz Koca, yıllarca oğluna veremediği sevgisiyle yaptığı kılıcı bugün ona kuşandırır. Artık Aslan Çocuk'un adı, Basat'tır. Basat, şenlikte bir kızla göz göze gelir ve ona aşık olur. Cinci kadın, tekrar ortaya çıkar. Kadın, Basat'ı tütsüler. Kadının güneşin yansması olan tefi tekrar halk yardımıyla gökten indirilir. Kadın, tef eşliğinde Basat'a bazı öğütler verir. Ama kadının "Gün gelip kılıcın kardeşine kin olacak." sözü herkesi, özellikle Aruz Koca'yı çok şaşırtır. Artık vakit dolmuş ve Aruz Koca'nın Hayal Perisi'nden olan oğlu Tepegöz doğmuştur. Tepegöz, Cinci Kadın'ın tefinde bir gölge olarak belirir. Sonra da nesnel dünyaya geçer.

Aruz Koca Tepegöz'ü evlat edinmiş, aradan yıllar geçmiştir. Basat, aşık olduğu Menevşe ile evlenir. Aruz Koca, Tepegöz'ü evlat edinmekle iyi ettiğinden emin değildir. Tepegöz, aç gözlülüğü ve hırçınlığı ile kardeşinin düğününde bile olay çıkarır. Basat, Tepegöz'ün yaptıklarını babasına anlatmamakta ama endişe duymaktadır. Zamanla Tepegöz, obanın başına bela olur. Bir oturuşta bir deveyi yer. Obada ne var ne yok her şeyi yemeye, insanların malına göz dikmeye başlamıştır. Halktan birçok kişi Dede Korkut'a Tepegöz'ü şikayete gelirler. Dede Korkut, şikayetler üzerine Tepegözle konuşur. Aruz Koca da yanlarındadır. Ama ne Dede Korkut'un ne de Aruz Koca'nın anlattıkları Tepegöz'ü yaptıklarından vazgeçirmeye yetmez. Sonunda Dede Korkut, Tepegöz'ü obadan kovar. Aruz Koca ise evlatlıktan reddeder. Tepegöz, geri döneceğini söyleyerek obadan ayrılır.

Gökçeçiek, Aruz Koca'ya Tepegöz'ü kendi evladı gibi sevdiğini ve onu kovmasına kızdığını söyler. Aruz Koca, Tepegöz'ün kendi oğlu olduğunu söylemeyi düşünür ama vaz geçer. Sefere çıkılır. Uzun süredir Tepegöz'den haber yoktur. Obada kadınların dışında çok az erkek kalmıştır. Diğerleri seferdedir. Herkes, mallarını ve canlarını Tepegöz'den nasıl koruyacağını konuşurken önce Cinci Kadın sonra da Tepegöz gelir. Bu sefer Tepegöz, yalnız da gelmemiştir. Yanında bir sürü çapulcu vardır. Tepegöz, yönetime el koyar. Tepegöz, tahtına oturmuştur. Oba halkını toplar. Kendisine günde üç yüz koyun, elli deve, kırk at verilecek, ayrıca halk o günkü ekmeğinden Tepegöz'ün askerlerini de doyuracaktır. Dede Korkut'un yalvarması üzerine Tepegöz, istediklerini yarıya indirir. Seferdeki kardeşi Basat'ın karısına da gözünü dikmiştir. Tepegöz, boruyu çaldığında bütün vergiler getirilir. Kadının birinin verecek bir şeyi olmadığından oğlu elinden alınır. Kadın buna razı olamaz ve oğlunun yerine kendi canını vermeye karar verir. Kadın Tepegöz'ün cellatları tarafından öldürülür. Basat, seferden dönmek üzeredir. Dede Korkut, Basat gelene kadar Tepegöz'ü gözlem altında tutmaya karar verir. Cinci Kadın, Tepegöz'e hizmetçi olarak verilir. Haberler ondan alınacaktır. Bu arada Basat, gelir. Obanın delisi seferde Basat'a ulaşmış ve olanları haber vermiştir. Basat, askerlerini obanın dışında bırakmış kendisi içeri kadar gelmiştir. Cinci Kadın, Basat'a Tepegöz'ün okla, kılıçla öldürülemeyeceğini sadece zayıf noktası olan gözüne kılıç saplanılarak öldürülebileceğini anlatır.

Basat, Tepegöz'ü dışarı davet eder. Tam kılıcını Tepegöz'e batıracakken Aruz Koca, arkasından onun kardeşi olduğunu söyler. Bu arada Tepegöz, Basat'ı yakalar. Aruz Koca'nın Tepegöz'e yalvarmaları da işe yaramaz. Cinci Kadın, garip dansları ve sözleriyle Tepegöz'ü oyalamaya başlar. Gökçeçiek, yavaşça Tepegöz'ün arkasına geçer ve elindeki kılıcı onun gözüne batırır. Tepegözün ölümü oba halkını sevince boğar.

Turgay Nar'ın şairane üslûbuyla yazdığı, konusunu Dede Korkut hikâyelerinden alan Tepegöz adlı oyunun olay örgüsü şu şekildedir. 1- Düşmanla mücadele eden Oğuz halkının göçü sırasında Aruz Koca ve Gökçeçiçek'in oğlu kaybolur. 2- Oğuz halkı içinde bir tek kişinin ve tuhaf yüklerin bulunduğu bir kervanla karşılaşır. 3- Cinci Kadın, tuhaf kervandaki adamdan bir Aslan Çocuk gördüklerini ve kervandaki herkesin taş kesildiğini öğrenir. 4- Aslan Çocuk'un Aruz Koca ve Gökçeçiçek'in oğlu olduğu anlaşılır. Çocuğun bulunması için tüm Oğuz iline haber salınır. 5- Aslan Çocuk, bulunup babasının evine getirilir. 6- Vahşi bir hayvandan farkı olmayan Aslan Çocuk'un eğitimini Dede Korkut üstlenir. 7- Aslan Çocuk'un ardından ona annelik yapan aslan obaya iner ve öldürülür. Aslan Çocuk, bundan çok etkilenir. 8- Aruz Koca, bir Peri Kızıyla beraber olur ve Peri Kızı hamile kalır. 9- Dede Korkut, Aslan Çocuk'a Basat adını verir. 10- Cinci Kadın, Basat'ı tütsülerken, kadının tefinde Aruz Koca'nın Peri Kızı'ndan olma oğlu Tepegöz belirir. 11- Aruz Koca, Tepegöz'ü evlat edinir. 12- Basat, Menevşe ile evlenir. 13- Tepegöz, halkın hayatını altüst etmiştir. İnsanların mallarını yiyip onlara zarar vermektedir. 14- Dede Korkut, Tepegöz'ü kovar. Aruz Koca ise evlatlıktan reddeder. 15- Oba halkı sefere çıkar. Obada kadın ve çocukların dışında az sayıda erkek kalmıştır. 16- Tepegöz, yanında getirdiği çapulcularla beraber obanın yönetimine el koyar. 17- Halkı vergi yağmuruna tutar. Vergiyi ödeyemeyen can verecektir. 18- Basat, askerlerini obanın dışında bırakarak obaya döner. Tepegöz'ün yaptıklarını haber almıştır. 19- Cinci kadın, Basat'ın sadece gözüne bir kılıç saplânılarak öldürülebileceğini söyler. 20- Basat Tepegöz'e kılıç saplamak üzereyken babasından onun kardeşi olduğunu öğrenir. 21- Tepegöz, Basat'ı yakalar. 22- Gökçeçiçek, Tepegöz'ün gözüne kılıcını saplayarak onu öldürür.

Oyunda işlenen asal durum, devlet yönetiminde ufak bir ihanetin bile halkı ve yöneteni çok zor durumda bırakacak sonuçlar doğuracağıdır. Eserdeki ihanet, yönetimle ilgili bir ihanet değildir ama bir yönetici hangi konuda olursa olsun ihanet duygusunun uzağında bulunmalıdır.

Eserde Aruz Koca, çocuğunu kaybettikten sonra karısından da uzaklaşır ve bir gün art niyetli bir Peri Kızı ile beraber olur. Bu beraberlikten doğan Tepegöz, Aruz Koca'nın obasının başına bela olur.

“DÜŞ PERİSİ- Ey Aruz Koca, aldım senden alacağımı... Var, yanılığını bekle şimdi... Emanetin bende kalacak, gün gelip vakt irişince gel, emanetini al benden... oğuz'un başına bir bela saldın, halkının ekmeğine, suyuna bir bela saldın... Senden aldığım bu emaneti karnımda öyle bir büyüteceğim ki sana teslim ettiğimde bu emanetin bastığı yer kezzap, gözünün baktığı yer ateş olacak... Ve sen aruz Koca, kendi evladın

olan bu emanetin ateşiyle yanıp, kezzabıyla yunacaksın... Oğuz'un, başına bir bela saldın Aruz koca, Oğuz'un başına bir bela...”²²⁴

Oyunda anlatılan hikâyenin olay zamanı belirsizdir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin zamanı olan 13. yüzyıl olay zamanı olabilir. Zamanın belirsizliği eserde geçen bazı ifadelerden de anlaşılmaktadır:

*“Zaman, fırtınalarla uğuldayan bozkırda ıssız bir şafağın içinden geçmektedir...”*²²⁵

Eserin anlatma zamanı 1994'tür. Türk kültürünün yansıtıldığı en önemli eserlerden olan Dede Korkut Hikâyeleri, dönem dönem yeni eserlerde vücut bularak topluma kazandırılmıştır. Tepegöz de bu kazanımların en dikkat çekici olanlarından.

Bütün Dede Korkut Hikâyeleri'nde olduğu gibi bu hikâyenin de mekânı Oğuz İli'dir. Oğuz İli, Anadolu'yu kapsayan bir mekândır. Bu genel mekânın dışında özel ve iç mekânlar belirtilmemiştir.

Oyun kişilerinin sayısı yirmi sekizdir. Yazarın sözünü emanet ettiği şahıs Dede Korkut'tur. Eserin teması olan “ihanet” oyunun başında Dede Korkut'un sözleriyle anlatılmıştır. Olayların ortaya çıkmasında rol oynayan şahıslar; Aruz Koca, Gökçeçiçek, Basat, Tepegöz, Cinci Kadın, Menevşe, Kervancı, Yaşlı Kadın, Sarı Çoban, Düş Perisi, Obanın Delisi, Değirmenci, Genç Kadın ve Genç Kadın'ın çocuğudur. Dekoratif unsur durumunda bulunan şahıslar; Oğuz halkı (kadınlar, erkekler, çocuklar), 1. Adam, 2. Adam, 3. Adam, 1. Kadın, 2. Kadın, 3. Kadın, Cinler (zaman cinleri, elem cinleri), Hayal Kişiler (bedenler ve gölgeler), 1. Zorba, 2. Zorba, iki cellat ve askerlerdir. Dede Korkut: Oyunda temanın anlatılmasında ve eserin gelişiminde en önemli rol oynayan kişidir. Her şey ona danışılarak yapılır. Toplumun eğitiminden ve yaşamın düzeninden sorumlu kişidir.

*“DEDE KORKUT- İhanet bir tutam balçık kadar bile olsa bazen güneşi sıvayıp karartmaya yetebilir... Oysa ki güneş balçık altında da güneştir...”*²²⁶

Aruz Koca: Oyunda karısına ihanet eden ve bu ihanetten meydana gelen çocuğu vesilesiyle oğlunu ve devletini kaybetmek üzere olan kişidir. Küçük bir yanılğı böyle büyük bir kayba neden olmak üzeredir. Bir idarecinin böyle küçük bile olsa yanılğıya düşmemesi ve ihanet etmemesi gerektiği Aruz Koca'nın şahsında anlatılmaya çalışılmıştır. Gökçeçiçek: Aruz Koca'nın eşidir. Oğlunu bir göç esnasında kaybettikten sonra bütün dünyası boş bir beşikten ibaret kalır. Eşinden ve hayattan uzaklaşır. Bu uzaklaşma da aruz koca'nın ihanetine ve

²²⁴ Turgay Nar, *Tepegöz*, s. 28

²²⁵ A.g.e., s. 9

²²⁶ A.g.e., s. 10

yaşanacak büyük yanılgıya zemin hazırlar. Eserin sonunda Gökçeçiçek Tepegöz'ü öldürür. Basat: Eserde Aruz koca ve Gökçeçiçek'in göç sırasında kaybettikleri ve aslanlar tarafından büyütülen çocuktur. Bulunduktan sonra Dede Korkut tarafından eğitilir ve Basat adını alır. Diğerleri: Tepegöz, Aruz Koca'nın Düş Perisi'nden doğan ve başının üstünde bir tek gözü bulunan tuhaf yaratılışlı oğludur. Oğuz Boyu'nu birbirine katar. Oyunun sonunda öldürülür, onunla birlikte ihanet de yok edilir. Cinci Kadın, oyunda cinlerden yardım alarak bazı gerçekleri ortaya çıkaran kişidir. Menevşe, Basat'ın karısıdır. Kervancı, Aslan Çocuk'u gördüğünü haber veren kişidir. Yaşlı Kadın, Cinci Kadın ve halktan diğer kişilerle Kervancıbaşı'nı anlamaya çalışan kişidir. Sarı Çoban, Aruz Koca'ya ana aslanın öldürüldüğü haberini ve Aslan Çocuk'un durumunu haber veren kişidir. Düş Perisi, Aruz Koca'yı bir anlık yanılgıya düşüren, onun ve obasının başına bela olarak Tepegöz'ü salan karakterdir. Obanın delisi, Obadaki sıkıntılı durumu seferde olan Basat'a haber veren kişidir. Değirmenci, Tepegöz'ü şikayete gelenlerden biridir. Çünkü Tepegöz, değirmendeki ürünlerin yanında değirmen taşlarını bile yemiştir. Genç Kadın, Tepegöz'e verecek bir şeyi olmadığı için oğlunu vermek zorunda kalan sonra da onun yerine kendi canını veren kişidir. Genç Kadının oğlu, Tepegöz'e kurban edilmek üzereyken kurtulan çocuktur. Oyunda Oğuz halkı, 1. Adam, 2. Adam, 3. Adam, 1. Kadın, 2. Kadın, 3. Kadın, Cinler, hayal kişiler, 1. Zorba, 2. Zorba, iki cellat ve askerler dekoratif unsur durumunda bulunan kişilerdir.

Oyun iki perdeden oluşmaktadır. 1. perdede iki tablo vardır. 1. tablo yedi sahnedir. 2. tablo ise dört sahnedir. 2. perde yine iki tablodur. 1. tablo dokuz sahne, 2. tablo ise üç sahneden oluşmuştur. Eser nazım nesir karışık yazılmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri, destansı halk hikâyesi olduğu için üç noktaya ve masalımsı ifadelerle sık sık yer verilmiştir:

“DEDE KORKUT- Günlerden bir gün...”²²⁷

“DEDE KORKUT- Göçler göçleri kovaladı, savaşlar savaşları... Derken, hanım hey, bir gün...”²²⁸

Eserde, Dede Korkut Hikâyeleri'nin üslûbu kullanılmıştır. Olağanüstü olaylara yer verilmiştir. Bu da destansı halk hikâyesi olarak da bilinen Dede Korkut Hikâyeleri'nin en önemli özelliklerinden biridir.

Oyunun küçük birimlere ayrılarak incelenmesi, anlam katmanları açısından oldukça önemlidir. 1994'te yayımlanan ve çağdaş bir anlayışla yeniden yazılan oyunun, gelenekteki hikâyeden kimi noktalarda ayrıldığı görülür. Birinci perdenin birinci sahnesinde Dede Korkut insanoğlunun ihanete meyilli olduğunu vurgulamaktadır.

²²⁷ Turgay Nar, *Tepegöz*, s. 11

²²⁸ A.g.e., s. 13

“DEDE KORKUT: İnsanoğlu ki,

Her zaman güneşi arar;

Gözlerinin biriyle güzelliği,

Diğeriyle ihaneti görür... ”²²⁹

Bir göç sırasında çocuklarını kaybeden Aruz Koca ve Gökçeçiçek yıllarca yas tutarlar. İkinci sahnede Dede Korkut bu durumu da açıklamaktadır.

“DEDE KORKUT: Hânım yol uzun olur, söz kısa...

Oğuz kervanı baktı ki Aruz Koca'nın oğlancığı göç boyunca bir yerlerde yitmiş, varıp geldikleri yoları geri döndüler... Kırk gün kırk gece uçurum ağızları, çalı dipleri birer birer arandı... Ama Aruz Koca'nın yitik oğlancığı bir tülü bulunmadı... ”²³⁰

Üçüncü sahnede korkunun kervanı gelir zaman alıp zaman sattığını ifade eden Kervancıyla.

“KERVANCI: (sabuklamaya başlamıştır) Nerededir insanımız,

Kervanımız,

Devranımız,

Kervanımız,

Devranımız...

Günaydın tanrıların tuhaf kuluçkası...

Burada herkes yorgunluğudur böceklerin...

Pembe bir şaraptır bakışları ölümün... ”²³¹

Arslanlarla birlikte yaşadığı anlaşılan Basat bir gün yeniden obaya getirilecektir, dilini öğrenip, anne babasını bilecek ve “Basat” adını alacaktır. Basat'ın yaşadığı haberi hikâyede at çobanı tarafından bildirilirken, oyunda dördüncü sahnede Kervancı tarafından dile getirilir.

“KERVANCI: Onun, ırmağın gövdesinden çıktığını gören kâinatın bütün aslanları kopup geldiler ırmağın kenarına... İrmağın gövdesini lânetlediler, bir yudum bile su içirmediler bize... Aslan çocuk, bir batıp bir çıktı ırmağa, ırmak yedi yerden delindi, yedi gözden kan olup bulandı... Kervan halkı korkudan taş kesildi ırmağın kenarında. Onlar hâlâ orada sonsuzluğun çığlığında bekler dururlar... ”²³²

Beşinci sahnede Dede Korkut, Kervancı'nın anlattığı oğlancığın Aruz Koca'nın çocuğu olma ihtimaliyle insanları harekete geçirmeye çalışmaktadır.

²²⁹ Turgay Nar, *Tepegöz*, s. 10

²³⁰ A.g.e., s. 12

²³¹ A.g.e., s. 14

²³² A.g.e., s. 17-18

*“DEDE KORKUT: Tez elden bütün Oğuz illerine haber salına... Denile ki Aruz Kca'nın yıllar önce göç boylarında yitirdiği oğlancığı Hayat Irmağı'nın çevresinde aslanlarla yaşar imiş... Bütün Oğuz yiğitleri toplana, Aruz Koca'nın aslan oğlancığı getirile!..”*²³³

Altıncı sahnede Gökçeçiek'in bu hüznü bekleyişte tüm sevgisini bir boş beşiğe, Aruz Koca'nın ise bir kılıca verdiğini ve karı-kocanın bu süreçte birbirlerinden uzaklaştıklarını, aynı yatağı bile paylaşmaz hale geldiklerini anlarız. Dede Korkut'tan oğlunun bulunduğu müjdesini alan Aruz Koca oldukça sevinçlidir.

*“ARUZ KOCA: Beş akça devem var, beşi de kesile, şenlikler yapıla... Yiyen yesin, içen içsin, yiyip içmeyen, gülüp eğlenmeyen bu diyardan gitsin!..”*²³⁴

Yedinci sahnede aslan çocuk evine getirilir anne Gökçeçiek ilk başta inanamaz bu duruma. Sonrasında kabullenip çocuğuna sarılmak istedikçe, aslan çocuk ona saldırır. Dede Korkut onları yatıştırır.

*“DEDE KORKUT: Sabret kızım, henüz anlamaz seni... Ona bir insanoğlu olduğunu anlatmak çok zaman ister.. Sabret kızım, sabır her güzelliğin aynasıdır...”*²³⁵

İkinci tablonun birinci sahnesinde, aslan çocuğu büyüten anne aslanın öldürüldüğünü, bunun yüzünden de aslan çocuğun kendine eziyet ettiği verilmektedir.

*“SARI ÇOBAN: Evet ağam görsen yüreğin dayanmaz, taş olsan erirsin. Yağmurdan ıslanmış kayalara vurup duruyor körpe bedenini...”*²³⁶

İkinci sahnede, Aruz Koca ve Gökçeçiek kendilerini, birbirlerini, ilişkilerini sorgulamaktadır.

“GÖKÇİÇEK: Yılgılarla kuşattık sevgimizi...”

ARUZ KOCA: Ama artık...

GÖKÇİÇEK: Artık oğlancığımız yanımızda Aruz...

ARUZ KOCA: Öyleyse neden hâlâ bir yılgı göçüğünün altındayız...

*GÖKÇİÇEK: Bir yılgı göçüğünün... Bilmiyorum...”*²³⁷

Sonunda Aruz Koca yanılgıya düşer ve üçüncü sahnede bir düş perisini iğfal eder. Gelenekte peri kızıyla birleşen Sarı Çoban'ın yerini oyunda Oğuz Beyi Aruz Koca alır.

“DÜŞ PERİSİ: Ey Aruz Koca, aldım senden alacağımı... Var, yanılgını bekle şimdi... Emanetin bende kalacak, gün gelip vakit erişince gel, emanetini al benden...”

²³³ Turgay Nar, *Tepegöz*, s. 19

²³⁴ A.g.e., s. 20

²³⁵ A.g.e., s. 22

²³⁶ A.g.e., s. 24

²³⁷ A.g.e., s. 26

*Oğuz'un başına bir bela saldın, halkının ekmeğine, suyuna bir bela saldın... Senden aldığım bu emaneti karnımda öyle bir büyüteceğim ki, sana teslim ettiğimde bu emanetin bastığı yer kezzap, gözünün baktığı yer ateş olacak... Ve sen Aruz Koca, kendi evladın olan bu emanetin ateşiyle yanıp, kezzabıyla yunacaksın... Oğuz'un, başına bir bela saldın Aruz koca, Oğuz'un başına bir bela..."*²³⁸

Dördüncü sahnede aslan çocuk büyümüş, Dede Korkut tarafından Basat adı verilmiştir. Cinci Kadın da, Basat'ı tütsülemek istemektedir. Bir Şaman ayinini anımsatan bu tören aynı zamanda ilk perdenin de sonudur. Perdenin sonu, aynı zamanda lânetin de başlangıcını doğurur, Cin tefinden Tepegöz'ün doğumu yansılır.

İkinci perdenin, ilk tablosunun, birinci sahnesinde Basat'ın düğünü yapılmaktadır. Tepegöz, Aruz Koca tarafından evlat edinilmiştir. Basat'ın ilk avından dönüşünde, Tepegöz avın çoğuna göz koyar. Aruz Koca, Basat ve Tepegöz arasında tatsızlık yaşanır.

*"TEPEGÖZ: Geyiklerden üçü, tavşanlardan beşi, kekliklerden on beşi bana ayrıl!..."*²³⁹

İkinci sahnede artık karı-koca olan Basat ve Menevşe, Tepegöz'ün sevgisizlik ve yalnızlık üzerine böyle yabanileştiğini düşünmektedirler.

"BASAT: Sevgisizlik bir insana her şeyi yaptırır.

MENEVŞE: Oğuz halkı Tepegöz'ü sevmeseydi ortak eder miydi ekmeğine aşına...

*BASAT: Bu öyle bir sevgi değil menevşem... İnsanı ölüme sürükleyecek bir yalnızlık..."*²⁴⁰

Üçüncü sahnede Tepegöz, Sarı Çoban'ın devesini, Yaşlı Kadın'ın bir çuval kayısını yiyip, üç kazan da sütünü içmiştir. Ayrıca Değirmencinin de yedi teknelik hamurunu ve değirmen taşlarını yemiştir. Bu kişiler Aruz Koca'ya şikayetlenmekte ve Dede Korkut'tan medet ummaktadırlar. Dördüncü sahnede Tepegöz kendisiyle konuşmaya çalışan Dede Korkut'la alay eder, halktan kişileri ise imâlî tehdit eder. Aruz Koca Tepegöz'ü kovar.

*"TEPEGÖZ: Zaten kalacak değilim, ama gitmiş de değilim. Beni özleyebileceğinizi düşünerek sık sık geleceğim ziyaretinize..."*²⁴¹

Beşinci sahnede Gökçiçek Tepegöz'ün gitmesine üzülmüştür, bunun yanı sıra Basat da sefer gidecektir. Altıncı sahnede, halk sefere giden Basat'ı uğurlar. Yedinci sahnede Tepegöz savunmasız kalan obaya varır ve oraya hakim olur. Yine bu sahnede Tepegöz'ü yaratmakla suçlanan Cinci Kadın'ın ağzından illüzyon kırılır. Bu kırılma, oyunda yer yer anlatılar yapan

²³⁸ Turgay Nar, *Tepegöz*, s. 33-34

²³⁹ A.g.e., s. 37

²⁴⁰ A.g.e., s. 39

²⁴¹ A.g.e., s. 43

Dede Korkut'un açık biçim özelliğindeki anlatıcı kavramının verilmesinin dışında, kapalı biçim özellikleri daha fazla olan oyunda teknik olarak çok sağlıklı görünmemektedir.

*“CİNCİ KADIN: Tepegöz'ü ben çıkarmadım tefin içinden. Oyunu yazana sorun...”*²⁴²

Sekizinci sahnede, Tepegöz adamlarıyla halka vergi bindirmektedir. Dede Korkut bu durumun karşısında, Tepegöz'e laf geçirememektedir.

*“TEPEGÖZ: (ayağa kalkar) Oba halkına buyruğumdur.. Bana günde üç yüz koyun, elli deve, kırk tane de at vereceksiniz! Ayrıca herkes o günkü ekmeğinden aşından askerimi doyuracak kadar verecek...”*²⁴³

Tepegöz vergileri almaktadır. Malı olmayanlardan canını alacağını ifade eder ve Genç Kadın'ın çocuğunu alıkoyar. Dede Korkut, halka sabırlı olmalarını tavsiye eder, Genç Kadın, Dede Korkut'la aynı görüşte değildir.

*“GENÇ KADIN: Sabır, sabır, sabır... Senin bilgeliğin sabrın çemberiyle körelmiş... Sıra senin canına da geldiğinde içinden bol bol sabır çekersin...”*²⁴⁴

İkinci tablonun birinci sahnesinde ise Cinci Kadın'ın Tepegöz'ün tek zayıf noktasının tek gözü olduğunu söylemesi üzerine, ikinci sahnede Tepegöz'ün ölümü gelenekteki gibi Basat elinden değil, annesi Gökçeçiçek elinden gerçekleşir. Oyuna getirilen bir diğer yenilik üçüncü sahnede Tepegöz karşısında elde edilen başarı üzerine, halkın coşkulu halayı sırasında “Tepegöz yavrusu”nun da kalabalık içine karışmasıdır. Gelenekteki biçiminden kimi sapmalarla ilerleyen oyundaki ileti aynen korunmuştur. Gayrı meşru bir ilişkiden dünyaya gelen Tepegöz, tüm toplum hayatına felaket getirmiştir. Nefse mağlubiyetin cezasını ferdin yanında tüm toplum çekmektedir.

Tepegöz'ün doğumundan itibaren halkta huzur kalmamış, adalet sarsılmış, düzen bozulmuştur. Olağanüstü unsurların kullanıldığı oyun, Oğuz'un Tepegöz denen belâdan kurtarılmasıyla son bulur.

2.2.4. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Hikâyesinden Oyunlaştırılanlar

Aşk ve Barış / Suat Taşer

Suat Taşer (1919-1982) Aşk ve Barış (1961) adlı oyununda, dünyada barış ve insanlar arasında sevgi ülküsünü genel düzeyde ele alırken, Dede Korkut hikâyelerinden “Kazılık

²⁴² Turgay Nar, *Tepegöz*, s. 48

²⁴³ A.g.e, s. 50

²⁴⁴ A.g.e., s. 53

Koca Oğlu Yigenek Boyu”nu işlemektedir.²⁴⁵ Hikâyede üzerinde durulan “aile sevgisi, babaya bağlılık, tedbirli hareket etmek, güzel söz söylemek...” gibi erdemli davranışların başarıdaki rolü, oyunda da dile getirilen iletilerdendir. Ancak olayların akışında ve kişilerin değerlendirilişinde kimi farklı yapılanmalar göze çarpmaktadır. Dede Korkut yerine “iri yapılı, ak sakallı, dinç bir ihtiyar”ın anlatıcı rolünde “Koro” adı altında oyunda yer alması; Kazılık Koca’nın gelenekteki şarabın tesiriyle kendinden geçip Bayındır Han’dan akın isteği yerine, Arız Koca’nın söz alıp Canguz’un talanına karşı gelmek için mücadele isteği üzerine akın kararı alması; babasının zindanda tutsak olduğunu, Yigenek’in atıştığı arkadaşı yerine çok sevdiği Kınalı Kız’dan öğrenmesi; Yigenek’in bilek gücüyle değil, dile gelip güzel söz söylemesiyle babasını kurtarması bunlardan birkaçıdır.

2.2.5. Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Hikâyeden Oyunlaştırılanlar

Burla / İffet Halim Oruz

Konusunu Dede Korkut hikâyelerinden alan ilk oyun, Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü münasebetiyle yazılmıştır. Türk milletinin gücünü, büyüklüğünü Dede Korkut Hikâyeleri’nin kahramanlarından Salur Kazan’ın evinin düşmanlar tarafından yağmalanmasını konu edinerek anlatan “Burla” isimli oyun, İffet Halim Oruz tarafından kaleme alınmıştır. Bu manzum oyunda, Türklerdeki vatan sevgisi üzerinde durulur. Eserin takdiminde bu hikâyenin oyunlaştırılmasının gayesi, Dede Korkut Hikâyelerinin tiyatroya mal edilmek istenmesi olarak anlatılır.²⁴⁶

Dede Korkut hikâyeleri arasında yer alan Salur Kazan’ın evinin yağmalanmasını konu edinen manzum oyun 1933’te yayımlanmıştır.²⁴⁷ Gelenekteki biçiminden kimi noktalarda ayrılan oyunda temel anlatı birimleri aynen korunmuştur. Ava giden Salur Kazan’ın yokluğunu fırsat bilen düşmanlar hanın otağını basarak karısı Burla ve oğlu Oruz’u tutsak alırlar. Kara kaygılı rüya görüp avı yarıda bırakan Salur Kazan çadırına geri döner, olanları görür ve ailesini kurtarır. “Deli Dünder”, “Sarı Kılams”, “Kara Budağ” gibi kimi beylerin oyuna katılması, gelenekteki “Kara Göne”, “dayı” gibi kişilerin oyunda yer almaması dikkati çeker.²⁴⁸

²⁴⁵ Bkz. Özdemir Nutku, *Dünya Tiyatrosu Tarihi* 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 307

²⁴⁶ Bkz. İffet Halim Oruz, *Burla*, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 27

²⁴⁷ Bkz. M. Nihat Özön ve Baha Dürder, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1967, s. 314

²⁴⁸ Bkz. Ebru Kavas, “Cumhuriyet Sonrası Türk Tiyatrosunda Halk Anlatı Geleneğinden Yararlanma”, s. 1599

2.2.6. Farklı Dede Korkut Hikâyelerinden Oyunlaştırılanlar

Korkut Ata / Turan Oflazoğlu

Dede Korkut hikâyelerinin oyunlaştırıldığı tiyatrolar arasında en dikkat çeken, birçok Dede Korkut hikâyesini iç içe vermesi ve Dede Korkut felsefesini günümüzle ilişkilendirmesi gibi özellikleriyle Turan Oflazoğlu tarafından yazılan Korkut Ata isimli oyundur. Eserde, ölüme direnmeye çalışan Korkut Ata'nın bütün bilgeliğine rağmen, ölüme direnemeyişi ve teslimiyeti anlatılır.

1998'de Türk Dil Kurumu Yayınlarından çıkan oyun, on iki Dede Korkut hikâyesinden dördünü; Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Kan Turalı, Deli Dumrul bir araya getiren bir tiyatro metnidir. Bu hikâyeler içinden seçilerek oyunlaştırılan metinde, gelenekteki epik şiir dili korunmuş ve ayrı rollerin aynı oyuncularla yorumlanabileceği bir anlatım düzlemi sağlanmıştır. Oyunda ölümle yüzleşen Korkut Ata'nın Azrail'e diliyle, sözüyle, kopuzuyla meydan okuyuşu, ancak sonunda teslim oluşu anlatılmaktadır.

Oyunun özeti, oyunun dokusunu rahatça çözmemiz açısından yardımcı olacaktır. Korkut, bir mezar kazmakta olan Azrail'den mezarın kendisi için kazıldığını öğrenir. Ölümden kurtuluş için çare aramaya başlar. Azrail'i dayakla korkutmaya çalışır, ama bunun çözüm olmadığını anlar. Sonra kopuz çalmaya başlar. Azrail de Korkut'un ezgileri, öyküleri devam ettikçe yaşayacağına söz verir. Korkut, öykülerini anlatmaya başlar:

Kadınların çeşitlerini anlatır. İlki, ev yapan yuva kuran kadındır. O, mutlu olmayı hak eder. İkincisi, ev yıkan kadındır. Böylesi, herkesten uzak olmalıdır. Üçüncüsü, evin dayığıdır. O, olmadan ev ayakta durmaz. Misafirlerini izzet-i ikramla karşılar. Dördüncüsü, solduran kadındır. Sabah kalkıp yüzünü bile yıkamadan yemeye başlar ama yine de kadir kıymet bilmez. Böylesi de düşman başıdır. Bayındır Han, bir şölen düzenler. Şölene gelen beylerden oğlu olan ak otağa, kızı olan kızıl otağa, çocuğu olmayansa kara otağa misafir edilecektir. Kara otağa gelen misafirin altına kara keçe serilecek, kara koyun yahnisi yedirilecektir. Kara otağa alınan Dirse Han, karısı Tomur'a hesap sorar. Onlara Korkut, aracı olur. Dua edip bir erkek evlat dilerler. Açları doyurur, açıkta olanları giydirebilirler. Sonunda bir erkek evlada sahip olurlar. Çocuk arkadaşlarıyla oyun oynarken üzerlerine gelen bir boğayla çekişir ve onu yener. Korkut, ona Boğaç adını verir. Babası Dirse de beyliğini oğluna bırakır. Boğaç, işini kendi yakınlarıyla yürütmeye başlar. Babasının beylerini arka plânda bırakır. Bundan hoşlanmayan beyler Dirse Han'a oğlunu şikayet ederler. Birkaç da iftirada bulunurlar. Dirse Han, oğlunu ava çağırır ve sırtından oklar. Annesi Tomur, kırk kızla birlikte gelerek

Boğaç'ı kurtarır. Çünkü, bir Hızır, Boğaç'a yarasının merhemini söylemiştir. Boğaç da babasını iftiracı beylerin elinden kurtarır.

Azrail, yine Korkut'un canını almaya gelmiştir. Ama Korkut, öyküsünü anlatmaya devam eder. Oğuz Beyleri, Bayındır Han'ın karşısında toplanmışlardır. Bay Büre, soyunu devam ettirecek bir oğlunun olmadığından şikayet eder. Bütün beyler, Bay Büre'nin bir erkek evladının olması için dua ederler. Bay Biçen de bir kız evlat istemektedir. Beyler, onun için de dua ederler. Bay Biçen, eğer bir kızı olursa onu Bay Büre'nin oğluna kettiğini söyler. Bay Büre'nin bir oğlu, Bay Biçen'in de bir kızı olur. Bay Büre'nin oğlu dillere destan bir yiğit olur. Korkut Ata, onun adını Bamsı Beyrek koyar. Bamsı Beyrek, bir gün Bay Biçen'in kızı Banı Çiçek'in otağına rastlar. Banı Çiçek, Bamsı Beyrek'in karşısına başka bir sıfatla çıkar. Ve eğer kendisini at yarışında, ok atışında ve güreşte geçerse Banı Çiçek'i görebileceğini söyler. Beyrek, üç şekilde de kızı yener. Kız, asıl kimliğini açıklar. Beyrek, parmağındaki yüzüğü Banı Çiçek'e takarak onu kendine nişanlar. Beyrek'in annesi Karaca ve babası Bay Büre onun evlenmek istediğini öğrenirler. Fakat Beyrek'in kızı alabilmesi için Deli Karçar denilen kardeşini ikna etmesi gerekmektedir. Beyrek, Korkut Ata'dan yardım ister. Karçar'la önce Korkut Ata görüşür. Karçar, Korkut Ata'ya el kaldırmışken onun kopuz çalısıyla yumuşar ve kardeşini Beyrek'e vermeye razı olur. Yalnız, bazı istekleri de vardır. Dişi deve görmemiş bir erkek deve, kırsığa yaklaşmamış bir aygır, koyun görmemiş bir koç, kuyruksuz kulaksız bir köpek, bin tane de pire ister. Bay Büre, bütün hayvanları bulur. Köpekle pireler de Korkut Ata'nın görevidir. Karçar, hayvanları kabul eder. Pireler için Korkut Ata, soyunmasını, pirelere ancak öyle ulaşabileceğini söyler. Soyunup Korkut'un gösterdiği yere giren Karçar, böyle bir şey istediği için pişman olur. Tövbe eder. Beyrek ve Banı Çiçek evlenirler. Gerdek gecesi otağı düşmanlar basar ve Beyrek kaçırılır. Aradan on altı yıl geçmiştir. Banı Çiçek'in kardeşi Karçar, Bayındır Han'ın divanında Beyrek'in diri haberini getirene ödül, ölü haberini getirene de kardeşini vaat eder. Yalancı oğlu Yalancık, Beyrek'in kanlı gömleğini getirir. Banı Çiçek, Yalancık'a nişanlanır. Bay Büre, adamlarını oğlunu diyar diyar aramaya gönderir. Hapse düşmüş olan Beyrek, kendisini aramaya çıkan bezirgânlarla karşılaşır. Anasının, babasının, kardeşlerinin sağ olduğunu yalnız Banı Çiçek'in nişanlandığını öğrenir. Beyrek'i tutsak eden Bey'in kızı Gökçe, Beyrek'i sonra dönüp kendisini helaline alması karşılığında hisardan kurtarır. Beyrek, Banı Çiçek'in düğününe yetişir. Bayındır Han'dan gelinin oynamasını ister. Gelinin yerine başkaları kalkar ama Beyrek onun olmadığını anlayınca kopuz çalmaz. Banı Çiçek, oynar. Beyrek de derdini anlatan şiirler söyler, kopuz çalar. Beyrek, kimliğini açıklar ama kendisi hakkında yalan söyleyen Yalancık'ı bağışlar.

Kanlı Koca, oğlu Kan Turalı'yı evlendirmek istemektedir. Fakat Kan Turalı'nın istediği kızı bulabilmek zordur. Çünkü onun aradığı kız, daha Kan Turalı kalkmadan kalkmalı, o atına binmeden kız binmeli, o düşman üstüne varmadan kız varmalıdır. Kan Turalı, bir türlü kendine uygun kızı Oğuz İli'nde bulamaz. Kanlı Koca, tüm diyarda oğlu için kız aramaya çıkar. Oğluna en uygun Trabzon Tekfuru'nun kızını bulur. Ama kızın babasının damat olabilecek yiğit için üç canavarı yenme şartı vardır. Kükremiş aslan, kara boğa ve kara buğra bu üç canavardır. Kan Turalı, Selcen'i babasından ister, üç canavarı alt eder. Kan Turalı, eşi Selcen'i memleketine götürürken bir ağacın altında uykuya dalar. Üzerlerine düşman gelir. Selcen, Kan Turalı'yı zor da olsa uyandırır. İkisi beraber savaşarak düşmanı püskürtür ve mutlu olurlar.

Oğuz ilinde Deli Dumrul adında bir genç, kuru bir derenin üzerine köprü kurar. Köprüden geçenden otuz akçe geçmeyenden kırk akçe ister. Bu şekilde insanlara eziyet eder. Köprünün hastalıklara şifa olduğunu, kısmetsizlere kısmet bulduğunu söyler ve yalanlarını daha da arttırır. Korkut, Deli Dumrul'u uyarır ama onun uyarıdan da anlayacağı yoktur. Bu arada bir ağıt sesi duyulur. Bir yiğit ölmüş herkes onun ardından ağlamaktadır. Deli Dumrul, adamın canını Azrail'in aldığını öğrenince Azrail'e meydan okur, küfrederek. Azrail'in görünmesiyle beraber Deli Dumrul, neye uğradığını şaşırır ve haksızlığını anlar. Onun ortadan kaybolmasıyla tekrar küfretmeye başlar. Azrail'in tekrar dönüşüyle yine durumun farkına varır. Ama artık Tanrı'nın gazabını üzerine çekmiştir. Azrail, Dumrul'un canını almak üzereyken Dumrul, Allah'a dua eder. Bunun sonucunda canına karşılık bir can bulması istenir. Deli Dumrul, babasından ve anasından can ister ama ikisi de canlarını vermeye razı olmazlar. Azrail'den eşi Aysu ile vedalaşmak için izin ister. Aysu, canını Deli Dumrul için vermek ister. Arkada oğlunu bırakmaya bile razıdır. Bu fedakarlık ikisinin de canının bağışlanmasını sağlar. Ölümün en önemli gerçek olduğunu anlayan Korkut, Azrail'e teslim olur. Kopuz, artık kendiliğinden çalmaktadır.

A. Turan Oflazoğlu'nun kaleme aldığı, konusunu Dede Korkut Hikâyeleri'nin dördünden alan Korkut Ata'nın olay örgüsü şu şekildedir. 1- Korkut Ata, kendisinin mezarını kazmakta olan Azrail'den kopuz çaldığı sürece canının alınmayacağına dair söz alır. 2- Korkut Ata, kopuz çalıp öykü anlatmaya başlar. 3- Korkut Ata, kadın çeşitlerini anlatır. Ev yapan kadın, ev yıkan kadın, evin dayacağı ve solduran kadın olmak üzere dört çeşit kadın vardır. 4- Bayındır Han'ın şöleninde oğlu olan ak otağa, kızı olan kızıl otağa, çocuğu olmayan ise kara otağa alınır. 5- Çocuğu olmayan ve kara otağa alınan Dirse Han, karısı Tomur'la beraber dua eder. Halktan aç olanı doyurup açıkta olanı giydirerek bir erkek evlat sahibi olurlar. 6- Dirse Han'ın oğlu bir boğayla güreşerek Dede Korkut tarafından verilen Boğaç

adının ve babasının beyliğinin sahibi olur. 7- Dirse Han'ın beyleri Boğaç'ı kabullenemez ve babasını ona karşı kışkırtırlar. 8- Dirse Han, oğlunu bir av sırasında sırtından oklar. 9- Boğaç, kendisine bir Hızır'ın söylediği ilacını annesinin ve kırk kızların yapması ile iyileşir. 10- Dirse Han, babasını kurtarır. 11- Bay Büre, Oğuz Beyleri'nden bir oğul sahibi olmak için, Bay Biçen ise bir kız sahibi olmak için dua alır. 12- Bay Büre'nin doğacak oğlu ile Bay Biçen'in kızı beşik kertmesi yapılır. 13- Bay Büre'nin oğluna Korkut Ata, Bamsı Beyrek adını verir. 14- Beyrek, Bay Biçen'in kızı Banı Çiçek'in otağına rastlar. Onun kendisi için hazırladığı imtihanı geçtikten sonra nişan yüzüğünü takar. 15- Banı Çiçek'in kardeşi Deli Karçar'ın kız kardeşini alacak kişi için koyduğu ağır şartları Beyrek, Korkut Ata ile yardımlaşarak yapar. 16- Banı Çiçek ve Beyrek'in evlendikleri gece düşman baskınıyla Beyrek, kaçırılır. 17- On altı yıl sonra Deli Karçar, kardeşi Banı Çiçek'i Beyrek'in öldüğünü kanlı bir gömlek göstererek ispatlayan Yalancık'a nişanlar. 18- Beyrek, kendisini aramaya çıkan Bay Büre'nin adamlarından Banı Çiçek'in durumunu öğrenir. Düğüne yetişir. 19- Banı Çiçek ve Beyrek kavuşup mutlu olurlar. 20- Kanlı Koca, oğlu Kanturalı'yı oğlunun istediği gibi yiğit bir kızla evlendirmek ister. 21- Kanturalı'ya uygun olan kız Trabzon Tekfuru'nun kızı Selcen'dir. Fakat, Kanturalı'nın üç canavarı yenerek kızı alması şartı vardır. 22- Kanturalı, üç canavarı yener. Selcen'i alıp memleketine götürürken uykusunda düşman saldırısına uğrar. 23- Çift, sırt sırta verip düşmanı yenerler. 24- Oğuz İli'nde Deli Dumrul, kuru bir dereye köprü yapmış, köprüden geçenden otuz, geçmeyenden kırk akçe almaya, insanlara zulmetmeye başlamıştır. 25- Deli Dumrul, ölen bir yiğidin ardından Azrail'e ve Tanrı'ya küfrederek canının alınması cezasına çarptırılır. 26- Canı alınmak üzereyken, yalvarıp af diler. Azrail'in kaybolması üzerine tekrar küfreder. 27- Azrail, Deli Dumrul'un canını almaya gelir. Yine af dileyen Deli Dumrul'a yerine bir can bularak ölümden kurtulma şansı verilir. 28- Babası ve annesi, Deli Dumrul'a canını vermezler. 29- Oğlu'nun anası Aysu, Deli Dumrul için canını vermek ister. 30- Ölümün en önemli hakikat olduğunu anlayan Korkut Ata, kopuzunu bırakarak Azrail'e teslim olur. 31- Kopuz, hâlâ çalmaktadır.

Oyunun ana teması ölümdür, bunu destekleyici ileti ise; ölümün hayattaki ön önemli gerçek olduğudur. Başta bu gerçeği kabullenmek istemeyen Korkut Ata, oyunun sonunda bunu kabullenir ve kendi isteğiyle Azrail'e teslim olur.

“KORKUT: Doğuya gittim, aynı düşü gördüm.

Batıya gittim, aynı düşü gördüm.

Kuzeyde, güneyde hep aynı düş:

Korkut'un mezarı kazılmakta.

Yok mu senden kurtuluş: ”²⁴⁹

Korkut Ata, ölüme olan isyanının ve yıllarca kopuzu sayesinde yaşamasının ardından Deli Dumrul’un hikâyesini de anlatır ve artık ölüme isteyerek gider.

*“KORKUT: Ancak vermeyi bilen
almaya hak kazanır. Övgüler, alkışlar
İnsan yüreğinin görkemli çabasına!
Övgüler, alkışlar
Gönül denilen tanır otağına!
Çaba, çaba, çaba! Yaşamak
Çabadan başka nedir acaba?”²⁵⁰*

Eserde anlatılan dört Dede Korkut Hikâyesi’nin de temaları yan tema olarak değerlendirilebilir. Boğaç Han’ın hikâyesinde fitne ve evlat katli; Bamsı Beyrek’in hikâyesinde Türk toplumunda kadının erkeğin yanında yer alması ve kadının önemi; Kan Turalı’nın hikâyesinde yine kadının önemi; Deli Dumrul hikâyesinde de ölüm gerçeği anlatılmıştır. Bu gerçek, ana temayla birleştirilerek oyun Korkut Ata’nın ölümü seçmesiyle son bulmuştur.

Oyunun olay zamanı tüm Dede Korkut Hikâyeleri’nde olduğu gibi bilinmeyen bir zamandır. Ama Dede Korkut Hikâyelerinin zamanı olan 13. yüzyıl olay zamanı olarak kabul edilebilir. Eserin içerisinde de zamanla ilgili bilgiye pek rastlanmaz. Bu konudaki tek bilgi Bamsı Beyrek öyküsünde, Beyrek’in kaybolmasının ardından geçen zamandır.

*“KORKUT: Tam on altı yıl geçti aradan,
Beyrek’in ölüsünden dirisinden haber gelmedi.”²⁵¹*

Türk kültürünün en önemli eserlerinden olan Dede Korkut Hikâyeleri zaman zaman çeşitli eserlerle yeniden işlenmiştir. Korkut Ata, adlı oyunda da dört hikâye birlikte anlatılarak bu kazanıma önemli bir katkıda bulunmuştur.

Hikâyelerin ve eserin genel mekânı Oğuz İli’dir. Fakat eserde iç mekân ya da Oğuz İli dışında bir mekân mevcut değildir. Oyunun kişi kadrosu oldukça geniştir. Çünkü, bir eser içerisinde dört ayrı hikâye anlatılmıştır. Oyunda yazarın sözünü emanet ettiği kişi Korkut Ata’dır. Olayların ortaya çıkmasında rol oynayan şahıslar; Azrail, Bayındır Han, Dirse Han, Tomur Hatun, Boğaç, Bay Büre, Bay Biçen, Bamsı Beyrek, Banı Çiçek, Kısırcı Yenge, Karaca Hatun, Deli Karçar, Yalancık, Gökçe Hatun, Burla Hatun, Boğazca Fatma, kız

²⁴⁹ A. Turan Oflazoğlu, *Korkut Ata*, 1. Bsk., TDK Yay., Ankara, 1998, s. 1

²⁵⁰ A.g.e., s. 104

²⁵¹ A.g.e., s. 42

kardeşler, Kanlı Koca, Kan Turalı, Selcen Hatun, Deli Dumrul, Duha Koca, Döndü Hatun ve Aysu Hatun'dur. Kadınlar, erkekler, delikanlılar, genç kızlar, beyler bezirgânlar sa oyunda dekoratif unsur durumunda bulunan şahıslardır.

Korkut Ata: Oyunda verilmeye çalışılan tema olan, ölümün hayattaki en önemli gerçek oluşunun kabullenilmesi Korkut Ata sayesinde gerçekleşir. Korkut Ata, bilge bir kişiliğe sahiptir. Bütün problemler ona danışılır. Çocuklara ad koyar. Ama ölümün gelmesi karşısında bir şey yapamaz. Sonunda Azrail'den kopuz çalıp öykü anlattığı sürece yaşayacağına dair söz alır. Uzun süre Kopuz çalar, öyküler anlatır ama sonunda Azrail'e teslim olur çünkü asıl ölümsüzlüğü yakalamıştır.

“KORKUT (Azrail'e): Hadi bakalım, düşünme,

(Giderlerken, kopuz kendiliğinden çalmaya başlar. Azrail irkilip döner. Bir kopuza bakar, bir Korkut'a.)

AZRAİL (şaşkınlık içinde): Olur şey değil: Olur şey değil:

(Korkut, gururla gülümser, Azrail'e buyur gidelim işareti yapar. Azrail önde, Korkut arkada çıkarlarken, kopuzun ezgileri gittikçe yükselmektedir.)”²⁵²

Korkut Ata, tüm Dede Korkut Hikâyeleri'nde olduğu gibi bu eserde de halkı yönlendiren, saygı duyulan, önemli bütün kararlarda fikrine başvurulmuş şahıstır. Yalnız, diğer eserlerden farklı olarak Korkut Ata'da Dede korkut, her şeyi bilen insan olmasına rağmen ölümün gerçekliğini anlamakta zorlanır. Yalnız, zamanla bu gerçeği de büyük bir bilgelikle kabul eder.

Diğerleri:Azrail, oyunun başından itibaren Korkut Ata'nın canının peşindedir. Ama Korkut Ata'ya bir şans verir. Sonunda Korkut Ata'nın isteğiyle canını alır. Bayındır Han, yazıda bahsi az geçmesine rağmen tüm Dede Korkut Hikâyeleri'nde olduğu gibi Oğuz İli'nde sözü geçen, şölenler düzenleyen bir kişidir. Dirse Han, ilk anlatılan öyküde çocuğu olmadığı için kara otağa alınan daha sonra da çocuk sahibi olan; bir iftiraya inanarak oğlunu sırtından oklayan sonra da oğlu tarafından iftiracıların elinden kurtarılan kişidir. Tomur Hatun, Dirse Han'ın karısıdır. Dirse Han tarafından oklanan oğlunun kurtuluşunu ve şifa bulmasını sağlamıştır. Boğaç, Dirse Han ve Tomur Hatun'un dua ve hayırlarla kazanmış olduğu ama daha sonra Dirse Han'ın okladığı oğullarıdır. Öykünün sonunda babasını düşman elinden kurtarır.

Bay Büre, oğlu olmayan Bay Biçen de kızı olmayan bir Oğuz Beyi'dir. Halktan ve Korkut Ata'dan dua isterler ve dünyaya gelecek olan evlatlarını beşik kertmesi yaparlar. Bay

²⁵² A. Turan Oflazoğlu, *Korkut Ata*, s. 105

Büre'nin oğlu Bamsı Beyrek, Bay Biçen'in kızı Banı Çiçek'e aşık olur. Banı Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar, Beyrek'ten zor isteklerde bulunur. Kısırca Hatun, Banı Çiçek'in dadısı Karaca Hanım ise Beyrek'in annesidir. Gökçe, Beyrek'i sonradan kendisini helaline alması şartıyla babasının elinden kurtaran bey kızıdır. Burla Hatun ve Boğazca Fatma Banı Çiçek'in düğününde bulunan kadınlardır. Kız kardeşler ise Bamsı Beyrek'in durumuna ve Banı Çiçek'in ağabeylerinden başkasıyla evleniyor olmasına üzülen şahıslardır. Kanlı Koca neslinin devamını sağlamak için oğlu Kan Turalı'yı evlendirmeye çalışır. Kan Turalı, Selcen adında bir yiğit kıza âşık olur. Mücadeleler sonunda iki genç evlenip mutlu olur.

Deli Dumrul, Azrail'e meydan okuyan bir yiğittir. Duha Koca, Deli Dumrul'un babasıdır. Ama oğlu için kendi canını vermeye razı olmaz. Döndü Hatun da Deli Dumrul'un annesidir. O da canını vermeye razı olmaz. Aysu Hatun ise Deli Dumrul'a bir evlat veren karısıdır. Eşi için canını vermeye razı olur. Kadınlar, erkekler, delikanlılar, genç kızlar, beyler ve bezirgânlar oyunda dekoratif unsur durumunda bulunan şahıslardır.

Oyun, iki perdeden oluşmaktadır. Eserde perde dışında sahne ya da tablo bulunmamaktadır. Bu yüzden her iki perde de uzun uzundur. 1. perdede iki öykü, ikinci perdede ise yine iki öykü anlatılmıştır. Oyun nazımla yazılmıştır. Sadece oyun hakkında bilgi verilen parantez içi kısımlar nesirle yazılmıştır. Eserin dili oldukça sade ve akıcıdır.

“BAYINDIR: Derdini söylemeyen derman bulamaz.

Sevinmen için gereken neyse yapalım.”²⁵³

Eserin asıl kaynağı Dede Korkut Hikâyeleri'dir. Bu hikâyelerden yararlanılarak içerisinde dört hikâyenin birleştirilmesiyle yeni bir eser oluşturulmuştur. Bu eser, hem Dede Korkut Hikâyeleri'nin üslûbunu benimsemiş hem de dört ayrı hikâye anlatılarak hikâyelerin tanıtımında önemli bir rol üstlenmiştir.

Sahne sahne oyunun anlam katmanlarını replik yapılarıyla irdelediğimizde, oyuna daha çok hakim oluruz. Birinci perde, Korkut'un Azrail ile olan atışmaları ile başlar. Korkut kendini topuzla değil kopuzla koruyabileceğini anlamıştır.

“KORKUT: ... Yaşamda ölümü yaşayarak

Alt ettim ölümü sonunda.

Korkumun ta derinliklerinde

Ezgiler üreten sağlığı buldum.

Önceleri ölümden korkarken

Şimdi ölümü korkutan oldum

²⁵³ A. Turan Oflazoğlu, *Korkut Ata*, s. 25

Korkut oldum! Korkut oldum!..”²⁵⁴

Kısa bir kadın erkek karşıtlığının arasında kaldıktan sonra, Korkut başlar Dirse Han oğlu Boğaç Han’ın hikâyesini anlatmaya. O anlattıkça olay sahnede oynanmaktadır, orijinal hikâyeye sadık kalınan bu destansı gösteri Korkut’un durumu özetlemesiyle tamamlanır.

*“KORKUT: Adını kendim koyduğum yiğit Boğaç
Gider bulur babasını; çetin bir savaştan sonra
Onu düşmanların elinden kurtarıp gelir.”*²⁵⁵

Hikâyenin sonunu anlatmasının ardından Azrail, Korkut’u yeniden götürmeye gelir. Aynı Deli Dumrul hikâyesinde olduğu gibi. Yalnız burada Azrail’in peşinde olduğu Korkut’tur.

*“AZRAİL: Bunun sonu yok Korkut.
KORKUT: Çok işim var daha, çok!
AZRAİL: (gülerek)
Benim de! Haydi uzatma, gidelim.
KORKUT: (kopuz çalarak)
İşim var, gidemem, sana güle güle.”*²⁵⁶

Korkut, Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek hikâyesini anlatmaya başlar. Bay Büre’nin oğlu ve Bay Biçen’in de kızı yoktur. İkisi de çocuklarının olması için Oğuz beyleriyle dua ederler. Bay Biçen, eğer kızı olursa onu Bay Büre’nin oğlu ile evlendireceğini söyleyerek beşik kertmesi ilân eder. Beylerin çocukları olur, büyür ve Bay Büre’nin oğlu yiğitlik gösterir. Bunun üzerine Korkut ona isim verir.

*“KORKUT: (yaklaşarak)
Sesimi duy, sözüme kulak ver Bay Büre Bey,
ulu Tanrı’nın sana verdiği oğul sağ olsun.
Al sancak kaldırınca Müslümanlar arka olsun ona,
karşı yatan kara dağlardan aşmak istese
Tanrı aşılacak yeri gösterecek ona;
kanlı kanlı sülalelerden geçmeyi denese
en uygun geçidi gösterecek hemen;
kalabalık düşmana dalsa
Tanrı senin oğluna fırsat versin.*

²⁵⁴ A. Turan Oflazoğlu, *Korkut Ata*, s. 3

²⁵⁵ A.g.e., s. 23

²⁵⁶ A.g.e., s. 24

Bunun adı "Boz aygırlı Bamsı Beyrek" olsun.

*Adını ben verdim, yaşını Tanrı versin!"*²⁵⁷

Bamsı Beyrek, Biçen Bey'in arazisinden geçerken bir kız ile tanışır. Bu kız ile at yarışır, güreş tutar ve sonunda kızın kimliğini öğrenir. Bu yiğit kız beşik kertmesi Bay Biçen'in kızı Banı Çiçek'tir. Beyrek eve geldiğinde Banı Çiçek ile evlenmek istediğini aktarır anne-babasına. Bay Büre, kızın ağabeyi Deli Karçar'ın bacısını isteyen öldürdüğünü aktarır, bunun üzerine Korkut Ata'ya danışmaya karar verirler. Korkut Ata aracı olarak Deli Karçar'ı iknâ etmeye çalışır. Karçar türlü ender özellikler sahip aygırlar, develer, koçlar ve pireler ister, karşılığında bacısının evlenmesine razı olacaktır. Tüm hayvanlar eksiksiz sunulur Karçar'a, Korkut Ata, Karçar'ı pirelerin olduğu yere sokarak kandırır ve pirenen Karçar, Korkut Ata'dan yardım ister.

"KORKUT: İstersen semizini al, zayıfını bırak pirelerin.

KARÇAR: Yok istemem, semizi de eksik olsun zayıfı da.

*Kurtar beni, kurtar!"*²⁵⁸

Bamsı Beyrek, düğün gecesi Bayburt Beyi'nin adamları tarafından kaçırılır ve aradan on altı yıl geçer. Karçar, Beyrek'in ölü haberini getirene kardeşini vereceğini söyler ve Yalancık, vaktiyle Beyrek'in kendisine hediye ettiği gömleği kana bulayıp getirir. Bunun üzerine Karçar, Banı'yı, Yalancıkla evlendirmeye karar verir. Bayburt Beyi'nin kızı Gökçe, sonradan gelip kendisini helâllğine almak koşuluyla Beyrek'i azat eder. Beyrek düğüne yetişir ve Yalancık'ın yalanını gün yüzüne çıkarır. Bayındır Han'ın sözlerinin üzerine Yalancık'ı bağışlar Beyrek.

"BAYINDIR: Alçağa alçaklık yaraşır, soyluya soyluluk.

Kaldır kılıcını, altından geçsin.

(Beyrek kılıcını kaldırır, Yalancık altından geçer.)

BEYREK: Bağışlıyorum seni. Bundan böyle

Doğru söyleyip doğru davranarak

*Yalancı oğlu Yalancık adından kurtulmaya bak."*²⁵⁹

İkinci perde de ilki gibi Azrail ile Korkut'un ölüm üzerine çekişmesiyle başlar. Bunun ardına Korkut, Kanlı Koca oğlu Kan Turalı hikâyesini anlatmaya başlar. Kanlı Koca, kahraman oğlu Kan Turalı'yı evlendirmek istemektedir. Kan Turalı da, evleneceği kızın en az kendisi kadar yiğit olmasını istemektedir. Trabzon tekürünün Selcen Hatun adında bir kızı

²⁵⁷ A. Turan Oflazoğlu, *Korkut Ata*, s. 29

²⁵⁸ A.g.e., s. 41

²⁵⁹ A.g.e., s. 56

vardır. Tam istedikleri gibidir. Fakat babası, bu kızı almak için sakladığı üç canavarı öldürmeyi şart koşturmuştur. Bu üç canavar kağan aslan, kara boğa ve kara erkek devedir. Kan Turalı üç canavarı da yenerek, Selcen'i alır ve obasına dönerken yolda uyuyakalır. Fakat kız kendisini sevenlerin arkasına düşebileceklerini düşünerek uyumaz ve tam kuşam atına binip nöbet bekler. Gerçekten Tekür, kızı verdiğine pişman olmuştur. Altı yüz kâfiri bunların arkasına takar. Kâfirler kız nöbet beklerken görünürler. Selcen Hatun Kan Turalı'yı uyandırır, savaşa tutuşurlar. Aşkları sayesinde düşmana galip gelirler ve Korkut onların bu büyük aşklarını kişileştirir.

“KORKUT: Düşman kalabalık, onlar iki kişi.

Ama sevenlerin gönlündeki aşk

öyle güçlüdür, öyle güçlüdür ki,

on değil, yüz değil, bin kişi gelse,

ordu gelse baş edemez

aşk denilen savaşçıyla.”²⁶⁰

Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesini de genel olarak orijinale sadık kalarak aktarır Korkut. Dumrul, Azrail'e meydan okur ve eğer canı yerine can bulamazsa ölüme yazgılanacaktır. Babasından ve annesinden umduğunu alamayan Dumrul, sevdiği Aysu'yla vedalaşmaya gider ve Aysu ona canını seve seve vereceğini söyler. Azrail'e hikâyelerini anlattıkça bir müddet daha yaşama hakkı kazanan Korkut, anlattığı hikâye kahramanlarının sayesinde hakikati kavrar. Ölümsüzlüğün çalışmak, çabalamak, sevgi ve gönül insanı olmakla elde edileceğini anlar ve Azrail'e kendi teslim olur. Oyunun sonunda Korkut'un ardından kopuzu kendiliğinden ve gittikçe yükselen bir ezgiyle çalmaya devam etmektedir.

Azrail'den Kopuz çalıp, öykü anlattığı müddetçe yaşayacağına dair söz alan Korkut Ata, esas ölümsüzlüğün çalışmakla, bilgelikle ve iyilik yaparak bırakılmış olan bir isimle mümkün olabileceğini anlar. Dede Korkut hikâyelerinden Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Kan Turalı ve Deli Dumrul'un hikâyeleri bu hakikatin anlaşılabilmesine yardım eder.

“KORKUT: Ancak vermeyi bilen

almaya hak kazanır. Övgüler, alkışlar

insan yüreğinin görkemli çabasına!

Övgüler, alkışlar

gönül denilen Tanrı otağına!

(Halk Dumrul ile Aysu'nun çevresinde halay çekerken)

²⁶⁰ A. Turan Oflazoğlu, *Korkut Ata*, s. 70

*Çaba, çaba, çaba! Yaşamak
çabadan başka nedir acaba?*”²⁶¹

Dede Korkut / Abay Dağı

İçinde Dede Korkut hikâyelerinden Boğaç Han hikâyesinin de yer aldığı Abay Dağı tarafından kaleme alınan Dede Korkut isimli oyunda, makam ve mevki hırsı, Dede Korkut ile Bayındır Han’ın vezirleri arasındaki çatışmaya bağlı olarak verilir. Yazar Abay Dağı, kitabın önsözünde oyunun içindekileri ve dilini kısaca özetlemiştir.

*“Piyeste “Dirse Hanoğlu Boğaç” hikâyesinden yıllık ziyafet, kara çadır uğursuzluğu ve Boğaç’ın yetişmesi konu edilmiş, öteki hikâyelerinse sınır saldırıları ve savaşlarından bazı örnekler gösterilmiştir... Tarihi gerçeklere bağlı kalmakla beraber, olaylar yerlerine göre genişletilmiş, eserin tiyatroculuk bakımından etkili olmasına çalışılmıştır. Hikâyelerdeki nesirli, nazımlı ve secili ifadelerine uygun olarak, özellikle Dede Korkut’u bu şekilde konuşturdum. Dede Korkut çok defa sözlerini bir sıra mısralarla süslüyor.”*²⁶²

Oyunun özeti anlam dağarcıkları açısından yararlı olacaktır. Dede Korkut, Dirse Han’ın otağında bir kahramanlık gösteren oğlana ad verir. Han’a ve ad verdiği oğlana öğütlerde bulunur. Bayındır Han, Dede Korkut’u çağırtmıştır, o da izin isteyip kalkar. Dirse Han’ın çocuğu olmamaktadır. Karısı Gülbike, gençler kahramanlık gösterip ad aldıkça bu duruma daha çok üzülmemektedir. Durumu kocasıyla da konuşup Dede Korkut’a danışmaya karar verir. Dirse Han gelerek Yaver Bey’in geleceğini, hazırlık yapmasını ister. Yaver Bey, Dirse Han’a Bayındır Han’ın yıllık ziyafeti o sene biraz erken toplamak istediğini, birçok yenilikler düşündüğünü, Dirse Han’ı da beklediğini söyler. Dirse Han, geleceğini söyler. Dede Korkut, Bayındır Han’ın yanına gitmiştir. Bayındır Han, Dede Korkut’tan öğütler ister. Dede Korkut’un öğütlerini dinleyen Bayındır Han, Dede Korkut’a vezirlerinden şikâyet eder. Kendilerini büyük görüp sadece makamlarını düşünen vezirlerini Bayındır Han, Dede Korkut’u kendine baş danışman yaparak imtihan edecektir. Dede Korkut’un baş danışman olduğunu duyan vezirler bunu kabul etmezler. Bayındır Han, vezirlerini huzuruna çağırır. Yıllık ziyafet hazırlıkları hakkında bilgi aldıktan sonra vezirlerine konuşmaları gereken üç konu olduğunu söyleyerek bu konular hakkında vezirlerinin fikirlerini sorar. Fakat Dede Korkut cevaplarıyla vezirlerden bilgili olduğunu ispatlar. Bayındır Han da Dede Korkut’u bu bilgili cevaplarından dolayı över. Vezirler bu durum karşısında iyice bozulurlar. Dede

²⁶¹ A. Turan Oflazoğlu, *Korkut Ata*, s. 104

²⁶² Abay Dağı, *Dede Korkut*, 1. Bsk. Üçler Matbaası, İstanbul 1977, s. s. 5-6

Korkut'u küçük görürler ve ona düşman kesilirler. Aralarında onu gözden düşürmek için anlaşırlar.

Bayındır Han'ın emriyle çadırları kuran vezirler Dede Korkut'a küçük bir çadır hazırlarlar. Dede Korkut yanlarına geldiğinde ona halkın içine dönmesini, işlerine karışmamasını aksi hâlde başına kötü şeyler geleceğini söylerler ve onu sınırlardaki düşmanlarla işbirliği yapmakla suçlarlar. Bu sözler üzerine Dede Korkut mal, mülk her şey sizin olsun der. Bayındır Han'ın çocuğu olan ve olmayanlar için kurdurduğu çadırları da görünce bozulan Dede Korkut kendi çadırını yıkar ve Bayındır Han'a haber vermeden gider. Vezirler Bayındır Han'a Dede Korkut'un çadırını beğenmeyip yıktığını, Han'a hakaret ettiğini ve öğrendiklerini düşmana yetiştirmek için aceleyle gittiğini söylerler. Bayındır Han söylenenlere inanmaz, şüpheli bir durum olduğunu sezer ve Dede Korkut'un bulunmasını ister. Bu sırada Dirse Han, davete katılmak için gelir. Yolda Dede Korkut ile karşılaşmıştır. Dirse Han, kendisi için hazırlanan kara çadırı görünce bozulur ve Bayındır Han'a haber vermeden döner. Bayındır Han'ın eşi Burla Hatun, Dede Korkut'un gidişinden vezirleri sorumlu tutar. Dirse Han'ın gidişine de çok üzülür. Otağına dönen Dirse Han, karısına olanları anlatır. Çocuklarının olmayışı ikisini de çok üzmektedir. Bu sırada Dede Korkut gelir. Dirse Han'a Bayındır Han ile aralarında geçenleri anlatır ve Han'ın çadırlar konusundaki nezaketsiziğinden bahseder. Dirse Han ve eşi çocuklarının olmayışı konusunda Dede Korkut'un görüşlerine başvururlar. Dede Korkut onlara bağış ve ihsanlarda bulunmalarını, bol bol hayır dua almalarını tavsiye eder. Bu sırada bir bey gelir ve sınırdaki düşman hareketlerinden bahseder. Dirse Han, savaş hazırlıklarına başlanmasını ister. Ermeni, Gürcü ve Rumlar Türklere karşı birleşmişlerdir. Dirse Han da ordusunun başına geçmiştir. Savaşa hazırdır, ancak savaşımadan önce Dede Korkut'u barış yapmak üzere elçi olarak gönderir. Gürcüler, Rumlar ve Ermeniler Dede Korkut'a inanmazlar, savaşmaya kararlıdırlar. Dede Korkut onlara Türklerin gücünü hatırlatarak döner ve Han'a olardan anlatır. Dirse Han, bunun üzerine taarruz emri verir. Aradan yıllar geçer. Dirse Han'ın bir oğlu olmuştur. Bir boğayı yendiği için Dede Korkut ona Boğaç adını vermiştir. Boğaç Bayındır Han'ın kızı Bulcan ile evlenecektir. Düğün şenlikleri yapılmaktadır. Âşıktan sonra söz alan Dede Korkut Boğaç ve Bulcan'a öğütler vererek, mutlu olmalarını diler.

Dede Korkut Hikâyelerinden esinlenerek Abay Dağlı tarafından yazılan Dede Korkut adlı oyunun olaylar dizisi şu şekildedir. 1- Kahramanlık göstererek ad alan çocukları göstererek çocuğu olmamasına üzülen Dirse Han'ın eşi bu durumu Dede Korkut'a danışmaya karar verir. 2- Dirse Han'ın yanına gelen Yaver Bey, Bayındır Han'ın ettiğini söyler. Dirse Han katılacağını bildirir. 3- Bayındır Han'ın yanına gelen Dede Korkut'a vezirlerinden dert

yanar ve onunla birlikte onları imtihan edeceğini söyler. 4-Bayındır Han, Dede Korkut ile vezirlerini imtihan eder. Dede Korkut bilgisiyle Han'ın takdirlerini kazanır. 5- Dede Korkut'un işlerine karışmasından rahatsız olan vezirler onu gözden düşürmek için aralarında anlaşırlar. 6- Vezirler Dede Korkut'u tehdit ederek onu casusluk yapmakla suçlarlar. Aynı renklerde hazırlanan çadırları gören ve vezirlerin söylediklerine sinirlenen Dede Korkut, Han'a haber vermeden gider. 7- Vezirler, Han'a Dede Korkut'un kendisine hakaret ettiğini ve öğrendiklerini düşmanlara bildirmek için aceleyle gittiğini söylerler. Han bunlara inanmaz ve Dede Korkut'un bulunmasını ister. 8-Davete gelen Dirse Han, kendisi için hazırlanan çadırı görünce bozulur ve Han'a haber vermeden döner. 9- Dirse Han karısına olanları anlatır. Çocukları olmayan Dirse Han ve karısı bu durumu Dede Korkut'a açarlar. Dede Korkut bol bol hayır işleyip dua almalarını tavsiye eder. 10- Düşmanlar Türklere karşı birleşmişlerdir. Dirse Han, ordunun başında savaşa hazırdır. Dede Korkut'u gönderip barış öneren Dirse Han, önerisi reddedilince taarruz emri verir. 11- Yıllar geçer. Dirse Han'ın bir oğlu olur.Dede Korkut, ona Boğaç adını verir. 12- Boğaç Bayındır Han'ın kızı Bulcan ile evlenecektir. 13- Düğünlerine gelen Dede Korkut onlara öğütler vererek mutluluklar diler.

Oyunun ana teması makam, mevki sahibi olma tutkusudur. Oyunda işlenen yan tema ise evlat sahibi olmanın önemidir. Oyunun ana teması Bayındır Han'ın vezirleri ve Dede Korkut arasında ki çatışma ile ortaya konmuştur. Bayındır Han vezirlerinden memnun değildir. Nedenini şu sözlerle ifade eder:

*“BAYINDIR HAN: ...Benim vezirlerim kendilerini çok büyük gördüler. Onların Kaf Dağı'ndaki burunlarını biraz kırmak istiyorum... Vezirlerim şimdiki halleriyle yalnız kendi makamlarım düşünüyorlar. Her zaman bir devlet adamı gibi hazırlıklı olmalarını tavsiye ettim. Yine de olgunlaşmadılar. Umumi bilgileri çok zayıftır. Yurdumuzu bile iyi tanımıyorlar. Son bir savaşta cepheden de çok arkada kalmışlardı. Yâni erlerimiz kızıl kanlarını verirler, biz yalnız emir veririz zihniyeti... Vezirlerimin damarlarında ise sanki üstün bir kan akıyormuş. Ben hiçbir üstünlük iddiasını beğenmem...”*²⁶³

Bayındır Han, vezirlerini kovabilir. Ama o bunun yerine onları yetiştirmek ister. Vezirleri bir imtihana çekecektir. Dede Korkut ona bu imtihanda yardımcı olacaktır. Dede Korkut, vezirlerinden daha üstün bir makamda, baş danışmanlık makamında bulunacaktır. Bayındır Han, vezirlerini huzuruna çağırır ve onlara bazı konularda görüşlerini sorar. Ancak vezirler bir şey diyemezler, Dede Korkut bilgisiyle hepsini geçer. Vezirleri alaya alır imalarla

²⁶³ Abay Dağlı, *Dede Korkut*, s. 20-21

över. İmtihan sonunda sözü Dede Korkut'a bırakır. Dede Korkut'un imtihanın sonunda söylediği:

*“DEDE KORKUT: İşi eleştiren dinlemiyorsa,
Kişi hızla düşer, Han bile olsa.”*²⁶⁴

sözleriyle Han, vezirleri eleştirdiğini ve eleştirileri dinleyip yanlışlar düzeltilmezse makamlarının ellerinden alınacağını belirtmek istemiş, ona bunu daha güzel ifade etmesi için sözü dede Korkut'a bırakmıştır. İmtihanda Dede Korkut'un gölgesinde kalan vezirler bu durumdan hiç hoşlanmazlar. Kendileri ondan üstündür:

“ 2. VEZİR: Dede Korkut baş danışman oluyormuş. Hem de vezirlikten üstün bir makam adlanacakmış bu.

...

*1. VEZİR: Böyle bir şey olamaz. Kabul etmem Kim üstün olabilir benden Başta Hanlar Hanı. Sonra ben. Tabi sonra da sizler. Kim oluyormuş o Dede Korkut. O ne beyzadedir, ne hanzade. Eli sazlı bir ozan... Bir halk ozanı... Halk ne anlar ki, onun ozanı da hanlara, vezirlere danışmanlık yapabilsin. Olur iş mi bu.”*²⁶⁵

*“1.VEZİR: Zaten kendisi bir koyun çobanı gibidir. Böyle bir çoban bizim başımızda başdanışman olacakmış. Fakat ben kesin kararımı verdim. Onunla resmî bir dille konuşacağım...”*²⁶⁶

Vezirler, Dede Korkut'u Bayındır Han'ın gözünden düşürmek isterler. Dede Korkut'u tehdit ederler ve onun sınır boylarında gezerek düşmanla işbirliği yapmakla suçlarlar:

*“1. VEZİR: Burası beyzadeler, hanzadeler yeridir. Biz doğuştan devlet adamıyız. Sen itiraf ettiğin gibi, çok basit hayata alışmış bir halk adamısın. Yine o halkın içine dönüp, gitsen iyi olur. Yoksa başına çok işler gelir.”*²⁶⁷

Kendini tehdit eden ve iftira atan vezirlere Dede Korkut şu cevabı verir:

*“DEDE KORKUT: ...Bu iftiranızı kendinize iade ederim. Bu telaşınızın sebebini de biliyorum. Fakat korkmayınız. Ben buralarda kalacak değilim. Hiçbir mesken bana yurt toprağım kadar sıcak olamaz. Hiçbir makam beni güzelim yurt köşelerinden ayıramaz... Bizim hayatımız oralarda sizin rahatınız buralardır. Burada her şey size kalsın. Her şey sizin olsun. Mülk de makam da, rütbede vazife de. Şöhret de vezâret de...”*²⁶⁸

²⁶⁴ Abay Dağlı, *Dede Korkut*, s. 27

²⁶⁵ A.g.e., s. 23

²⁶⁶ A.g.e., s. 29

²⁶⁷ A.g.e., s. 30

²⁶⁸ A.g.e., s. 30-31

Dede Korkut bu sözlerle makam, mevki peşinde olmadığını belirtir.

Oyunda evlât sahibi olma özlemi Dirse Han ve eşi vasıtasıyla ortaya konulmuştur. Çocuğu olmayan Gülbike çocuklu, analı bir sevinç dünyasından mahrumdur. Çocuk mutluluk kaynağıdır:

*“DEDE KORKUT: Sıcak kucaklarda evlât ne güzel,
Evlâtla her zaman hayat ne güzel.”*²⁶⁹

Bahadır Han, davetine katılanların çocuklu olup olmadıklarına göre çadır hazırlatır. Oğuz töresinde evlât sahibi olmak önemlidir. Evlât sahibi olmayanlar Han'ın yıllık şölenine katılmamaktadırlar. Ancak o yıl Han, onları da çağırır. Fakat kara çadıra oturtur. Dede Korkut bu ayrımı, nezaketsizlik olarak yorumlar. Kara renk kötü anlamlar ifade eder. Bayındır Han'ın karısı kara çadıra sadece makamlarını düşüren, nefret sahibi, makamlarını düşüren vezirleri lââyık görür.

Oyunda anlatılan olayların zamanı belirsizdir. Dede Korkut Hikâyeleri'nden hareketle oyunun geçtiği zamanının 13. yüzyıl olduğu söylenebilir. Anlatma zamanı ise 1977'dir. Yazar, önsözde bu oyunu o yıllarda Kültür Bakanlığı'nın Türk büyüklerini tanııtma gayesiyle açtığı yarışmayı duyunca yazdığını ama yarışmaya katılmadığını belirterek oyunu yazma amacını ortaya koyar. Yazar, önsözde bu tarihî olayların günümüzde de faydalı olacağını düşünerek bu oyunu yazdığını da belirtir.

Oyunda anlatılan olayların geçtiği mekânlar Dirse Han'ın otağı, Bayındır Han'ın otağı, dağların eteğinde bir bölge ve geniş bir alandır. Her tablo başka bir mekânda geçer. Her tablonun başında dekor olarak bu mekânlar belirtilir. Bu dekorlar oyunun sahnelenmesinde kolaylık sağlayacak şekildedir. Otağlar, hikâyelerin atmosferini yansıtır.

Yirmi altı oyuncudan oluşan bir kişi kadrosuna sahip olan oyunda Dede Korkut, Bayındır Han ve Vezirler olayların ortaya çıkışında rol oynayan kişilerdir. Dirse Han, Hanların eşleri, Boğaç, Bulcan, Âşık, oğlanlar, hanımlar, beyler, kızlar, Ermeniler, Gürcüler, Rumlar, erler dekoratif unsur durumdaki kişilerdir. Dede Korkut: Bilge bir kişidir. Davetlerin, düğünlerin, toyların vazgeçilmez misafiridir. Bayındır Han, birçok savaşı onun verdiği bilgilerle kazanmıştır. Halktan hanlara kadar herkese danışmandır. Ruhları okşayan, ulvi sözler söyler. Elinde sazıyla öğütler verir, çocuklara ad verir. Vezirler: Kendilerini diğer insanlardan, halktan üstün gören, sadece makamlarını düşünen, bilgisiz insanlardır. Fesat, kıskanç insanlardır. İftira atmaktan çekinmezler. Dede Korkut için

²⁶⁹ Abay Dağı, *Dede Korkut*, s. 44

*“1. VEZİR: Yani açıkça arz edeyim, Hanlar Hanımız. O daima sınırdan sınıra gezip dolaşmaktadır. Âcizane kanaatimizce düşmanlarla yakınlığı var. Şimdi de buralarda bir şeyler öğrenip, oralara koşmağa acele etti.”*²⁷⁰

diyerek iftira atarlar. Bayındır HanrHanlar Hanıdır. Her yıl beyleri toplar ziyafet verir. Hem düşünen hem düşündüren bir kişi olarak bir hükümdarda bulunması gereken özelliklere sahiptir. Ancak insanların özel hayatlarını, eksikliklerini göz önüne serip, onları utandırmak gibi bir hata da yapar.

Oyun yedi tablodur. Sade bir dille yazılmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri'nin nazım-nesir karışık üslûbu oyunda kullanılmamıştır. Yazar, tarihî gerçeklere bağlı kalmakla birlikte, olayları yerine göre genişletilmiş, etkili olmasına çalışmıştır.Dede Korkut'u Hikâyelerindeki nesirli-nazımlı ve seçili ifadelerle uygun olarak, Dede Korkut'u bu şekilde konuşturduğunu söyler:

*“DEDE KORKUT: Başta olan kişi yol açmalıdır.
Etrafa her zaman nur saçmalıdır.”*²⁷¹

Oyunda Orhun Abideleri'nden alınmış bir parça ve bir âşık şiiri vardır. Oyunda ayrıca ad alma ve ad verme, şöenler, toylar, cirit, güreş vb. gibi Oğuz töresine ait unsurlar da yer alır. Yazar, tırnak içine aldığı ifadeleri hikâyenin aslından almıştır, “katı gazap ederim şimdi sana”, “kurulu yaya benzer çatma kaşlım” gibi.

Oyunun bölümlenmesine göre, repliklerle inceleme yapmak ayrıntıları görmeye yardımcı olacaktır. Birinci perdenin, ilk tablosunun, birinci sahnesinde Dede Korkut sürüyü kurtlardan korumaya çalışan bir çocuğa isim verir. İkinci sahnede, Dede Korkut, Dirse Han’la konuşmaktadır, hanlar hanı Bayındır Han onu çağırmıştır, Dirse Han ona bir at hazırlattırır. Dördüncü tabloda kadınlar çocuk üstüne konuşmaktadırlar, Dirse Han’ın eşi Gülbike çocukları olmadığı için üzgündür. Beşinci tabloda, Dirse Han çadırında misafirlerini ağırlamaktadır, bu arada misafirinden Bayındır Han’ın ziyafetini öğrenir. Gülbike ise misafirliğe gelmiş olan kadının bir anne oluşuna imrenmektedir.

*“1. HANIM: Kucağım açıktır, bana gel çocuk.
Sensiz kim mutludur, ey güzel çocuk!..”*²⁷²

İkinci tablonun birinci sahnesinde, Dede Korkut kopuzuyla deyişler söyleyip Bayındır Han’la muhabbet eder. Bayındır Han’ın bir isteği vardır Dede Korkut’tan, burnu havada olan vezirlerinin burunlarını biraz sürtmesini talep eder. İkinci sahnede ise Dede Korkut’tan

²⁷⁰ Abay Dağlı, *Dede Korkut*, s. 33

²⁷¹ A.g.e., s. 19

²⁷² A.g.e., s. 17

rahatsız olan vezirler, Dede Korkut tarafından coğrafi sorularla sınanırlar ve yanlış yanıtlar verirler. Bayındır Han da imâlî sözleriyle vezirlerini küçük düşürür, Dede Korkut iletiyi sunar.

“DEDE KORKUT: İşi eleştiren dinlenmiyorsa,

Kişi hızla düşer, Han bile olsa.” ²⁷³

İkinci perdenin, birinci tablosunun birinci sahnesinde vezirler Dede Korkut’u kaçırmaya çalışırlar. Çünkü Dede Korkut’un baş vezirliğe getirilebileceğini düşünmektedirler, bu da onları işlerinden edecektir. Kötü niyetleriyle yaptıkları bu kurgunun sonunda Dede Korkut kara çadırı da yıkarak Bayındır Han’ın obasını terk eder.

“DEDE KORKUT: Her makam zamanın beyine gerek.

Yurtta ne var, ne yok, neyine gerek.” ²⁷⁴

İkinci sahnede, vezirler Dede Korkut’un, Bayındır Han’ı hiçe sayarak kara çadırı yıkıp gittiğini söyler ve Bayındır Han’ı Dede Korkut’a karşı doldururlar. Üçüncü sahnede Dirse Han ve beyleri Bayındır Han’ın yanına varırlar.

İkinci tablonun, ilk sahnesinde beyler kendi aralarında ak, kızıl ve kara çadırları konuşmaktadırlar. İkinci sahnede Dirse Han’ın kara çadırda kalmak istemeyerek gittiği anlaşılır.

Üçüncü tablonun birinci sahnesi Dirse Han ile eşinin çocuksuzluk üzerine tartışmalarıyla geçer. Gülbike, Dede Korkut’a danışmak için onu evlerine davet etmiştir. İkinci sahnede Dede Korkut davete gelir ve aile ile çocuk konularında toplumsal içerikli bir konuşma yapar, aynı zamanda çocuklarının olması için Dirse Han ile Gülbike’ye nasihatlerde bulunur.

“DEDE KORKUT: Ailede erkeğin, kadının da özellikleri var. Ortak bir yolda hedefe doğru yürümek gerek. Her ikiniz önce ruhen sâkin ve ailenizden memnun olacaksınız. Yurtta her aile sizden hem örnek almalı, hem de memnun kalmalıdır. Bununla herkesin saygısını kazanırsınız. Herkes size hayır dua eder. Her zaman çocukları sevindirecek, büyüklere yardım edeceksiniz. Bağış ve ihsanlarınız eksik olmayacak. Her hafta koyundan koç, deveden buğra kestirip, toplu ziyafetler veriniz. İnşallah sonu hayırlı olur.”

Yine bu sahnede Emeni, Gürcü ve Rum birliklerinin birleşerek Dirse Han’ın üzerine varacağı haberi alınır. Bunu duyan Dede Korkut, Bilge Kağan’ın ünlü sözünü söyler.

“DEDE KORKUT: Yukarıdan gök basmazsa,

Yer de parçalanmazsa,

²⁷³ Abay Dağlı, *Dede Korkut A.g.e.*, s. 27

²⁷⁴ A.g.e., s. 31

Kim yıkar özgürlüğü.

Yaşatırız Türklüğü. ”²⁷⁵

Sevgiyi ve kardeşliği esas alan bir düşüncenin temsilcisi konumunda olan Dede Korkut, herkese iyilik yapmayı, dürüstlüğü, çalışkanlığı, doğru sözlü olmayı öğütler. Özellikle devleti yönetenlerin bu konuda daha dikkatli ve adaletli olması gerektiğini vurgular. Hiç kimse kendini halktan üstün görmemelidir diyen Dede Korkut, “Halktan hanlara kadar herkese danışman”dır. Her gittiği yerde ruhları okşayan konuşmalar yapan Dede Korkut hakkında Bayındır Han’ın karısı tarafından söylenen sözler, oyunun da temasını vurgulayıcı niteliktedir.

*“5. HANIM: ... Siz anlayamıyorsunuz ki, o yalnız Dede Korkut değil, şanlı Atalarımızın bugün yaşayan canlı bir ruhudur.”*²⁷⁶

Üçüncü perdede Ermeni-Gürcü-Rum birliği Bayındır Han’ın kuvvetlerinin de Dirse Han’a destek vermesiyle püskürtülür. Dirse Han’ın bir oğlu olmuş ve evlenecek yaşa gelmiştir. Bulcan isimli kızla düğünleri yapılır, oyun sonunda Dede Korkut biraz saz çaldıktan sonra mesajını verir.

“DEDE KORKUT: Dinleyiniz, evlâtlarımız,

Büyüyüp, bu olgun yaşa geldiniz.

Han kızı, Han oğlu birliktesiniz.

Bu hayır duamla her ikiniz

Öz yurt sevgisini öngöresiniz.

Daima mutlu bir gün göresiniz...” ²⁷⁷

²⁷⁵ Abay Dağılı, *Dede Korkut*, s. 46

²⁷⁶ A.g.e., s. 39

²⁷⁷ A.g.e., s. 64

SONUÇ

Metinler arası ilişkiler açısından son derece önemli olan Dede Korkut destanları, Türk kültürünün dün ile bugünü arasında oluşturulan bir kültür köprüsü niteliğindedir. Dede Korkut hikâyelerini değişik cepheleriyle ele alan bu oyunlar, her şeyden önce ulus-devlet felsefesinin oluşmasına katkı yapması, bir devlet adamında bulunması gereken erdemleri anlatması, binlerce yıllık Türk kültürünün geliştirdiği insanî ve ahlâkî değerleri vurgulaması bakımından dikkate değerdir.

Tiyatro yazarları, geçmişe ait bu değerleri günümüze taşıyarak her şeyden önce sağlıklı bir toplum bilinci oluşturmak isterler. Dede Korkut hikâyeleri, bu bilincin oluşmasını sağlayacak kültür unsurlarını barındırması açısından oldukça zengindir.

Cumhuriyet dönemi tiyatro oyunlarının başlangıç kaynakları; yeni kurulan devletin geleceğini iyi kurmanın hesap ve planları üzerinedir. Millî kimlik ve üretme meselesinin tema olarak öne çıktığı ilk dönemden kısa süre sonra maziyle hesaplaşma ve maziye öğrenme çabaları başlar. Gazi Mustafa Kemal'in ölümüne kadar geçen süre öğrenme, derlenme ve toparlanma dönemidir. Millî devletin ihtiyaç duyduğu bilgi kaynaklarına öncelik verilir. Meselelere de hep bu gözle bakılır. Atatürk'ün ölümü ve arkasından gelen yeni dünya savaşlarının bunalımlı günleri, yerini çok partili döneme bırakınca tiyatro da yeni kaynaklara yönelerek, yokluktan bunalan insanları ve yokluğa sebep olan dünya meselelerini işlemeye başlar. Bu yöneliş, bir süre sonra da merkezine insanı alan psikolojik ve felsefi derinlikte yeni bakış açılarını piyeslere taşır. O zaman görülür ki toplumların geri kalmasının, fakirliğin, cehaletin, dünyadaki savaşların, yokluğun, kırımın gerçek sebebi yine insandır. Kendinden başkasına yaşama şansı tanımayan insan, egoist düşünce ve tavırlarıyla eğitimi ve adaleti görmezden gelerek kendine göre bir sistem geliştirmiştir. Adına sömürü düzeni denilen bu sistem içinde onurlu insanın, onurlu yaşayabilmesi için mücadele etmesi gerekmektedir.

Hayatın kaynaklarına inen tiyatro yoluyla insanlar, topyekûn sorumluluğa ve mücadeleye davet edilirler. İşte son dönem oyun yazarları oyunlarında kaynak olarak, insan merkezli âdil, anlamlı ve onurlu bir hayatın peşine düşmüşlerdir. Görülüyor ki her dönem, toplumun ve kişilerin ihtiyacı olan ana sorunlar oyunlara kaynak olmuştur. Toplumun gelişen şartları veya ortaya çıkan yeni durumlar, oyun yazarlarını yeni kaynaklara da götürmüştür. Devir ilerledikçe ve değiştikçe insanı ilgilendiren yeni sorunların ortaya çıkacağı ve bu meselelerin de tiyatromuza kaynak olacağını biliyoruz. Ciddi olan tehlike, tiyatro türünün diğer görsel sanatlar karşısında yok sayılarak ortadan kaldırılmasına göz yumulmasıdır.

Metinlerde ortak özelliklerin bulunması olay akışının, kahramanların, gelenek ve göreneklerin, olaylar karşısında izlenecek yolun, tutum ve tavırların birbirlerine çok benzediklerini; bunların âdeta her metinde tekrar edildiklerini gösterir. Metinlerde değişen, yalnız adına öykü dizilen kahramandır. Her metin aşağı yukarı birbirini tekrarlar. Sonuçta tekrar hareketinin Dede Korkut Destanlarında bir sistem gibi ele alınıp işletildiği, tekrarların çok güçlü olduğu ve bunların hem metnin hem makro metnin oluşmasında büyük rol oynadığı ortaya çıkar. Ayrıca tekrarlar, Dede Korkut Destanlarının bir bütün olarak görülmesinde de büyük görev üstlenir. Çünkü konu, zaman, mekân, kişi adları, gelenek, olayların akış sırası vb. konularda karşımıza çıkan tekrarlar, destanlara içerik olarak bütünlük kazandırır. Diğer yandan her metnin benzer tarzda kurgulanması, destanlarda kompozisyon açısından tam bir bütünlük sağlanmadığının göstergesi olarak belirir.

Türk dili ve edebiyatının kültür mirası olan, on iki hikâye ve bir ön sözden oluşan Dede Korkut Destanlarında her bir hikâye, ayrı bir boy beyinin öyküsünü ele aldığı hâlde bunları bir bütünün parçaları olarak görüyor, hikâyelerin her birine metin, tümüne de makro metin diyoruz.

Metinlerin aynı çatı altında toplanmasının en büyük nedeni çeşitli tekrarlardır. Bunlar; olaylarla, kişilerle, olayların geçtiği mekânla, geleneklerle, kahramanların davranış biçimleriyle ilgili olabilir. İşte bu tekrarlar, birbirinden bağımsız izlenimi veren on iki destanı bir araya getirerek aynı bütünün parçaları hâline sokar. Bu da Dede Korkut Destanlarının ortak özellikleri olarak karşımıza çıkar.

Dede Korkut Destanlarının bir bütün olarak görülmesinde tekrarların rolünün büyük olduğu kendini kanıtlamaktadır. Konu, zaman, mekân, kişi adları, gelenek, olayların akış sırası vb. konularda karşımıza çıkan tekrarlar, destanlara içerik olarak bütünlük kazandırmaktadır. Metinlerde ortak özelliklerin bulunması; kahramanların hem kadın, hem erkek, hem ana, hem ata, hem eş olarak birbirlerine çok benzediklerini, âdeta her metinde tekrar edildiklerini gösterir. Bir metni okuyup bir başka metne geçen okuyucu kendini bildik, tanıdık bir ortamda bulur. Gelenek ve görenekler artık öğrenilmiştir. Çünkü kişilerin özellikleri aynı, olaylar aynı, izlenen yol aynı, savaşılan kâfir beyleri bile aynı. Hatta ölenleri, bir başka metinde görebiliriz. Tekrarların metinlerde kullanım biçimleri değerlendirildiğinde ortaya ilginç bir durum çıkar. Diğer motifler, hepsinde ortak kullanılan unsurlardır.

Bütün bu özellikleri ile baktığımız zaman, Dede Korkut Destanlarının, Türk tiyatrosu içinde işlenmek için çaba sarf edildiğini söylememiz mümkündür. Yalnız, on iki Dede Korkut hikâyesinden beş tanesinin on bir farklı tiyatro oyununda yer aldığını düşünersek ve Dede Korkut'un gerek edebi, gerek kültürel yanının olmazsa olmazlarımız

arasında yer almasıyla olayı irdelersek, diğ er hik âyelerin de oyunlaştırılmasının gerekli olduğunu farkına varabiliriz. Hik âyelerin zengin bir malzemeye sahip oluşu, oyunlaştırılan kimi hik âyelerin tekrar uyarlanabileceğinin de kanıtıdır. Tiyatronun yanı sıra, Türk sineması içerisinde de Dede Korkut Destanlarından yararlanmalı, gerek genç senaristler, gerekse genç oyun yazarlarımız kültürel mirasımıza sahip çıkmaya yönlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

And, Metin, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985

-----, Metin, *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*, 2. Bsk., YKY, İstanbul, 2007

-----, Metin, *Oyun ve Bügü*, 3. Bsk., YKY, İstanbul, 2007

Aytaş, Gıyasettin, *Tanzimatta Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002

Baker, George Pierce, *Dramatic Technique*, A Da Capo Paperback, New York, 1976

Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971

Brockett, Oscar Gross, *Tiyatro Tarihi*, Türkçesi: S. Sokullu, T. Sağlam, S. Dinçel, S. Çelenk, S.B. Öndül, B.Güçbilmez, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2000

Can, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 8. Bsk. İnkılâp Kitabevi, İstanbul

Castaneda, Quetzil E., *The Invisible Thatre of Etnography: Performative Principles of Fieldwork*, Anthropological Quarterly, Volume 79, Number 1, Winter 2006

Carlson, Marwin, *Tiyatro Teorileri*, Türkçesi: E. Buğlalılar, B. Yıldırım, De Ki Bas. Yay. Ltd. Şti., Ankara, 2007

Çalışlar, Aziz, *20. Yüzyılda Tiyatro*, 1.Bsk., Mitos-Boyut Yay., İstanbul, 1993

-----, Aziz, *Tiyatronun ABC'si*, 2. Bsk. Say Yay., İstanbul, 2009

-----, Aziz, *Tiyatro Adamları Sözlüğü*, 1.Bsk., Mitos-Boyut Yay., İstanbul, 1993

-----, Aziz, *Tiyatro Ansiklopedisi*, 1. Bsk., T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995

-----, Aziz, *Tiyatro Oyunları Sözlüğü* 2, 1. Bsk. Mitos-Boyut Yay., İstanbul, 1994

Çatalbaş, Rabia, “(1986-2000) Yılları Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ocak 2005

Dağlı, Abay, *Dede Korkut*, 1. Bsk. Üçler Matbaası, İstanbul, 1977

Dilmen, Güngör, *Deli Dumrul – Akad’ın Yayı*, 1. Bsk. Adam Yay., İstanbul, 1998

Efe, Fehmi, *Dram Sanatı Göstergelerin Evreni*, Dharma Yay., İstanbul, 2006

Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, 9. Bsk., Akçağ Yayınları, Ankara, 2005

Eliade, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, Türkçesi: S. Rifat, 2. Bsk., Om Yay., İstanbul, 2001

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı – 1*, 6. Bsk., TDK Yay., Ankara, 2008

Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, 15. Bsk., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007

Erkek, Hasan, *Boğaç Han Epik Çocuk Oyunu*, 1. Bsk. Mitos-Boyut Yay., İstanbul, 2008

Esslin, Martin, *Dram Sanatının Alanı*, Çev.Özdemir Nutku, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1996

Fuat, Memet, *Tiyatro Tarihi*, 2. Bsk., Varlık Yay., İstanbul, 1983

Gökyay, Orhan Şaik, *Dede Korkut Hikâyeleri*, 4. Bsk. Dergâh Yayınları, İstanbul 1995

-----, Orhan Şaik, *Dede Korkut Masalları*, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1939

-----, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000

Güney, Eflâtun Cem, *Dede Korkut Masalları*, 2. Bsk., Doğan Kardeş Yay., İstanbul, 1963

Hodgson, Terry, *The Drama Dictionary*, New Amsterdam New York, 1998

Kaplan, Mehmet, *Hikâye Tahlilleri*, 9. Bsk., Dergâh Yay., İstanbul, 2003

Kart, Öztürk, “Eski Türk Destanlarının Tarih Öğretimindeki Yeri ve Kullanımı” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim Ve Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, 2002

Kavas, Ebru, *Cumhuriyet Sonrası Türk Tiyatrosunda Halk Anlatı Geleneğinden Yararlanma*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4 /1-II Winter 2009

Nar, Turgay, *Tepegöz*, 1. Bsk. Gerçek Sanat Yay., İstanbul, 1994

-----, Turgay, *Toplu Oyunları 1*, 1.Bsk. MitosBoyut Yay., İstanbul, 1997

Nutku, Özdemir, *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, 1. Bsk. Özgür Yay., İstanbul, 1999

-----, Özdemir, *Dram Sanatı*, Kabalcı Yay., İstanbul,1997

-----, Özdemir, *Dünya Tiyatrosu Tarihi 2*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985

-----, Özdemir, *Tiyatro ve Yazar*, Gim Yay., Ankara, 1960

Oflazoğlu, Turan, *Korkut Ata*, 1. Bsk. TDK Yay., Ankara, 1998

Oruz, İffet Halim, *Burla*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, 1. Bsk., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971

Özen, Rahmi, *Boğaç Han Destanı*, 1. Bsk. MEB Yay., İstanbul, 1997

Öztürk, Ali, *Türk Destanları*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2009

Öztürk, Tûba, (Ed.), *Dede Korkut Hikâyeleri*, 1. Bsk., Akvaryum Yay., İstanbul, 2007

Özön, M. Nihat ve Dürder, Baha, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967

Püskülloğlu, Ali, *Türkçe Sözlük*, 1.Bsk. Arkadaş Yay., Ankara, 2003

Sakaoğlu, Saim, *Efsane Araştırmaları*, Konya, 1992

Şahin, Veysel, *Boğaç Han Hikâyesinin Anlatı Düzlemindeki Görünümü*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8 Fall 2009

Şener, Sevda, *Gelişim Sürecinde Türk Tiyatrosu*, 1. Bsk., Alkım Yay., İstanbul, 2003

-----, Sevda, *Oyundan Düşünceye*, 1. Bsk., Gündoğan Yay., Ankara, 1993

-----, Sevda, *Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı*, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2001

Şengül, Abdullah, *Cumhuriyet Tiyatrosunda Dede Korkut*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/2 Spring 2008

-----, Abdullah, “Konusunu Türk Tarihinden Alan Dramalar- Başlangıçtan Cumhuriyet’e Kadar-“, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1998

Taşer, Suat, *Aşk ve Barış*, Varlık Yay., İstanbul, 1961

-----, Suat, *Deli Dumrul (Ölüm ve Aşk)*, 1. Bsk., Dost Yay., Ankara, 1962

Timurtaş, Faruk Kadri, *"Türk Destanları"*, Türk Kültürü, Ankara, 1965

Togan, A. Zeki Velîdî, *Türk Destanlarının Tasnifi*, Atsız Mecmua, S. I, İstanbul, 1931

Toprak, F r zan, *Boğaç Han*, 1. Bsk. Yeditepe Yay., İstanbul, 1973

T re, Enver, *Türk Tiyatrosunun Kaynakları*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4 /1-II Winter 2009

Uraz, Murat, *Türk Mitolojisi*, 2. Bsk., Düşünen Adam Yay., İstanbul, 1994

Üstünova, Kerime, *Dede Korkut Kitabını Oluşturan Destanlardaki Ortak  zellikler*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1 Winter 2008 142

Yabuz, Yasemin, “(1971-1985) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Haziran 2003

Yalçın, Alemdar, *II. Meşrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002

Yıldız, Naciye, *Manas Destanı (W. Radlofl) ve Kırğız Kültürü ile ilgili Tespit ve Tahliller*, TDK Yayınevi, Ankara, 1995

Yılmaz, Mevlüt Uluğtekin, *Deli Dumrul*, İlk-SanMatbaası, Ankara, 1988

Yüzbaşıoğlu, Muammer, *Türk ve Batı Edebiyatından Şairler Yazarlar*, Serhat Kitap Yay. Dağ., İstanbul, 1990

<http://www.frmtr.com/turk-dili-ve-edebiyati/1385883-destan-nedir-ve-buyuk-turk-destanlari-edebiyat.html> (E. T. 16. 12. 2009)

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1323994650_13.%20Ebru%20Kavas.pdf (E. T. 06. 04. 2010)

<http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi21/108-sahinveysel1558%28Duzeltme%29.pdf> (E. T. 07. 04. 2010)

<http://turkishstudies.net/sayilar/sayi14/cilt2/8.%20Abdullah%20%C5%9Eeng%C3%BCl.pdf>

(E. T. 16. 12. 2009)

<http://turkishstudies.net/sayilar/sayi14/cilt2/1.%20Enver%20T%C3%B6re.pdf> (E. T. 06. 04.

2010)

[http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi7/12%20%C3%9CST%C3%9CNOVA%20Kerime.](http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi7/12%20%C3%9CST%C3%9CNOVA%20Kerime.pdf)

[pdf](http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi7/12%20%C3%9CST%C3%9CNOVA%20Kerime.pdf) (E. T. 07. 04. 2010)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Vahdet Yasin AKYÜZ
Doğum Yeri ve Tarihi	Bingöl 14.04.1984
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Ana Sanat Dalı, Dramatik Yazarlık
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	Erzurum Devlet Tiyatrosu, Resimli Osmanlı Tarihi, Stajyer Reji Asistanı
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Ana Sanat Dalı
İletişim	
E-Posta Adresi	: vvasinakyuz@hotmail.com
Tarih	: